

«Μένουμε Σπίτι»

~~~~~
Προσεγγίζοντας τους άνισους χώρους
στην καθημερινότητα της καραντίνας

«Μένουμε Σπίτι»

Προσεγγίζοντας τους άνισους χώρους
στην καθημερινότητα της καραντίνας

«We Stay Home»

Approaching the inequal spaces in
quarantine every day life

Χαρχαρίδη Βασιλική | Charcharidi Vasiliki

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Παναγιώτα Κουτρολίκου

Εξεταστική Επιτροπή: Μάρκου Μαρία, Σταυρίδης Στάυρος

Οκτώβριος 2021

Ευχαριστώ ιδιαίτερα την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, Παναγιώτα Κουτρολίκου για την πολύτιμη βοήθεια και στήριξη που μου πρόσφερε καθόλη τη διάρκεια εκπόνησης της έρευνας, την οικογένειά μου και τους αγαπημένους μου ανθρώπους που παρέμειναν και συνεχίζουν να παραμένουν το δικό μου προσωπικό στήριγμά σε κάθε στιγμή.

Στις Κ., Ι., Σ., Σ., Υ., και στους Α. Ν., στην αδερφή μου, στην μητέρα μου, στον πατέρα μου, στην γιαγιά μου...

περίληψη

Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του ΔΠΜΣ της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, «Πολοδομία-Χωροταξία». Βασική επιδίωξη και στόχος της αποτέλεσε η διερεύνηση του αφηγήματος «Μένουμε Σπίτι» ως προς τις πολλαπλές ερμηνείες και νοηματοδοτήσεις που έλαβε για την πλειοψηφία των νοικοκυριών στην ελληνική επικράτεια. Η διερεύνηση επικεντρώνεται αρχικά στην ανάλυση της πολυσύνθετης έννοιας του σπιτιού ως βασικό κύτταρο οργάνωσης κάθε πτυχής της καθημερινής ζωής της κοινωνίας και του ανθρώπου. Έπειτα, εστιάζει στην ανάδειξη και το σχολιασμό της αντίθεσης ανάμεσα στο εικονικό και το πραγματικό «Μένουμε Σπίτι», όπως αυτό νοηματοδοτήθηκε από την επίσημη επικοινωνιακή καμπάνια και από τον καθημερινό άνθρωπο της πόλης αντίστοιχα.

Μεθοδολογικά, η έρευνα αξιοποιεί την ανάλυση του λόγου και των αναπαραστάσεων της επικοινωνιακής καμπάνιας, προκειμένου να περιγράψει με επάρκεια το επίσημο «Μένουμε Σπίτι» όπως αυτό διατυπώθηκε και προωθήθηκε από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ενώ στη συνέχεια επικεντρώνεται στην επιτόπια έρευνα με εκπόνηση συνεντεύξεων σε ανθρώπους της πόλης με σκοπό να αφουγκραστεί τα πολλαπλά νοήματα που μετουσιώθηκαν πίσω από το κυρίαρχο αφήγημα και να αναδείξει ένα σύνολο κοινωνικών ανισοτήτων που εγγράφονται και στην οικιακή κλίμακα του σπιτιού το οποίο κατά τη διάρκεια των ημερών καραντίνας λειτούργησε ως συσσωρευτής όλων αυτών των διακρίσεων που σκιαγραφούν και χαρακτηρίζουν τη σημερινή πραγματικότητα της σύγχρονης καπιταλιστικής πόλης.

Τέλος, μέσω της μελέτης των νέων πρακτικών επανοικειοποίησης που επινοήθηκαν τόσο στο επίπεδο της κατοικίας όσο και στο επίπεδο της γειτονιάς και του δημόσιου χώρου, επιχειρείται να σχολιαστεί η ίδια η πράξη της κατοίκησης ως μια πρακτική που διαπερνά τα όρια του σπιτιού και αποτυπώνεται σε ένα ευρύ φάσμα χώρων διαφορετικής κλίμακας, από την μικροσκοπική κλίμακα του δωματίου μέχρι και τη μακροσκοπική κλίμακα της γειτονιάς και της πόλης ευρύτερα.

Λέξεις-κλειδιά: σπίτι, Μένουμε Σπίτι, καραντίνα, καταφύγιο, κελί, αστεγία, πανδημία, κοινωνική αποστασιοποίηση, επανοικειοποίηση, κατοίκηση, κλίμακα, γειτονιά, δωμάτιο, διαμέρισμα, μπαλκόνι, ταράτσα, πιλοτή, στενοχωρία, συνωστισμός, συγχρωτισμός, χρονοχώροι, καθημερινότητα, επινοήσεις, διακρίσεις, δημόσιος χώρος, ανισότητες, σπίτι-αγαθό, σπίτι-εμπόρευμα

abstract

The present diploma thesis was held during the postgraduate studies in the Urban and Regional Planning of the Architectural and Engineering School in NTUA. The main goal was the investigation of the "We Stay Home" narrative regarding the multiple interpretations and meanings it received through the majority of the Greek households. Firstly, the research gives attention to the analysis of the complex meaning of home as main "cell" of organising people's and society's everyday life from each point of view. After that, it focuses on highlighting and commenting the contrast between the virtual and the real "We Stay Home" as conceived by the official communication campaign and the city everyday human respectively.

As a method, the research utilizes the speech's and representations' analysis of the communication campaign, in order to describe adequately the official "We Stay Home" as it was formulated and promoted by the media and the press. In continuance, the research focuses on the field study by interviewing Athens's habitants in order to get in touch with the multiple meanings that got created behind the dominant narrative and to highlight a set of social inequalities that are also recorded and take place inside the house which, during the quarantine days, acted as an "accumulator" of all these distinctions that construct and characterize the today reality of modern capitalist city.

Finally, through the study of the new re-appropriation practices that were reinvented both at the housing level and at the neighborhood and public space level, an attempt is made to describe the habitation as a practice that crosses the boundaries of house scale and is reflected in a wide range of different scale spaces, from the microscopic scale of the bedroom through to the macroscopic scale of the neighborhood and the city in total.

Keywords: home, house, We stay Home, quarantine, shelter, cage, homelessness, pandemic, social distance, re-appropriation, habitation, scale, neighborhood, bedroom, apartment, balcony, roof, pilotis, lack of space, crowded, timespaces, everyday life, routine, reinventing, discriminations, public space, inequalities, home as a social good, home as a commodity.

Εισαγωγή	σελ. 7
1η Ενότητα: Το σπίτι	σελ. 10
Προσεγγίζοντας την έννοια του σπιτιού	σελ. 11
1.1.α Η καλύβα	σελ. 12
1.1.β. Η Εστία	σελ. 14
1.2.Οίκος και Οικία	σελ. 15
1.2.α. Ο οίκος	σελ. 15
1.2.β. Η οικία	σελ. 18
1.2.γ. Η ειδοποιός διαφορά μεταξύ του οίκου και της οικίας	σελ. 18
1.3.Προσεγγίζοντας το σπίτι υπό το πρίσμα διαφορετικών υποκειμένων	σελ. 21
1.3.α. Μια διαφορετική αφήγηση για το σπίτι	σελ. 24
1.4.Σπίτι: εμπόρευμα ή δικαίωμα;	σελ. 25
1.4.α. Περί στενότητας του χώρου	σελ. 27
1.4.β. Όταν οι γειτονιές «εξευγενίζονται» και οι χρήσεις αλλάζουν.	σελ. 29
1.4.γ. Ο αποκλεισμός στην κατοικία μέσω της αύξησης των ενοικίων. Η περίπτωση του Airbnb	σελ. 29
1.4.δ. Ο υλικός χώρος ως πεδίο αποτύπωσης των κοινωνικών αντιθέσεων	σελ. 30
1.4.ε. Ένα αντιπαράδειγμα συλλογικής κατοίκησης σε καιρούς πανδημίας.	σελ. 32
1.5 Η ελληνική περίπτωση	σελ. 33
1.5.α Αυθαίρετη κατοικία-αυτοστέγαση	σελ. 34
1.5.β. Η μέθοδος της αντιπαροχής	σελ. 34
1.5.γ. Η πολυκατοικία	σελ. 35
1.5.δ. Η περίοδος της κρίσης	σελ. 37
2η Ενότητα: Το σπίτι	σελ. 38
2.1.Η πανδημία	σελ. 39
2.2.Η τραγική ειρωνεία ενός τυχαίου (:) συμβάντος	σελ. 41
2.3.Η σύνδεση των πανδημιών με το πεδίο της πόλης	σελ. 42
2.3.α. Τα σύγχρονα δίκτυα μεταβάλλουν τους χωροχρόνους	σελ. 43
2.4.Πανδημία και αστικοποίηση	σελ. 44
2.5.Καραντίνα:	σελ. 45
2.5. α.Το σπίτι πολυτελείας και οι σύγχρονες "δοκιμάστριες"	σελ. 45
2.5.β. Η καραντίνα και ο εγκλεισμός της εργασίας	σελ. 49
2.5.γ. Καραντίνα και νέες καθημερινότητες	σελ. 51
2.6.Μεθοδολογία	σελ. 52
2.7.Περιοδολόγηση	σελ. 53
2.8.Η καμπάνια Μένουμε Σπίτι	σελ. 54
2.8.α. Το λογότυπο	σελ. 58

2.8.β. Το τηλεοπτικό σποτ	σελ. 59
2.9. Η άλλη όψη του «Μένουμε Σπίτι»	σελ. 61
2.10. Όταν νέες ρουτίνες δημιουργούνται	σελ. 63
2.11. Διαφορετικές αφηγήσεις του Μένουμε Σπίτι	σελ. 66
2.11.α. Το σπίτι-καταφύγιο	σελ. 66
2.11.β. Το σπίτι-κελί	σελ. 68
2.11. γ. Το σπίτι του Διαδικτύου	σελ. 71
2.11.γ1. Δουλεύοντας από το σπίτι	σελ. 72
2.11.γ2. Το σπίτι της τηλεκπαίδευσης	σελ. 73
2.11.δ. Νέες λειτουργίες γεννούν νέες ανακατατάξεις εντός του σπιτιού	σελ. 74
2.11.ε. Το σπίτι της νοικοκυράς	σελ. 75
2.11.στ. Το σπίτι με κατοικίδιο	σελ. 77
2.11.ια. Από το δωμάτιο στο κοινόβιο	σελ. 78
2.11.ιβ. Το "υβριδικό σπίτι": Η ταράτσα, το μπαλκόνι, η πιλοτή	σελ. 81
2.11.ιγ. Από το ιδιωτικό στο δημόσιο. Κατοικώντας στο σπίτι, στη γειτονιά στην πόλη.	σελ. 85
2.12. Προσεγγίζοντας το μη σπίτι	σελ. 89
2.12.α. Χρήσιμες επισημάνσεις:	σελ. 89
2.12.β. Το σπίτι του αστέγου	σελ. 93
3. Συμπεράσματα	σελ. 97
4. Βιβλιογραφία	σελ. 105

εικ.1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

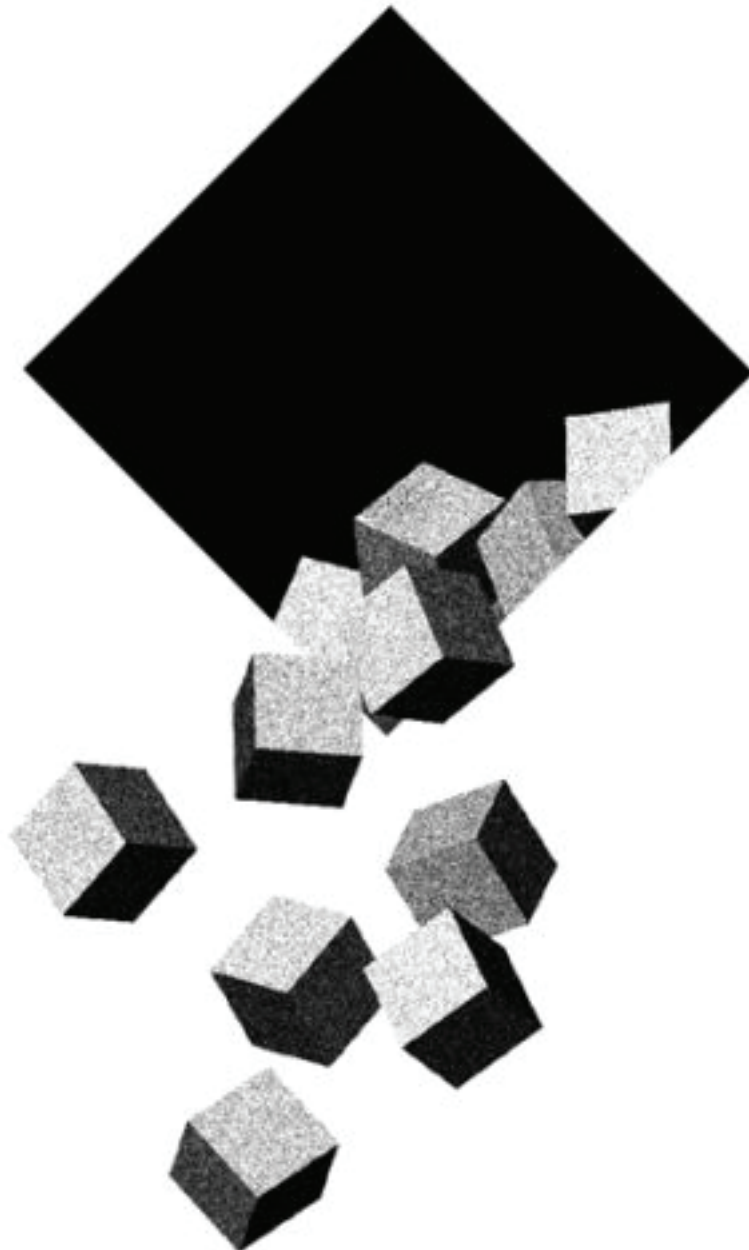

Η ιδέα για τη θεματολογία της παρούσης διπλωματικής εργασίας γεννήθηκε κυριολεκτικά εντός της κλίμακας που μελετάται. Με άλλα λόγια διαμορφώθηκε μέσα στο σπίτι κατά της διάρκειας του υποχρεωτικού εγκλεισμού που επιβλήθηκε σε πανελλαδικό επίπεδο, κι επικοινωνήθηκε μέσω του επίσημου δόγματος «Μένουμε Σπίτι». Η συνθήκη της καραντίνας πυροδότησε ένα σύνολο προβληματισμών ως προς τις πολλαπλές ερμηνείες που δύναται να παραλάβει το συγκεκριμένο αφήγημα, ανάλογα με το εκάστοτε υποκείμενο στο οποίο απευθύνεται. Μέσα από τις προσωπικές κινήσεις τόσο στο σπίτι όσο και στο δημόσιο χώρο της γειτονιάς και ευρύτερα της πόλης, γεννήθηκαν ερωτήματα ως προς την νέα καθημερινότητα που συγκροτήθηκε στις ημέρες καραντίνας. Ποιες ήταν οι νέες κινήσεις που επανεγγράφθηκαν στην οικιακή κλίμακα του σπιτιού αλλά και στον δημόσιο χώρο της πόλης και ποια η σχέση μεταξύ τους; Τι ρόλο ήρθαν να επιτελέσουν οι νέες «ρουτίνες» που σκιαγραφήθηκαν στο συλλογικό φαντασιακό και τι πράξεις κατοίκησης έθεσαν σε κίνηση; Πώς τελικά ο επαναπροσδιορισμός της καθημερινότητας ως ζωής μέσα στο σπίτι ήρθε να επηρεάσει την ψυχολογία και να καθορίσει νέες μορφές και διεκδίκησεις στο επίπεδο της γειτονιάς; Και τελικά, τι αντίκτυπο θα έχει άραγε το συγκεκριμένο βίωμα στην καθημερινή ζωή απο δω και μπρος;

Η δομή της εργασίας ακολουθεί την εξής οργάνωση: Η έρευνα διαρθώνεται σε δυο επίπεδα τα οποία οργανώνουν τις δυο βασικές ενότητες της εργασίας. Στην πρώτη ενότητα επιδιώκεται μια προσέγγιση του όρου σπίτι, μέσω βιβλιογραφικής έρευνας και επισκόπησης. Η διερεύνηση της έννοιας του σπιτιού, πραγματοποιείται σύμφωνα με την λειτουργική, την φιλοσοφική, την κοινωνική και την οικονομικοπολιτική διάσταση που δύναται να λάβει. Επιπλέον, περιγράφονται αναλύσεις ερευνητριών που προσεγγίζουν τον όρο σπίτι μέσα από την μελέτη των αφηγήσεων που δίνουν τα διάφορα υποκείμενα συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων όπως άστεγοι και πρόσφυγες. Η ανάλυση των προσεγγίσεων αυτών στοχεύει να αναδείξει το πλήθος των διαφορετικών αναπαραστάσεων που δημιουργούνται γύρω από την έννοια του σπιτιού και τη συσχέτισή τους με τα βιώματα και τις κοινές καταστάσεις που μπορεί να αντιμετωπίζουν τα άτομα της εκάστοτε κοινωνικής ομάδας.

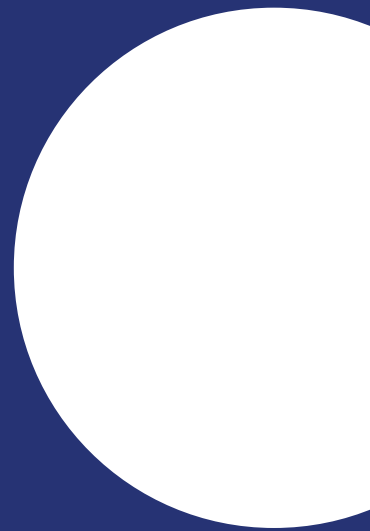
Στη δεύτερη ενότητα της εργασίας, δίνεται έμφαση και προσοχή στην ανάλυση του σπιτιού κατά τη διάρκεια της καραντίνας. Αρχικά, αναφέρονται ορισμένα στοιχεία, που τεκμηριώνουν την άμεση σχέση της πανδημίας με το χώρο, προκειμένου να γίνει κατανοητή η γεωγραφική εγγραφή της πανδημίας στο επίπεδο της πόλης. Στη συνέχεια πραγματοποιείται μια ανάλυση της επικοινωνιακής καμπάνιας του «Μένουμε Σπίτι», ως προς τις αναπαραστάσεις που αξιοποιήθηκαν και τις στοχευσεις που επιδίωκαν να επιτελέσουν. Η συγκεκριμένη ανάλυση επιχειρεί να αποδομήσει το επίσημο αφήγημα του «Μένουμε Σπίτι» και αξιοποιείται εργαλειακά προκειμένου να αναδειχθεί η μεγάλη αντίφαση ανάμεσα στην κυρίαρχη εικόνα που σχηματίστηκε και προωθήθηκε από το επίσημο Μένουμε σπίτι και στην πραγματική διάσταση που αυτό έλαβε. Έπειτα, η έρευνα εστιάζει στην προσέγγιση της «ρεαλιστικής οπτικής» του εν λόγω αφηγήματος ανιχνεύοντας έναν "κατάλογο" διαφορετικών αναπαραστάσεων του σπιτιού όπως αυτές σκιαγραφήθηκαν μέσα από τις αφηγήσεις ανθρώπων που μοιράστηκαν τις δικές τους εμπειρίες και βιώματα στην περίοδο της καραντίνας. Μέσα από τις ιστορίες τους διαμορφώθηκε ένα ευρύ φάσμα σπιτιών που "φώτισαν" τις πολλαπλές συνδηλώσεις που εγγράφθηκαν στην οικιακή κλίμακα αναδεικνύοντας πώς το ζήτημα της κατοίκησης του χώρου ως πράξη διαπερνά όλες τις χωρικές κλίμακες από την μικροσκοπική κλίμακα του υπνοδωματίου μέχρι και την κλίμακα της πόλης.

Σκοπός της έρευνας, δεν αποτέλεσε τόσο η διεξαγωγή βέβαιων πορισμάτων και σίγουρων συμπερασμάτων, αλλά κυρίως η αναγκαιότητα να δοθεί ένας «χώρος» ώστε να ακουστούν και να εκφραστούν οι καθημερινότητες του εγκλεισμού μέσα στις οποίες αποκρύφθηκε ένα σύνολο κοινωνικών ανισοτήτων που αναπαράγονταν και συντηρούνταν "βουβά" στην οικιακή σφαίρα. Η εργασία αυτή, εκφράζει στην ουσία, ένα άγχος, να αναμετρηθούμε με τις "λεπτομέρειες" εκείνες στις οποίες πολλές φορές δεν δίνεται η απαραίτητη προσοχή αλλά στην ουσία αποτελούν ενδεικτικά στοιχεία-τεκμήρια μέσω των οποίων σκιαγραφούνται ζητήματα ευρύτερης κοινωνικής κλίμακας, που οργανώνουν και επικαθορίζουν τις σχέσεις εξουσίας στην καθημερινή ζωή.

εικ.2

1^η ενότητα

1.1 Προσεγγίζοντας την έννοια του σπιτιού

«Το πιο σπουδαίο είναι η ΣΤΕΓΗ. Που μας προστατεύει από τα εχθρικά στοιχεία που ρίχνει κατά πάνω μας η φύση. [...] Για να είναι η αρχιτεκτονική, πρωταρχικά καλυπτική. Με μια στέγη που ανοίγουμε σαν μια ομπρέλα πάνω από το κεφάλι μας, ... και μετά ας βάλουμε και μερικούς τοίχους από κάτω της για να «κλείσουμε» ένα συγκεκριμένο χώρο [...]».

Άρης Κωνσταντινίδης, 1992

Η ανάγκη του ανθρώπου για ένα σπίτι, μια στέγη όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Άρης Κωνσταντινίδης, έχει καταρχάς βιολογικές καταβολές που συνδέονται με τον αγώνα του για επιβίωση. Ήδη, από αρχαιότατων χρόνων, το ζήτημα της κατοικίας, αποτελούσε για τον άνθρωπο βασική προϋπόθεση ύπαρξης και συντήρησης της οντότητάς του, καθώς σε πρώτη βάση χρειαζόταν ένα καταφύγιο όπου θα μπορούσε να προστατευτεί από τα καιρικά φαινόμενα, αλλά και από τα υπόλοιπα έμψυχα όντα της φύσης. Ο πρωτόγονος άνθρωπος δεν είχε φυσικά χαρακτηριστικά που θα του επέτρεπαν να επιβληθεί ή έστω να συνυπάρξει με τα υπόλοιπα άγρια ζώα. Δεν είχε ούτε τόση δύναμη, ταχύτητα και κοφτερά δόντια ώστε να μπορεί να κυνηγάει δίχως υποστήριξη κι εργαλεία, ούτε διέθετε φυσικό κέλυφος, ή καβούκι ώστε να μπορεί να προστατεύεται από ενδεχόμενες επιθέσεις άγριων θηρίων. Έχοντας λοιπόν, ως βασικό προτέρημα το νου και τη λογική, κατέστηκε να κατασκευάσει μόνος του το οίκημα αυτό που θα του επέτρεπε να προστατευτεί από τα διάφορα στοιχεία της φύσης, είτε πρόκειται για βροχές, χιόνια, καταιγίδες είτε πρόκειται για πιθανές επιθέσεις από άλλους έμβιους οργανισμούς με μεγαλύτερη φυσική δύναμη απ' ότι ο ίδιος. Επομένως το σπίτι και το δικαίωμα σε αυτό, αποτελεί ζήτημα ζωτικής σημασίας για την ανθρώπινη ύπαρξη. Άλλωστε, όπως επισημαίνει και ο LeCorbusier «ένα σπίτι αποτελεί ανθρώπινο όριο, μας περιβάλλει και μας χωρίζει από τα ανταγωνιστικά φυσικά φαινόμενα, μας δίνει τον ανθρώπινο χώρο μας, σε μας τους ανθρώπους».(Le Corbusier, 2005).

Με την επίλυση του ζητήματος για άμεση προστασία από τα στοιχεία της φύσης ακολούθησαν άλλες σημαντικές λειτουργίες που ήρθε να εξυπηρετήσει η ύπαρξη σπιτιού, όπως είναι η διατροφή, η ανάπαυση και ο ύπνος, η ανατροφή, η ψυχαγωγία, η γέννηση και ο θάνατος. Το σύνολο των παραπάνω αναγκών οδήγησε, στη διαμόρφωση διαφορετικών χώρων κατοικίας ενώ με την πάροδο των χρόνων ήρθαν να προστεθούν επιπλέον χρήσεις και λειτουργίες όπως η εκπαίδευση ακόμα και η εργασία, διαμορφώνοντας διαρκώς νέα μοντέλα, τα οποία ποικίλαν αναλόγως την εκάστοτε περίοδο, την οργάνωση της κοινωνίας και όχι μόνο. Η υλικότητα, το μέγεθος, τα ανοίγματα, η τυπολογία και η μορφολογία ενός σπιτιού αποτελούν χαρακτηριστικά ικανά να μαρτυρήσουν ένα σωρό στοιχεία, από τη γεωγραφική θέση του εκάστοτε σπιτιού μέχρι και την κοινωνική τάξη του ανθρώπου που διαμένει σε αυτό.

Οι λειτουργίες λοιπόν, που ήρθαν να καλυφθούν υπό τη σκέπη ενός σπιτιού επεκτάθηκαν πέραν των βιολογικών και στις κοινωνικές ανάγκες ενός ανθρώπου, ο οποίος πέρα από βιολογικό ον είναι παράλληλα κοινωνικό και δρών υποκείμενο. Συνεπώς, η πράξη της κατοίκησης διαρρηγνύει τα όρια της απλής επιβίωσης και της αντιμετώπισης των φυσικών φαινομένων και αποτελεί μια λειτουργία κατεξοχήν κοινωνική. Ως βασική μονάδα και κύτταρο οργάνωσης της πόλης, η κατοικία μπορεί να αποτελέσει δείγμα πολιτισμού ενός τόπου που εκφράζει πέραν της βιολογικής

ανάγκης, την επιθυμία του ανθρώπου για ποιότητα ζωής η οποία διαμορφώνεται σε κάθε ιστορική φάση σύμφωνα με τις ανάγκες της φάσης αυτής. Η ποιότητα ζωής δεν αποτυπώνεται μόνο στα φυσικά χαρακτηριστικά ενός σπιτιού, αλλά και στις παροχές που καλύπτονται εντός των πλαισίων αυτού. Σύμφωνα με τον Τριχιά «Η κατοικία και γενικότερα οι συνθήκες στέγασης, θέρμανσης, ηλεκτροδότηση, η παροχή νερού κ.ά. μαρτυρούν το επίπεδο πολιτισμού μιας κοινωνίας και του συσχετισμού δύναμης που διαμορφώνεται σε αυτήν.» (Τριχιάς, 2017). Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι ζητήματα που σχετίζονται με τις συνθήκες διαμονής και στέγασης, είναι αμιγώς κοινωνικά θέματα που άπτονται μεν του ζητήματος της κατοικίας, εντούτοις αξιοποιούνται για εκπλήρωση πολιτικών σκοπιμοτήτων που συνδέονται με στρατηγικές μακροσκοπικού επιπέδου ως προς την κοινωνική διάρθρωση και οργάνωση. Για παράδειγμα, η μετακίνηση των λαϊκών στρωμάτων του Σικάγο σε κτίρια όπου διέμεναν άνθρωποι και οικογένειες μικτών και όχι χαμηλών εισοδημάτων απαραίτητα, οδήγησε σε απώλεια πρόσβασης σε ελεύθερα συστήματα θέρμανσης που είχαν στα προηγούμενα σπίτια τους. Συνεπώς, οι άνθρωποι αυτοί κατέστησαν θύματα κοινωνικής λογοκρισίας εξαιτίας της οποίας πιέζονταν ώστε να γίνουν όλο και πιο αποδοτικοί εργάτες και καλύτεροι καταναλωτές, που έφεραν ατομικά το φορτίο της επιβίωσής τους (Fennel, 2011).

Πέραν όμως της βιολογικής και της κοινωνικοπολιτικής διάστασης, το σπίτι μπορεί να μελετηθεί και υπό τη σκοπιά της φιλοσοφικής διάστασης που παρουσιάζει, πεδίο ιδιαίτερα πλούσιο προς διερεύνηση που έρχεται να συνδεθεί συνολικά με το υπαρξιακό ζήτημα που άνθρωπου. Όπως θα αναλυθεί και παρακάτω, με τη δημιουργία του σπιτιού του, ο άνθρωπος κατασκευάζει τον κόσμο του με τον τρόπο που ο ίδιος επιθυμεί. Σύμφωνα μάλιστα με τον Bachelard, «Η κατοικία είναι ένα εργαλείο που με αυτό αντιμετωπίζουμε κατά μέτωπο τον κόσμο [...]» (Bachelard, 2014).

Η απόπειρα να διερευνηθεί η πολυσημία και τα πολλαπλά νοήματα που συμπυκνώνονται στην έννοια του σπιτιού αρχίζει με μια πρώτη, «ψηγματική»

επαφή με τη φιλοσοφική διάσταση της κατοικίας. Το συγκεκριμένο ζήτημα, αποτελεί, ένα πεδίο ιδιαίτερα πλούσιο σε θεωρητικές αναλύσεις κι επεξεργασίες που προσεγγίζουν το θέμα με έναν πολυδιάστατο τρόπο που ξεκινά ήδη από την μελέτη της πρώτης κατοικίας του ανθρώπου, την μήτρα δηλαδή της βιολογικής μητέρας. Ωστόσο, η φιλοσοφική διερεύνηση της κατοικίας στη συγκεκριμένη εργασία θα πραγματοποιηθεί σε ένα πρωτόλειο επίπεδο και με κριτική ματιά για συγκεκριμένους σκοπούς που έχουν τεθεί στα πλαίσια της συγκεκριμένης εργασίας, οι οποίοι είναι οι εξής:

Να διαμορφωθούν τα απαραίτητα κριτήρια που θα συμβάλλουν στην κατανόηση της σημασίας του σπιτιού σε σχέση με την ανθρώπινη ύπαρξη κι εν συνεχεία τα κριτήρια αυτά να αξιοποιηθούν για την ερμηνεία του τρόπου με τον οποίο η συνθήκη της καραντίνας, του εγκλεισμού και του αφηγήματος «Μένουμε Σπίτι» επηρέασε το κοινωνικό σύνολο. Με όρους ρεαλιστικούς που επαφίονται με την υφιστάμενη κοινωνική συγκρότηση και όχι με όρους εξωραϊσμένους όπως παρατηρήθηκε να προβάλλεται στα καθεστωτικά μέσα μαζικής ενημέρωσης. Σημείο εκκίνησης της φιλοσοφικής μελέτης του σπιτιού αποτελεί η πρώτη μορφή κατασκευασμένης από τον άνθρωπο κατοικίας, η καλύβα.

1.1.a Η καλύβα

Η καλύβα αποτέλεσε το πρώτο καταφύγιο-σπίτι του ανθρώπου. Ένα καταφύγιο που αν και συνδέθηκε αρχικά με την ανάγκη για αυτοάμυνα και αυτοπροστασία, εξελίχθηκε και μετασχηματίστηκε με ταχύτερους ρυθμούς ως προς τη χωρική του υπόσταση για λόγους που δεν σχετίστηκαν άμεσα με τον αγώνα για επιβίωση. Η καλύβα ήρθε να εδραιωθεί ως τόπος κατοικίας του ανθρώπου ο οποίος μετασχηματίζονταν διαρκώς. Η δυναμική αυτή διαδικασία εξέλιξης και μετασχηματισμού της προέκυψε από τα συνεχή ερεθίσματα που λάμβανε ο πρωτόγονος άνθρωπος από τον περίγυρό του, όταν άρχισε να οργανώνεται στις πρώτες μορφές κοινωνίας. Τα ερεθίσματα αυτά, ήρθαν να δοκιμαστούν και να αποτυπωθούν έμπρακτα και στο χώρο του και να αποτελέσουν έναυσμα για πειραματισμό στα πλαίσια της αναζήτησης ενός όλο και καλύτερα διαμορφωμένου καταφυγίου.

Κύρια πηγή έμπνευσης όσον αφορά τη χωρική καθώς και τη γεωμετρική προσέγγιση της πρωτόγονης καλύβας, αποτέλεσαν τα στοιχεία της φύσης τα οποία, όπως μας πληροφορεί ο Βιτρούβιος, αξιοποιήθηκαν από τον πρωτόγονο άνθρωπο κυρίως λόγω εμπειρίας και όχι τόσο

λόγω ανάγκης. Στην πραγματεία του Δέκα βιβλία της αρχιτεκτονικής, κάνει εκτενή λόγο για την «πρωτόγονη καλύβα» και τη σύνδεση αυτής με τις βασικές «αρχές» και τους «κανόνες» παραγωγής χώρου, στοιχεία που έρχονται να δώσουν σημαντικές πληροφορίες σχετικά με την καταγωγή της ίδιας της αρχιτεκτονικής.

Συγκεκριμένα, ο Βιτρούβιος υποστηρίζει πως η δημιουργία της πρώτης καλύβας εκκινά με την «τραυματική» εμπειρία της φωτιάς, την ανακάλυψη του αρθρωμένου λόγου (γλώσσα) καθώς και την ανάπτυξη των «τεχνών» και της «αρχιτεκτονικής» ως κοινωνικών πρακτικών. Η τελευταία εξελίσσεται διαρκώς με «λογικά βήματα» μέχρις ότου ο πρωτόγονος άνθρωπος να καταφέρει να αποκτήσει τον έλεγχο του κόσμου. Κύριο εργαλείο στην εμπειρική αυτή διαδικασία αποτελεί το ανθρώπινο σώμα. Σύμφωνα με τον Βιτρούβιο (Βιτρούβιος, 1997), το πραγματικό νόημα της καλύβας συμπυκνώνεται τόσο στο «δημιούργημα» όσο και στις «πράξεις» των δρώντων υποκειμένων. Αν δεν υπάρχουν αυτές οι «πράξεις-δραστηριότητες», η «τελετουργία» του «κατοικείν» χωλαίνει και δεν δύναται να πραγματοποιηθεί. Επομένως, ακόμα και στην περίπτωση της καλύβας, η έννοια του σπιτιού, δεν αποκρυσταλλώνεται σε αμιγώς χωρικά στοιχεία, αλλά συνδέεται με τις καθημερινές πρακτικές και συμπεριφορές.

Ως αρχιτεκτονικό παράγωγο και δημιούργημα, η καλύβα, συνεχίζει ο Βιτρούβιος, δεν είναι μια στατική δομή αλλά εξελίσσεται διαρκώς, σε μόνιμη βάση μέσω της συγκριτικής και της μιμητικής διαδικασίας. «[...] με το να παρατηρούν τα καταφύγια των άλλων και να προσθέτουν περισσότερες λεπτομέρειες στις δικές τους ιδέες, όσο περνούσε ο καιρός, κατασκεύαζαν όλο και καλύτερες καλύβες.» (Βιτρούβιος, 1997, σελ.64). Από τα λόγια αυτά του Βιτρούβιου, διαφαίνεται καθαρά το ιδιαίτερο

γνώρισμα του ανθρώπου που δεν είναι άλλο από την ανάγκη για διαρκή εξέλιξη μέσω της παρατήρησης. Παρατηρεί για να κατανοήσει, παρατηρεί για να βελτιώσει την ποιότητα ζωής του, παρατηρεί για τον εαυτό του.

Το αξιοσημείωτο στοιχείο στο μύθο του Βιτρούβιου, στο οποίο αξίζει κανείς να σταθεί, είναι η τοποθέτηση της μιμητικής αυτής διαδικασίας, στη σφαίρα της δημόσιας ζωής. Ο ίδιος θεωρεί πως πρόκειται για μια «τελετουργία», που έχει σκοπό την αποσαφήνιση της «ιδέας» της κατοικίας η οποία αποτελεί, όπως επισημαίνει και η Drips όταν επικαλείται το έργο του, «ένα σύστημα αρχών που καθιστά δυνατή τη δημιουργία όλο και καλύτερων καλυβών.» (Drips, 1999, σελ. 31). Μια διαδικασία σε μόνιμη κίνηση, που δεν σταματά ποτέ. Μια διαδικασία που αποκρυσταλλώνει, την κοινωνική διάσταση της ανθρώπινης οντότητας και της επακόλουθης ανάγκης της να εξελίσσεται διαρκώς στα πλαίσια της συμβίωσης και της κοινωνικής ζωής. Ο άνθρωπος δεν κατασκευάζει απλά την καλύβα του, κατασκευάζει την βέλτιστη εκδοχή αυτής που μπορεί ο ίδιος να φανταστεί ώστε να ζει με τους καλύτερους δυνατούς όρους. Με τον τρόπο αυτό επιθυμεί να νοηματοδοτήσει την ύπαρξή του. Δεν αρκείται στο πως αλλά προσπαθεί να απαντήσει κα στο γιατί. Η διπλή αυτή φύση της ανθρώπινης ύπαρξης (επιβίωση και τεκμηρίωση) είναι βασικός μηχανισμός που καθορίζει την ανθρώπινη ύπαρξη. Χαρακτηριστικό για την κατανόηση του μηχανισμού αυτού είναι το παράδειγμα της φωτιάς.

1.1.Β. Η Εστία

Η φωτιά, είναι ζωτική για την ανθρώπινη επιβίωση. Ως φυσικό στοιχείο, αρχικά θέτει σε κίνδυνο τον άνθρωπο μέχρις ότου εκείνος να αντιληφθεί ότι μπορεί να τον προστατεύσει από τους κινδύνους που ελλοχεύουν στην φύση και να του προσφέρει ζεστασιά. Ωστόσο, η σπουδαιότητα της φωτιάς για τον άνθρωπο δεν περιορίζεται στην ερμηνεία της προστασίας αλλά αποκτά περαιτέρω νοήματα. Η φωτιά λειτουργεί ως αφορμή για κοινωνική συνεύρεση. Μετατρέπεται σε μια «δράση» με περιεχόμενο συμβολικό μέσα στην οποία αποτελεί τοτεμική εστία, θεότητα και κέντρο του σπιτιού, σύμβολο ζεστασιάς και προστασίας της οικιακής ζωής. Η απόδοση του ονόματος στη θεά Εστία από τους αρχαίους Έλληνες δεν σχετίστηκε με τον γιγάντιο λίθο που χρησιμοποιούνταν για να υποβαστάξει την φωτιά αλλά από την ίδια την φωτιά η οποία συμβόλιζε το κέντρο αναφοράς των ανθρώπων που εγκαθίσταται σε έναν τόπο. Ο Heidegger το αποδίδει ιδιαίτερα γλαφυρά. «Η εστία συλλέγει και φυλάσσει τον κόσμο...» (Heidegger, 2008). Όπως επισημαίνει και ο Vernant στο βιβλίο του με τίτλο Μύθος και Σκέψη στην Αρχαία Ελλάδα «Η κυκλική εστία, στερημένη στο έδαφος είναι όπως ο ομφαλός που ριζώνει το σπίτι στη γη. Είναι σύμβολο κι εχέγγυο στερεότητας, σταθερότητας και μονιμότητας» (Vernant, 1989, σ. 199). Έτσι λοιπόν, με τη συμβολική διάσταση της φωτιάς-εστίας στη βάση της κοινωνικής οργάνωσης και με εργαλείο τη γλώσσα, ο άνθρωπος δημιουργεί το πρώτο του σπίτι και την ίδια στιγμή συγκροτεί τις δομές εκείνες που θα επηρεάσουν καθοριστικά την επακόλουθη εξέλιξη του «οικοδομείν» και του «κατοικείν».

Ο ισχυρός συμβολισμός της εστίας και η σύνδεσή του με το νόημα του σπιτιού και της οικιακής ζωής εντοπίζεται ακόμα και σήμερα σε ορισμένες κοινωνίες. Στην έρευνα της, για την οργάνωση της οικιακής ζωής στη Μαλαισία η Carsten τοποθετεί την εστία στο κέντρο του σπιτιού. Για την ίδια, (η εστία) είναι το μέρος όπου συναντιούνται τα μέλη της οικογένειας, όπου ετοιμάζεται το καθημερινό φαγητό, όπου συσφίγγονται οι συγγενικές σχέσεις μέσω της τελετουργικής πράξης του οικογενειακού τραπέζιου και του κοινού μοιράσματος των αγαθών.

Ιδιαίτερα χαρακτηριστικό είναι το λογοπαίγνιο που χρησιμοποιεί στο γραπτό της λόγο όταν αναφέρεται στις εστίες ως (h)earths, αναδεικνύοντας την γραμματική συνάφεια της λέξης με τη γή (=earth) και υποδηλώνοντας έτσι την άμεση συμβολική σχέση με τον κόσμο, στον οποίο αποτελεί κέντρο. Η Carsten, υποστηρίζει ότι οι εστίες αφενός είναι οι προφανείς πηγές φαγητού και συνεπώς φροντίδας και συντήρησης, αφετέρου φέρουν το συμβολικό χαρακτήρα ενός σπιτιού που διαμορφώνεται από αναπαραστάσεις και εικόνες της κοινής ζωής των συγγενικών προσώπων της οικογένειας. Έτσι τα σπίτια είναι ταυτόχρονα υλικά καταφύγια καθώς και τελετουργικά κέντρα (Carsten, 2003, σελ.55).

Η σύντομη ανασκόπηση στις έννοιες της καλύβας και της εστίας, μπορεί να τροφοδοτήσει σε μεγάλο βαθμό τη σκέψη μας ως προς το πώς προσεγγίζεται το νόημα του σπιτιού ακόμα και στο σήμερα, με μια σειρά διαχρονικών στοιχείων που λαμβάνουν υπόψιν δύο σημαντικές παραμέτρους: αφενός την πρακτικά ζητήματα που έρχεται να επιλύσει η ύπαρξη ενός σπιτιού ως προς τον βιοπορισμό και την επιβίωση ενός ανθρώπου, αφετέρου τον πλούτο συμβολισμών που εμπεριέχονται στην έννοια του σπιτιού, ως βασική μονάδα οργάνωσης των κοινωνιών, άμεσα συνυφασμένη με την έννοια της οικογένειας, της φροντίδας και της θαλπωρής, ήδη από τις πρώτες μορφές κατοικίας που παρατηρούνται στην ιστορία του ανθρώπου.

1.2 Οίκος και οικία

1.2.a. Ο οίκος

Σε μια προσπάθεια να εμβαθύνουμε περαιτέρω και να κατανοήσουμε καλύτερα το σημασιολογικό φορτίο της έννοιας «σπίτι», αξίζει να αναμετρηθούμε με το εξής απλό ερώτημα που έχει ως αφετηρία την προσωπική εμπειρία και το βίωμα του απλού καθημερινού ανθρώπου. Τι είναι σπίτι για καθένα και καθεμία από εμάς;

Η απάντηση στην παραπάνω ερώτηση δεν είναι μια και μοναδική. Μπορεί να ποικίλει ανάλογα με ένα ευρύ σύνολο παραγόντων που επηρεάζουν την προσωπική αναπαράσταση της κατοικίας, όπως για παράδειγμα η ηλικία, η καταγωγή, η κοινωνική τάξη, τα βιώματα, το φύλο. Ωστόσο, δεν υπάρχει άνθρωπος που μπροστά στο ερώτημα αυτό αδυνατεί να δώσει μια απάντηση και να «χτίσει» τη δική του εικόνα για αυτό που εκείνος αποκαλεί σπίτι. Η εικόνα αυτή σίγουρα συντίθεται από μια συγκεκριμένη γεωμετρία ενός χώρου που είναι εντυπωμένη μέσα του, εικόνα η οποία σχετίζεται συνήθως με την γεωμετρία και τη δομή του πατρικού σπιτιού όπου το άτομο έζησε και μεγάλωσε τα πρώτα χρόνια της ζωής του για μεγάλο διάστημα, και αποτελεί συνεπώς την κυρίαρχη αναπαράσταση κατοικίας που έχει "εντυπωθεί" στο μυαλό του. Ωστόσο, η εικόνα αυτή, δεν περιορίζεται στην χωρική απόδοση ενός συγκεκριμένου κτίσματος, αλλά χρωματίζεται με μια μοναδική ατμόσφαιρα η οποία δομείται μέσα από τα συναισθήματα, τις πρακτικές, τις σχέσεις, τις συνήθειες που έχουν αναπτυχθεί στον χώρο, προσδίδοντας έτσι σε αυτόν το αίσθημα του οικείου, του γνώριμου, του σπιτικού. Ο χώρος μετατρέπεται λοιπόν σε τόπο, στον τόπο κατοικίας του κάθε ανθρώπου. Σε αυτό που ο ίδιος αποκαλεί σπίτι του. «Πολύ συχνά όταν φανταζόμαστε το σπίτι δεν κυριαρχούν οι δομές και η ίδια η κατασκευή, αλλά τα συναισθήματα, οι πρακτικές, και οι σχέσεις μέσα σε οικείους χώρους που δίνουν σε αυτό το πανίσχυρο αίσθημα του ανήκειν.» (Samanani and Lenhard,2019)

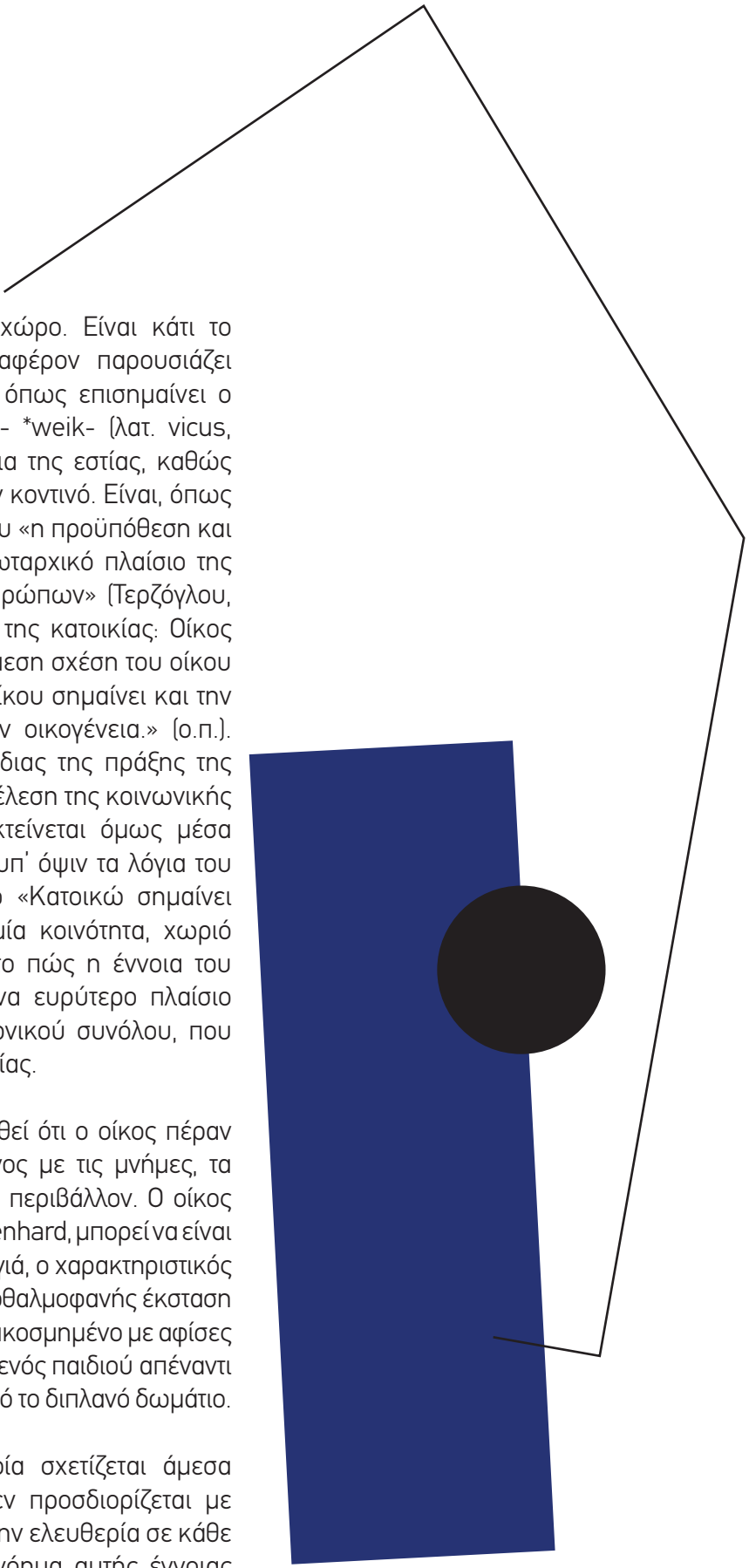
Βάσει της παραπάνω τοποθέτησης, γίνεται αντιληπτή η πολυσημία του όρου "σπίτι". Σπίτι δεν είναι μόνο οι τέσσερις τοίχοι ενός διαμερίσματος, μιας μονοκατοικίας, ενός ενοικιαζόμενου δωματίου. Σπίτι είναι και όλες εκείνες οι μνήμες που ανακαλεί κάθε άνθρωπος μέσα στο χώρο

στον οποίο ζει καθημερινά και τον καθιστούν μοναδικό και ανεπανάληπτο για αυτόν. Είναι το αίσθημα του οικείου, που διαμορφώνεται μέσα από τα καθημερινά μοτίβα και τις συνήθειες που συμβαίνουν σε καθημερινή βάση στη ζωή μέσα σε έναν συγκεκριμένο αρχιτεκτονικό χώρο ο οποίος χρωματίζεται και αντίστοιχα χρωματίζει και ο ίδιος τον τρόπο με τον οποίο θα παραχθούν τα εκάστοτε μοτίβα και οι συνήθειες. Παρατηρείται λοιπόν, ότι εμπεριέχονται δυο διακριτά νοήματα που συνδέονται μεταξύ τους αλλά παράλληλα αποτελούν διαφορετικές πτυχές του αφηγήματος σπίτι. Πρόκειται για τις έννοιες του οίκου και της οικίας όπως επισημαίνει ο Τερζόγλου, ή home και house αντίστοιχα όπως θα εντοπίσουμε στην ξένη βιβλιογραφία.

εικ.3: Quarantine times

Ο οίκος δεν έχει υλική υπόσταση στο χώρο. Είναι κάτι το αφηρημένο, το μη απτό. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ίδια η ετυμολογία της λέξης. Ο οίκος, όπως επισημαίνει ο Μπαμπινιώτης, προέρχεται από το *woik- *weik- (λατ. vicus, vicinus), συνδέεται εμμέσως με την έννοια της εστίας, καθώς αναφέρεται στον πλησίον, στον οικείο, στον κοντινό. Είναι, όπως πολύ χαρακτηριστικά αναφέρει ο Τερζόγλου «η προϋπόθεση και η συνθήκη της κοινής διαβίωσης, το πρωταρχικό πλαίσιο της οικειότητας και της επικοινωνίας των ανθρώπων» (Τερζόγλου, 2008). Στο άρθρο του με τίτλο «Η έννοια της κατοικίας: Οίκος και Οικία», ο Τερζόγλου επισημαίνει την άμεση σχέση του οίκου με την οικογένεια, καθώς «η έννοια του οίκου σημαίνει και την ανθρώπινη ομάδα που οικεί, δηλαδή την οικογένεια.» (ο.π.). Συνδέεται λοιπόν, με την επιτέλεση της ίδιας της πράξης της κατοίκησης που έχει ως αφετηρία την επιτέλεση της κοινωνικής ζωής στο πλαίσιο της οικογένειας, επεκτείνεται όμως μέσα στην ίδια την πόλη. Αν λάβουμε μάλιστα, υπ' όψιν τα λόγια του Henry Lefebvre, σύμφωνα με τον οποίο «Κατοικώ σημαίνει συμμετέχω σε μία κοινωνική ζωή, σε μία κοινότητα, χωριό ή πόλη», μπορούμε να κατανοήσουμε στο πώς η έννοια του οίκου συμβάλλει στο να διαμορφωθεί ένα ευρύτερο πλαίσιο οργάνωσης και συμπεριφοράς του κοινωνικού συνόλου, που οδηγεί εν τέλει στην οργάνωση μιας πολιτείας.

Επιπροσθέτως, θα μπορούσε να επισημανθεί ότι ο οίκος πέραν των προαναφερθέντων, είναι συνυφασμένος με τις μνήμες, τα βιώματα, τις αναπαραστάσεις στο ιδιαίτερο περιβάλλον. Ο οίκος (=home), σύμφωνα με τους Samanani και Lenhard, μπορεί να είναι η μυρωδιά του φαγητού που ετοίμασε η γιαγιά, ο χαρακτηριστικός θόρυβος ενός χαλασμένου μαξιλαριού, η οφθαλμοφανής έκσταση ενός εφήβου ή μια εφήβης απέναντι στον διακοσμημένο με αφίσες τοίχο του δωματίου, ή η γροθιά στο στομάχι ενός παιδιού απέναντι στο άκουσμα ενός καυγά των γονιών του από το διπλανό δωμάτιο.

Πρόκειται λοιπόν για μια έννοια η οποία σχετίζεται άμεσα με την καθαρά προσωπική εμπειρία. Δεν προσδιορίζεται με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, αλλά δίνει την ελευθερία σε κάθε άνθρωπο μεμονωμένα να αποδώσει το νόημα αυτής έννοιας με τον δικό του μοναδικό τρόπο ο οποίος δύναται ακόμα και να αλλάξει αναλόγως με την φάση ζωής στην οποία βρίσκεται ο άνθρωπος αυτός την εκάστοτε στιγμή. Το μόνο σίγουρο όμως είναι ότι σε κάθε περίπτωση, θα εκφράζει «τον πιο ενδόμυχο εαυτό του, την πιο ειλικρινή του ύπαρξη, τη μέγιστη ανάγκη για οικειότητα.» (Ιατρού Σοφία, 2017).

1.2.β. Η οικία

Στον αντίποδα της αφηρημένης έννοιας του οίκου βρίσκεται η συγκεκριμένη έννοια της οικίας, η οποία συνδέεται άμεσα με το δομημένο κτίσμα, το υλικό πραγματικό κτίριο, το χτισμένο οικοδόμημα. Πρόκειται για το κέλυφος μέσα στο οποίο θα εξελιχθεί η πράξη της κατοίκησης, η απτή υλοποίηση της ιδέας του οίκου. Η οικία είναι αυτή που θα διαμορφώσει τον τρόπο με τον οποίο μια ομάδα ανθρώπων οικοδομεί. Προέρχεται από το *domo-, *dema- που σημαίνει χτίζω κατοικία, κατασκευάζω. Ένας οίκος μπορεί να δομηθεί σε μια οικία με την βοήθεια της αρχιτεκτονικής πράξης μέσω της οποίας δομούνται ανοίγματα, δωμάτια, δώματα, οικοδομές. Για την δημιουργία μιας οικίας, απαραίτητη προϋπόθεση κρίνεται η εξοικείωση με έναν συγκεκριμένο χώρο, με έναν οίκο που περιμένει να δομηθεί, να αποκτήσει υλική υπόσταση. Όπως επισημαίνει χαρακτηριστικά ο Τερζόγλου «Ο οικοδομημένος οίκος δημιουργεί έναν τόπο και μία τοπο-θεσία, δηλαδή μία μοναδική σχέση μεταξύ χώρων και ανθρώπων που αποκτά νόημα ποιότητα και χαρακτήρα: ο τόπος συνοδεύεται πάντοτε από τη διάνοιξη ενός κόσμου πολιτισμικών σημασιών και αξιών. Αν ο τόπος είναι ένας κατοικημένος χώρος, τότε η οικία είναι ένας οικοδομημένος οίκος.» (Τερζόγλου, 2008).

Η οικία, μπορεί να αποτελέσει ένα είδος περιβλήματος, μιας φωλιάς όπου διαφυλάσσεται το ιδιαίτερο και μοναδικό ίχνος κάθε ανθρώπου. Είναι αυτός ο τόπος που λειτουργεί σαν ένα μοναδικό καταφύγιο μέσα στο οποίο δίνεται η δυνατότητα ονειροπόλησης, λειτουργώντας σαν μια γωνιά μέσα στο κοσμικό χάος, όπου ο καθένας και η καθεμιά μπορεί να «κουρνιαίξει» και να αναστοχαστεί. Είναι ο τόπος όπου έχουμε την ευκαιρία να εναποθέσουμε την ψυχή μας. Σύμφωνα με τον Gaston Bachelard «η ψυχή μας είναι όπως μια κατοικία. Με το να θυμόμαστε «σπίτια» και καμάρες μαθαίνουμε να κατοικούμε στον εαυτό μας.» (Bachelard, 2014). Υπό αυτό το πρίσμα λοιπόν, η οικία αποτελεί το κέντρο αυτό όπου η ανθρώπινη σκέψη και δράση προστατεύεται, ταξιδεύει, φαντάζεται, επανανοηματοδοτείται και δημιουργεί.

Έτσι λοιπόν, γίνεται αντιληπτό πώς η οικία και ο οίκος είναι δύο έννοιες που να μεν διαφέρουν μεταξύ τους, αλλά παράλληλα συνδέονται άμεσα καθώς η μια λειτουργεί συμπληρωματικά της άλλης. Η κατασκευή της οικίας προϋποθέτει την κατάκτηση της εννοιολογικής σημασίας του οίκου ώστε η πρώτη να μην αποτελέσει ένα κέλυφος κενό, δίχως νόημα. Συνεπώς, μια οικία χωρίς οίκο είναι ένα περίβλημα άψυχο που υστερεί νοήματος και βαθύτερου περιεχομένου, ενώ από την άλλη μεριά ένας οίκος δίχως οικία δεν δύναται να αποτυπωθεί ποτέ έμπρακτα στον υλικό κόσμο και θα παραμένει για πάντα μια ιδέα ατελής και ανολοκλήρωτη παγιδευμένη στη σφαίρα της φαντασίας και της ιδεατής αναπαράστασης. Σημείο-κλειδί για τη διαλεκτική σύνδεση των εννοιών αυτών αποτελεί η αρχιτεκτονική πράξη, η οποία καλείται να συνομιλήσει και να κατανοήσει το προσωπικό αφήγημα του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά, να το τοποθετήσει στον κατάλληλο χώρο και να φροντίσει για την δημιουργία της οικίας αυτής που θα δώσει την ευκαιρία να αποδοθεί το νόημα του οίκου στην "ιδανική για αυτόν" οικία με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

1.2.γ. Η ειδιοποιός διαφορά μεταξύ του οίκου και της οικίας

Όπως ήδη επισημάνθηκε παραπάνω, η επιτέλεση της αρχιτεκτονικής πράξης είναι αυτή που θα φροντίσει για την ύπαρξη ισορροπίας ανάμεσα στις δύο έννοιες του οίκου και της οικίας συνθέτοντας και αποδίδοντας χωρικά το δομημένο οίκημα μέσα στο οποίο το νόημα του οίκου θα έρθει να ανασάνει και να εξελιχθεί από τον ίδιο τον άνθρωπο που θα κατοικήσει στο χώρο αυτό. Ποια είναι λοιπόν η βασική διαφορά ανάμεσα στον οίκο και την οικία;

Έννοια-κλειδί για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε την παραπάνω διάκριση αποτελεί η οικειότητα. Το αίσθημα του φιλικού και του γνώριμου διαμορφώνεται από μια διαδικασία βιωματικών εμπειριών και καταστάσεων που προσλαμβάνει ο άνθρωπος μέσα στο χρόνο. Οι προσλαμβάνουσες και οι αφηγήσεις που δέχεται συρρέουν μέσα του

ήδη από την παιδική ηλικία με τη συλλογή αφηγήσεων, εικόνων, αναπαραστάσεων που διαμορφώνουν υποσυνείδητα τα κριτήρια οικειότητας και με τον τρόπο αυτό σχηματίζουν τον προσωπικό οίκο του καθενός και της καθεμίας.

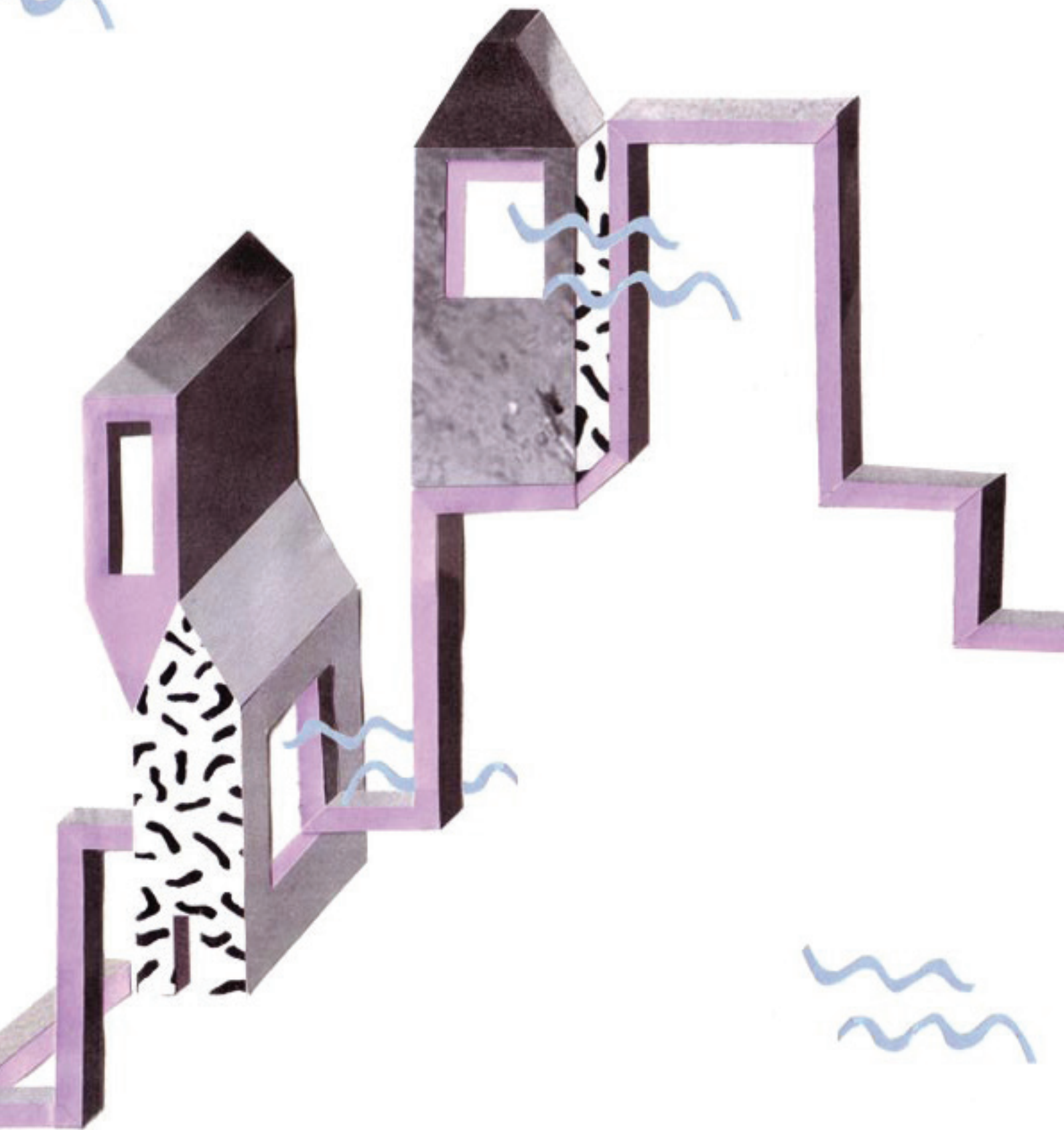
Εντούτοις, κάθε άνθρωπος καθ' όλη τη διάρκεια ζωής του συλλέγει μνήμες και εικόνες μέσα στις οποίες όταν βρεθεί ξανά θα νιώσει με το δικό του μοναδικό τρόπο άνετα, φιλικά, οικία. Θα νιώσει ασφαλής, θα νιώσει σαν στο σπίτι του. Έτσι λοιπόν ερμηνεύεται ο οίκος. Ως το σύνολο όλων αυτών των δεδομένων που σκιαγραφούν και αποτυπώνουν την ψυχή του κάθε ανθρώπου, τον πραγματικό του εαυτό. Αντιθέτως, η οικία είναι το περίβλημα εκείνο που θα στεγάσει τον οίκο. Χάρη σε αυτή ο οίκος αποκτά συγκεκριμένο τόπο, μέγεθος, σχήμα και μορφή. Αποκτά υλική υπόσταση. Έτσι λοιπόν, ο οίκος είναι η ενότητα και η αλληλεπίδραση των συστατικών στοιχείων και των εσωτερικών δυνάμεων κάθε ανθρώπου, ενώ η οικία ο τρόπος ύπαρξης κι έκφρασης του οίκου, η οργάνωση, η διάταξη, τα υλικά, τα αντικείμενα, τα έπιπλα μέσω των οποίων ο οίκος θα αποκτήσει την ανάλογη σταθερότητα. Αν αναλογιστούμε λοιπόν, το σπίτι σαν να είναι ένα έργο τέχνης, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η οικία συνάδει με την μορφή και ο οίκος με το περιεχόμενο του έργου αυτού. Η οργανική ενότητα μεταξύ τους ώστε να λειτουργούν ως ένας ενιαίος οργανισμός, είναι αυτή που μπορεί να διασφαλίσει την ποιότητα του εκάστοτε σπιτιού που μέλλει να δημιουργηθεί.

Ωστόσο, το παρόν ζήτημα της δημιουργίας του κατάλληλου σπιτιού, της ιδανικής κατοικίας με άλλα λόγια, άπτεται και μιας βασικής ανάγκης του ανθρώπου που είναι η ανάγκη για στέγαση. Επομένως, ξεφεύγει από το φιλοσοφικό πλαίσιο και τοποθετείται επιπλέον και στη σφαίρα της πραγματικής ζωής. Στο πεδίο αυτό, οι παράγοντες που θα έρθουν να επηρεάσουν τα χαρακτηριστικά της εκάστοτε κατοικίας καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αυτή θα δομηθεί είναι πολλοί και συγκροτούν διαφορετικές προϋποθέσεις, δυνατότητες και όρια για κάθε άνθρωπο ξεχωριστά, αναλόγως το εισόδημά, την κοινωνική τάξη, το μέρος στο οποίο ζει κι ένα σωρό άλλες παραμέτρους που καθορίζουν το χώρο και αντίστοιχα και οι ίδιες καθορίζονται από αυτόν.

Όπως αναφέρει και ο David Harvey, «Ο αστικός χώρος αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνικοοικονομικής διαδικασίας, αφού όλα τα κοινωνικά και οικονομικά φαινόμενα αντανakλώνται στο χώρο και ο χώρος επηρεάζει τα φαινόμενα αυτά, σε μια διαλεκτική σχέση αλληλεξάρτησης και αλληλοκαθορισμού» (Harvey, 2001). Κατά συνέπεια λοιπόν, τόσο η παραγωγή κατοικίας όσο και το δικαίωμα πρόσβασης σε αυτή είναι κρίσιμα ζητήματα που αλληλοεπηρεάζονται σημαντικά από υπάρχον οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο. «Στη σύγχρονη εποχή, η γενική έννοια του οίκου συχνά συρρικνώνεται και υποτάσσεται στους σκληρούς κανόνες της αγοράς και του κεφαλαίου, οι οποίοι μεταμορφώνουν την κατοικία από πρωτογενές αγαθό ζωής, σε καταναλωτικό προϊόν. Με αυτόν τον τρόπο, η οικία μετατρέπεται σε ένα ποσοτικό μέσο ατομικής επίδειξης του πλούτου και χάνει το συλλογικό, ενοιολογικό και ποσοτικό του θεμέλιο: τον οίκο. Σήμερα οικοδομούμε οικίες χωρίς οίκο, οικίες που δεν αποτελούν οργανικά μέρη ενός αστικού κοινωνικού συνόλου.» (Τερζόγλου, 2008).

εικ.4

1.3. Προσεγγίζοντας το σπίτι υπό το πρίσμα διαφορετικών υποκειμένων

Η πολυδιάστατη έννοια του σπιτιού και το βάρος της αξίας του αποτυπώνεται στο ενδιαφέρον που έχει εκδηλωθεί από μεγάλο μέρος της επιστημονικής κοινότητας να προσπαθήσει να το ερμηνεύσει μέσω χρόνιων βιβλιογραφικών και επιτόπιων ερευνών. Αποτυπώνεται επίσης, και στο ευρύ φάσμα ερμηνειών και ορισμών που έχουν αναπτυχθεί και αποδοθεί στον όρο αυτό. Για παράδειγμα, ο Wilkinson, αποπειράται να ορίσει το σπίτι υπό το πρίσμα μιας ευρύτερης ματιάς, υποστηρίζοντας ότι δεν είναι μόνο ένα υλικό στοιχείο που προσφέρει ασφάλεια και προστασία, αλλά ένα μέρος φορτισμένο με έννοιες όπως η οικογένεια, ο προσωπικός χώρος που επιτρέπει στο άτομο να ανασυγκροτείται, αποτελεί ένα μέρος που μπορεί κανείς να ηρεμεί και να είναι ο εαυτός του, ενώ ταυτόχρονα είναι κάτι που το άτομο αισθάνεται ότι χαρακτηρίζει το επίπεδο της ζωής του (Wilkinson, 1995). Οι απόψεις της επιστημονικής κοινότητας, ως προς την τοποθέτηση που υποστηρίζει ότι το σπίτι είναι κάτι παραπάνω από ένας χτισμένος χώρος, αν και είναι ευρέως διαδομένες, σε καμία περίπτωση δεν παρουσιάζονται με ενιαίο τρόπο.

Μέχρι στιγμής, έχει αποπειραθεί να γίνει μια προσέγγιση ως προς την διπλή διάσταση του σπιτιού-απή και μη απή- όπως αυτή συμπυκνώνεται στις έννοιες της οικίας και του οίκου αντίστοιχα. Διερευνήθηκε ακόμα η έννοια της καλύβας και της εστίας, ως οι τόποι κατοικίας του ανθρώπου που συνδέθηκαν με τις πρώτες μορφές οργάνωσης κοινωνιών.

Μια ακόμα διάσταση, άκρως βοηθητική, ως προς την κατανόηση του σπιτιού, σχετίζεται με το υποκείμενο που την ορίζει. Υπό αυτό το πρίσμα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι επιστημονικές έρευνες που διεξάγονται στο πεδίο και επικεντρώνονται στην ερμηνεία του σπιτιού που δίνουν διαφορετικές κοινωνικές ομάδες αναλόγως με τα βιώματα και τις εμπειρίες που φέρουν. Η Ravenhill, μέσω εμπειρικών ερευνών που διεξάγει, παρατηρεί την ποιοτική διαφορά ως προς τους ορισμούς που θα δώσουν για το σπίτι άτομα που έχουν στέγη σε σχέση με άτομα που μένουν στο δρόμο. Η ίδια, καταλήγει στον εξής συμπεριληπτικό ορισμό του σπιτιού:

Σπίτι είναι η αίσθηση της ασφάλειας, της εμπιστοσύνης, της συνέχειας και της σταθερότητας που επιτρέπει την σωματική, συναισθηματική και ψυχολογική υγεία απαραίτητη για να οικοδομήσει κανείς φιλίες και σχέσεις. Είναι ένα κεντρικό σημείο στη ζωή μας από το οποίο άλλες δραστηριότητες όπως η δουλειά, οι φιλίες, οι σχέσεις μπορούν να βιωθούν και να αναπτυχθούν. Είναι επίσης ένας μοναδικός χώρος/τόπος/περιοχή που ο καθένας ορίζει τον εαυτό του και λειτουργεί αυθόρμητα. Ένας χώρος ή τόπος που επιτρέπει στο άτομο να αισθάνεται κομμάτι της κοινωνίας που ζει, ισότιμο και ικανό να σχετιστεί με τους άλλους (Ravenhill, 2008: 12).

Ο παραπάνω ορισμός, αναδεικνύει τη σημασία της κατοικίας για την διασφάλιση ψυχολογικής σταθερότητας και την ανάπτυξη κοινωνικής ζωής, ενώ επισημαίνει πόσο σημαντική είναι η ύπαρξη συγκεκριμένου προσωπικού χώρου, τον οποίο το άτομο να θεωρεί ότι είναι δικός του.

Αντίστοιχα, οι Catherine Brun και Anita Fabos, αντλώντας έμπνευση από την μελέτη εναλλακτικών μορφών μετανάστευσης, τοποθετούν στο επίκεντρο της έρευνάς τους την έννοια του σπιτιού ως μια διαρκώς εξελισσόμενη διαδικασία. Η διαδικασία αυτή δομείται μέσα από τις καθημερινές πρακτικές και καθημερινότητες που προέρχονται εξίσου από την υλική και την φαντασιακή διάσταση του σπιτιού, και αποδίδουν εύστοχα τον ορισμό του. Σε συνέχεια της προσέγγισης αυτής, η Mary Douglas, διαμορφώνει τη δική της μινιμαλιστική θεωρία, σύμφωνα με την οποία το σπίτι, πρώτα και κυρίαρχα περιγράφεται μέσα από μια πρακτική απόκτησης ελέγχου ενός συγκεκριμένου χώρου.

Η ίδια συνεχίζει επισημαίνοντας ότι:

«Το σπίτι είναι πάντα μια εγχώρια ιδέα. Τοποθετείται στο χώρο αλλά όχι απαραίτητα σε έναν καθορισμένο αυστηρά χώρο. Δεν χρειάζεται τούβλα και τοίχους, μπορεί να είναι ένα κάρο, ένα τροχόσπιτο, μια βάρκα, μια σκηνή. Δεν είναι απαραίτητο να είναι μεγάλος χώρος, αλλά πρέπει να υπάρχει, καθώς το σπίτι ξεκινά όταν αποκτήσεις τον έλεγχο ενός χώρου.»

(Douglas, 1991, σελ.289).

Βάσει της συγκεκριμένης οπτικής, το δικό της σπίτι- ως διαδικασία περιγράφεται μέσα από την εύρεση μιας χωρικής δομής και στη συνέχεια με την δημιουργία συγκεκριμένων ρυθμών και την κατασκευή καθημερινών πρακτικών ή «ρουτίνων» όπως η ίδια χαρακτηριστικά αναφέρει, οι οποίες υλοποιούνται στην συγκεκριμένη δομή. Η April Veness η οποία εργάστηκε μαζί με αστέγους του Delaware στα τέλη της δεκαετίας του '80, τονίζει την σπουδαιότητα των συνηθειών, των ρυθμών και των καθημερινών πρακτικών στη διαδικασία παραγωγής της έννοιας του σπιτιού σε ένα συγκεκριμένο δομημένο περιβάλλον, γεγονός που παρατήρησε μέσα από τις συστηματικές επισκέψεις της σε συγκεκριμένες γειτονιές, καταλύματα και συλλογικές κουζίνες. Η Julie Botticello, εξελίσσει ακόμα περισσότερο τη παραπάνω σκέψη, υποστηρίζοντας ότι η έννοια του σπιτιού δεν χρειάζεται ένα συγκεκριμένο χωρικό πλαίσιο ιδιωτικότητας για να κατασκευαστεί. Μελετώντας τη ζωή των Νιγηριανών στο Λονδίνο, παρατηρεί ότι η αίσθηση του σπιτιού και του οικείου προεκτείνεται στη σφαίρα του δημόσιου χώρου, σε λαϊκές αγορές, στη δημόσια συναναστροφή, στους δρόμους. Το δικό της σπίτι-ως-διαδικασία, προκύπτει μέσα από ένα ιδιαίτερα περίπλοκο σύστημα κοινωνικών σχέσεων που διαμορφώνεται και που τοποθετεί το εκάστοτε υποκείμενο στο χώρο, τον χρόνο, την κοινωνία.

Σε άλλες περιπτώσεις, το σπίτι-ως-διαδικασία, μπορεί να αναβλύζει νοσταλγία. Το αίσθημα αυτό, ερμηνεύεται και μέσα από την ετοιμολογία της αγγλικής λέξης home, ή οποία προέρχεται από την ελληνική λέξη όμοιος (homioios), και αφορά στο αίσθημα νοσταλγίας ενός σπιτιού όμοιο με το παρελθοντικό που πλέον δεν υπάρχει. Η συγκεκριμένη προσέγγιση ως μια διαδικασία αναπόλησης αναμνήσεων και θλίψης για την απουσία του στο τώρα, είναι άμεσα συνυφασμένη με τις αναπαραστάσεις σπιτιού που διαμορφώνονται στους προσφυγικούς πληθυσμούς. Προερχόμενοι από το επιστημονικό πεδίο μελέτης του προσφυγικού ζητήματος, οι Brun και Fabos, προσδιορίζουν την ιδέα του σπιτιού ως την γεωπολιτική ανάλυση της πατρίδας. Στην

προσωπική της έρευνα, που πραγματοποίησε με πρόσφυγες στη Γεωργία, η Brun διαπιστώνει ότι η επιστροφή και ο επαναπατρισμός είναι πολύ σημαντικά στοιχεία για όσους πρόσφυγες δραπέτευσαν κατά τη διάρκεια του Πολέμου της Γεωργίας στα τέλη του 1990. Σε αυτή την περίπτωση το αφήγημα του σπιτιού εμποτίζεται με το αίσθημα της απουσίας των κοινωνικών σχέσεων και των πρακτικών που διαμορφώνονται στα πλαίσια του οικείου οικογενειακού περιβάλλοντος (Brun, 2015). Οι απαντήσεις που έλαβε η Brun, σε σχέση με την εννοιολογική προσέγγιση του σπιτιού, συσχέτιζαν το σπίτι με την πατρίδα, με το αίσθημα μιας χώρας και παράλληλα μιας ρουτίνας που πλάθονταν μέσα από τα ιδιόμορφα πολιτισμικά στοιχεία όπως οι ιδιαίτερες γεύσεις, η γλώσσα, οι άνθρωποι και κυρίως η οικογένεια. Το σπίτι εδώ γίνεται αντιληπτό ως το μέρος εκείνο που συνδέεται με την καταγωγή του ανθρώπου. Είναι το μέρος από το οποίο αναχωρούμε και στο οποίο επιθυμούμε διακαώς να επιστρέψουμε (Hobsbawh, 1991). Υπ' αυτό το πρίσμα, το σπίτι εδώ συνδέεται τελικά με την ενδόμυχη και διαρκή επιθυμία και λαχτάρα για ένα καλύτερο μέλλον.

Ωστόσο, η αναπαράσταση του σπιτιού μπορεί να συνδέεται με την απουσία του αισθήματος του οικείου και της ασφάλειας. Η Christiana Strava, γράφοντας για τη ζωή στη γειτονιά Hay Mohammadi στην Casablanca, διερευνά πως οι βίαιες πολιτικές του κράτους διαμόρφωσαν ένα αίσθημα φόβου, ανασφάλειας και αβεβαιότητας, που προσδέθηκε με το αίσθημα του ανοικείου στα σπίτια. Η βία εδώ αποτυπώνεται στην ανοικοδόμηση των γειτονιών με τρόπο ώστε να εξυπηρετεί την επιτήρηση και τον στρατιωτικό έλεγχο και να ενισχύει την απομόνωση και την εξαθλίωση. Οι κάτοικοι της γειτονιάς στην προσπάθειά τους να αναμετρηθούν με τα αισθήματα αυτά, υιοθετούσαν καθημερινές ρουτίνες και πρακτικές που σχετίζονταν με την φροντίδα και την περιποίηση του σπιτιού. Το αίσθημα του ανοικείου αφενός συνδέεται με τη χωρική αναδιοργάνωση του χώρου, αφετέρου πηγάζει κυρίως από τις πολιτικές επιλογές που καθόρισαν τις συνθήκες οργάνωσης της γειτονιάς και κατά συνέπεια των νοικοκυριών μέσα σε σπίτια για το οποία δεν προβλέπονταν ούτε η ελάχιστη μέριμνα για φροντίδα και συντήρηση.

Τέλος, μερίδα της επιστημονικής κοινότητας, θέτει υπό αμφισβήτηση την υλική διάσταση του σπιτιού. Για παράδειγμα ο Gurney, υποστηρίζει ότι: το σπίτι είναι μια ιδεολογική κατασκευή που δημιουργείται από συναισθηματικά φορτισμένες εμπειρίες των ανθρώπων στο μέρος που τυχάνει να ζουν (Gurney, 1990, σελ 26). Αντιστοίχως η Shelley Mallet υποστηρίζει ότι το σπίτι προσεγγίζεται ως μια ενδιάμεση αναπαράσταση ανάμεσα στο υπαρκτό και το ιδανικό σπίτι και συνεχίζει διατυπώνοντας τη θέση ότι «οι άνθρωποι σπαταλούν όλη τους τη ζωή αναζητώντας το σπίτι, στο χάσμα ανάμεσα στο φυσικό τους σπίτι και στο ιδανικό σπίτι που έχουν σχηματιστεί στο μυαλό τους και μέσα στο οποίο θα καταφέρουν να ολοκληρωθούν πλήρως» (Mallet, 2004, σελ. 80). Οι συγκεκριμένες τοποθετήσεις, σίγουρα εντοπίζουν εύστοχα σημεία, καθώς η διάκριση ανάμεσα στο ιδανικό σπίτι και το πραγματικό-υλικό και βιωμένο- σπίτι διαμορφώνεται μέσα από κοινωνικά πρότυπα και φόρμες. Ωστόσο, μια προσέγγιση που αναδεικνύει το σπίτι ως αμιγώς ιδεολογικό κατασκεύασμα και επικεντρώνεται κυρίως στην μη απτή διάσταση του οίκου, καταλήγει να αναιρεί την αξία της παρακάτω ερώτησης: έχει σημασία η ύπαρξη ή μη ενός υπαρκτού, φυσικού σπιτιού για τη ζωή ενός ανθρώπου ή όχι;

Οι ορισμοί του σπιτιού που κριτικά επιλέχθηκαν να παρουσιαστούν στη συγκεκριμένη υποενότητα της εργασίας, επιδιώκουν να αναδείξουν τη σπουδαιότητα του παραπάνω ερωτήματος. Μελετήθηκαν ερμηνείες οι οποίες προέρχονται κυρίως από έρευνες σε υποκείμενα που βιώνουν την έλλειψη φυσικού σπιτιού-είτε πρόκειται για άστεγους είτε για πρόσφυγες- ή που είναι παγιδευμένοι σε στρατιωτικοποιημένου τύπου γειτονιές και αποξενωμένα σπίτια με φθορές και περιορισμένο χώρο. Για τους ανθρώπους αυτούς, η προσέγγιση της έννοιας του σπιτιού αποτυπώνεται σε καθημερινές τους πράξεις αναζήτησης του οικείου στον υφιστάμενο χώρο που τους δίνεται, καθώς ο χώρος του σπιτιού-η οικία όπως μπορεί να έλεγε ο Τερζόγλου-εκλείπει. Το δικαίωμα στην εξασφάλιση ενός συγκεκριμένου προσωπικού χώρου που θα λειτουργεί ως τόπος προστασίας και ασφάλειας τίθεται υπό αμφισβήτηση με αποτέλεσμα να προσπαθούν να αναζητήσουν κατά κάποιο τρόπο «υποκατάστατα» ενός φυσικού σπιτιού το οποίο στερούνται. Η έλλειψη της κατοικίας, αλλά και η διασφάλιση μιας κατοικίας που δεν πληροί ορισμένες χωρικές ποιότητες (φωτεινότητα, ευρυχωρία, κατασκευαστική επάρκεια κ.α.) διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στις αφηγήσεις του εκάστοτε υποκειμένου σχετικά με το τι ορίζει σπίτι. Επομένως, οι προσεγγίσεις που διαμορφώνονται από υποκείμενα που αντιμετωπίζουν τα παραπάνω ζητήματα, αντικατοπτρίζουν ευρύτερα κοινωνικά θέματα ανισοτήτων που αποτυπώνονται μεταξύ άλλων και στο υλικό επίπεδο του χώρου.

1.3.α. Μια διαφορετική αφήγηση για το σπίτι

Η καπιταλιστική πραγματικότητα γεννά προϋποθέσεις που τείνουν να υποτιμήσουν την αξία του σπιτιού ως κοινωνικό αγαθό, και να το αντιμετωπίσουν ως εμπόρευμα μέσα από το οποίο μπορεί να παραχθεί κέρδος. Σε αυτή τη συνθήκη το δικαίωμα στην κατοικία τίθεται υπό αμφισβήτηση. Η συγκεκριμένη διαπίστωση, μπορεί να αποτελέσει σημείο εκκίνησης να προβληματιστούμε σχετικά με την χωρική διάσταση και ποιότητα ενός σπιτιού στα πλαίσια μιας κοινωνικής οργάνωσης που θα συγκροτούνταν σε ένα διαφορετικό κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό σύστημα. Η αναπαράσταση της κατοικίας σε χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού, μπορεί να τροφοδοτήσει σε μεγάλο βαθμό τον προβληματισμό αυτό.

Στην ιστορική της ανάλυση για τα Σοβιέτ και τις κοινωνικές κατοικίες στην Ρωσική πόλη Magnitogorsk, η Caroline Humphrey, αποδεικνύει πως οι αφηγήσεις για τη συγκρότηση μιας διαφορετικής πραγματικότητας που θα ριζώνεται στην ισότητα των μελών της κοινωνίας και στην συλλογική τους οργάνωση και δράση, πλάθουν μια διαφορετική προοπτική οργάνωσης του οικιακού χώρου και της κατοικίας εν γένει. Στο Magnitogorsk, οι εργατικές κατοικίες, οργανώνονταν συνήθως γύρω από έναν κεντρικό δημόσιο χώρο, τον οποίο οι εργάτες είχαν την δυνατότητα να οικειοποιηθούν αναπτύσσοντας τις δικές τους καθημερινότητες οι οποίες ναι μεν δομούσαν στα πλαίσια της κοινοτικής ζωής που προέκρινε το σοβιετικό ιδεώδες, διατηρούσαν όμως την μοναδικότητα της εκάστοτε πρακτικής που συνδιαλέγονταν μέσω μιας διαλεκτικής σχέσης των δυνατοτήτων που εξασφάλιζε ο χώρος αλλά και της ιδιαίτερης προσωπικότητας του κάθε ανθρώπου. Το σπίτι, εδώ, αποτελεί ένα ζωντανό πείραμα που διεξάγεται και έρχεται να συμπληρώσει την εικόνα μιας ζωής οργανωμένης στα πλαίσια της συλλογικής δράσης και της προσωπικής ελευθερίας. Σε μια τέτοια προοπτική, ο παρεχόμενος χώρος κατοίκησης και δράσης είναι αφενός άνετος και ευρύχωρος δίνοντας την δυνατότητα εξέλιξης της προσωπικής δράσης, αφετέρου όμως τοποθετεί το υποκείμενο στη σφαίρα της κοινοτικής οργάνωσης και της συλλογικότητας μέσω των κοινόχρηστων χώρων συνάντησης και δραστηριοτήτων.

1.4. Σπίτι: εμπόρευμα ή δικαίωμα;

Όπως ήδη επισημάνθηκε, το σπίτι ως βασική μονάδα οργάνωσης της κοινωνικής ζωής και του αστικού τοπίου της πόλης, είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το εκάστοτε κοινωνικοοικονομικό σύστημα μέσα στο οποίο δομείται, λειτουργεί και αξιοποιείται. «Η εμπορευματοποίηση των κοινωνικών αγαθών, αναφέρει ο Γιώργος Σαρηγιάννης, είναι ένα φαινόμενο εγγενές στα οικονομικά συστήματα που βασίζονται στην ατομική ιδιοκτησία» (Σαρηγιάννης, 1978). Ο καπιταλισμός, αποτελεί κατεξοχήν ένα σύστημα βασισμένο στην οργάνωση της κοινωνίας βάσει της ατομικής ιδιοκτησίας. Συνεπώς, το ερώτημα που προκύπτει στη συγκεκριμένη συλλογιστική είναι κατά πόσο ένα σπίτι σήμερα, στο υπάρχον σύστημα διατηρεί πράγματι το χαρακτήρα του κοινωνικού αγαθού ή τείνει τελικά να εμπορευματοποιηθεί και να μετατραπεί σε ελεύθερο εμπόρευμα, προσαρμοσμένο στις επιταγές της αγοράς.

Το ζήτημα της κατοικίας, δεν θεωρείται αντικείμενο προβληματισμού μόνο της σύγχρονης εποχής. Τουναντίον, αποτελεί μείζον θέμα πολιτικών κινημάτων, πρακτικών εθνικών κυβερνήσεων και διεθνών οργανισμών ήδη από την εποχή του Engels έως και στη σημερινή περίοδο. Η κατοικία είναι από τα τελευταία κοινωνικά αγαθά που εμπορευματοποιήθηκαν, καθώς στην προκαπιταλιστική εποχή δεν κατασκευάζονταν για να αποκτήσει κέρδος ο ιδιοκτήτης αν και τα χρησιμοποιούμενα οικοδομικά υλικά ήταν προφανώς εμπορευματοποιημένα (Σαρηγιάννης, 1978). Εντούτοις, η εικόνα αυτή αλλάζει ποιοτικά στην καπιταλιστική συνθήκη. Η διαρκής αναζήτηση υπεραξίας οδηγεί στην καθολική εμπορευματοποίηση των πάντων με αποτέλεσμα η κατοικία να μην μένει εκτός. «Έτσι, ο καπιταλισμός, όπως μετατρέπει την ίδια την εργατική δύναμη σε εμπόρευμα (το πιο πολύτιμο μάλιστα) εμπορευματοποιεί και τον αστικό χώρο και την κατοικία. Εδώ και πολύ καιρό η κατοικία αποτελεί εμπορικό αντικείμενο, με ό,τι αυτό συνεπάγεται: διαδοχικές πωλήσεις, διαμόρφωση της τιμής της μέσα από την αγορά, και πολύ περισσότερο στη σύγχρονη εποχή αποτελεί και χρηματιστηριακό είδος (χαρακτηριστική σύγχρονη περίπτωση τα τοξικά δομημένα ομόλογα που προήλθαν από τα επισφαλή δάνεια κατοικίας στις ΗΠΑ το 2008 (Harvey, 2012)».

Πλέον λοιπόν, κυριαρχεί αποκλειστικά η ανταλλακτική αξία του σπιτιού καθώς δεν αποτελεί απλά το χώρο που προορίζεται για να διαμείνει ο άνθρωπος, αλλά φορτίζεται με τη λογική απόκτησης κέρδους με αποτέλεσμα να αποκτά το χαρακτήρα μιας προσοδοφόρας επένδυσης. Άμεσο αντίκτυπο του εν λόγω φαινομένου είναι η απώλεια του δικαιώματος πρόσβασης σε αυτή για όσους και όσες αδυνατούν να καλύψουν το απαραίτητο οικονομικό κονδύλι για να την αποκτήσουν, η στενότητα του χώρου, το πολεοδομικό κομφούζιο και χάος, οι ευτελούς ποιότητας κατασκευές που έχουν προκύψει από πρόχειρες και βιαστικές μελέτες, η ολοένα αυξανόμενη επισφάλεια απώλειας σπιτιού ή έξωσης καθώς και οι εκβιασμοί (και πελατειακές σχέσεις) σε σχέση με τα αυθαίρετα οικοδομήματα. Παραγωγή σπιτιών στον βωμό του κέρδους και της επιχειρηματικότητας. Το οικονομικό, λαϊκό και ασφαλές σπίτι, ένας οίκος μέσα σε μια οργανωμένη και υγιώς δομημένη οικία θεωρείται στόχος αντίρροπων δυνάμεων που συγκρούονται με τις δυνάμεις της κερδοφορίας και της εμπορευματοποίησης.

εικ.5

1.4.a. Περί στενότητας του χώρου

Ο Engels εντοπίζει και περιγράφει το ζήτημα της πρόσβασης στην κατοικία με πολύ γλαφυρό και εύστοχο παράλληλα τρόπο, εντοπίζοντας τα βαθύτερα αίτια που το γεννούν.

«Από πού προέρχεται λοιπόν η στενότητα κατοικίας; [...] δεν μπορεί να υπάρχει χωρίς στενότητα κατοικίας μια κοινωνία όπου η μεγάλη εργαζόμενη μάζα εξαρτάται αποκλειστικά από το μισθό της εργασίας, δηλαδή από το ποσό των μέσων συντήρησης που είναι απαραίτητα για την ύπαρξη και την αναπαραγωγή της, όπου οι τελειοποιήσεις των μηχανών κλπ, διώχνουν διαρκώς από τη δουλειά μάζες από εργάτες, όπου ισχυρές τακτικά επαναλαμβανόμενες βιομηχανικές διακυμάνσεις από το ένα μέρος προϋποθέτουν την ύπαρξη μιας πολυάριθμης εφεδρικής στρατιάς από εργάτες άνεργους και από το άλλο ρίχνουν κατά περιόδους στο δρόμο άνεργη τη μεγάλη μάζα των εργατών, όπου οι εργάτες συνωστίζονται κατά μάζες στις μεγάλες πόλεις, και μάλιστα κάτω από τις σημερινές συνθήκες, με ρυθμό γρηγορότερο απ' ό,τι κατασκευάζονται για αυτούς οι νέες κατοικίες, όπου επομένως θα βρίσκονται πάντα ενοικιαστές για τα πιο απαίσιμα χοιροστάσια και όπου τέλος ο ιδιοκτήτης του σπιτιού, με την ιδιότητά του ως κεφαλαιοκράτη, δεν έχει μόνο το δικαίωμα αλλά -εξαιτίας του συναγωνισμού- ίσα με ένα βαθμό και την υποχρέωση να παίρνει από το σπίτι του χωρίς καμιά επιφύλαξη όσο μπορεί μεγαλύτερο ενοίκιο. Σε μια τέτοια κοινωνία δεν είναι τυχαία η στενότητα κατοικίας: είναι μια αναγκαία κατάσταση που τότε μόνο θα εξαλειφθεί μαζί με τις συνέπειες που έχει πάνω στην υγεία κλπ. όταν ανατραπεί συθέμελα όλο το κοινωνικό καθεστώς που τη δημιουργεί». (Engels, 2012 [1872]: 64)

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρομοίωση που κάνει ο συγγραφέας για τις κατοικίες της τότε εποχής που τις παραλληλίζει με «στρατώνες» ενώ τις εργατικές συνοικίες τις παρομοιάζει με «εστίες λοιμωδών νόσων». Η τελευταία φράση λειτουργεί με τραγικά ειρωνικό τρόπο ως επικαιροποίηση του έργου του Engels στη σύγχρονη εποχή της πανδημίας, επαναφέροντας στην μνήμη τις τραγικές συνθήκες στις οποίες αφέθηκαν γειτονιές που ήταν ήδη υποβαθμισμένες, χωρίς καμιά μέριμνα και φροντίδα απέναντι στην απειλή του ιού.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα του τελευταίου χρόνου η δυτική Απτική, μια περιοχή που μαστίζεται από φτώχεια, ανεργία και περιβαλλοντική υποβάθμιση και που τον περασμένο Δεκέμβριο μπήκε σε lock down με απαγόρευση κυκλοφορίας, τη στιγμή που το σύνολο των περισσότερων βιομηχανιών της περιοχής συνέχιζε να λειτουργεί κανονικά, τηρώντας ελάχιστα έως και καθόλου τα απαραίτητα μέτρα προστασίας απέναντι στη νόσο. Εκεί, οι επενδύσεις του κεφαλαίου καλύπτουν ένα τεράστιο εύρος-από διυλιστήρια και χημικά εργοστάσια μέχρι φάμπρικες ανακύκλωσης ή εναπόθεσης πάσης φύσεως υλικών.

εικ.6 Η στενότητα του χώρου

Τα Βρετανικά slums το 196

Οι κάτοικοι της περιοχής είναι κυρίως εργάτες των βιομηχανικών μονάδων που μένουν στις εκεί λαϊκές φτωχογειτονιές και παρουσιάζουν ήδη επιβαρυσμένη υγεία. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας της συνεχιζόμενης παρουσίας του ΧΥΤΑ Φυλής και της επακόλουθης μεγάλης περιβαλλοντικής μόλυνσης που επί δεκαετίες έχει επιφέρει στην περιοχή καθώς επίσης και γιατί δουλεύουν εκτεθειμένοι σε άθλιες συνθήκες εργασίας. Στις γειτονιές αυτές, τα σπίτια και οι γειτονιές συνυπάρχουν πλάι σε εργοστάσια και βιομηχανίες, ενώ οι κάτοικοι εκεί είναι εκτεθειμένοι σε καυσαέρια, ρυπογόνες ουσίες, χημικά απόβλητα. Όπως αναφέρει πολύ χαρακτηριστικά και ο Χ.Χ., εργαζόμενος σε μεγάλη βιομηχανική μονάδα του Ασπροπύργου, όλη η λεωφόρος NATO που ξεκινά από τη Φυλή και καταλήγει στην Ελευσίνα είναι γεμάτη με μεγάλες αποθήκες logistics, συνεργεία, μηχανουργεία, αποθήκες, μικρές και μεγαλύτερες εταιρείες, κυρίως χειρωνακτικής εργασίας. «Οι άνθρωποι μπαίνουν για δουλειά άσπροι και βγαίνουν μαύροι», είπε περιγράφοντας ανάγλυφα τις συνθήκες εργασίας, ενώ σε πολλούς χώρους δουλειάς δεν τηρούνται ούτε τα στοιχειώδη μέτρα. «Ούτε μάσκες, ούτε αντισηπτικά, οι εργάτες στοιβαγμένοι ο ένας πάνω στον άλλον»! (Πριν, 2020). Παγιδευμένοι στις γειτονιές και στα ίδια τους τα σπίτια, οι άνθρωποι αυτοί θα μπορούσαμε να πούμε ότι, είναι οι κάτοικοι των σύγχρονων στρατώνων που καλούνται να επιβιώσουν στις νέες μολυσματικές εστίες που παράγονται και συντηρούνται για οικονομικούς σκοπούς και όφελος του κεφαλαίου. Η πραγματικότητα της πανδημίας, ήρθε να εντείνει ακόμα περισσότερο τις συγκεκριμένες δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης και να διαμορφώσει ένα ακόμα πιο ασφυκτικό πλαίσιο με συνεχή εγκλεισμό στο σπίτι και με διαρκή επιτήρηση κι ελέγχους από τις αστυνομικές δυνάμεις.

στενότητα του χώρου

φωτογράφος: Nick Hedges

1.4.β. Όταν οι γειτονιές «εξευγενίζονται» και οι χρήσεις αλλάζουν.

Η διαχρονικότητα των όσων επισημαίνει ο Engels, συμβάλλει στην κατανόηση της σύγχρονης αστικής συνθήκης που έχει διαμορφωθεί καθώς και στον τρόπο με τον οποίο αυτή επηρεάζει το ζήτημα της κατοικίας, για το οποίο γίνεται λόγος. Σύμφωνα με τον Δεσποτόπουλο, η αποξένωση και η στενότητα του χώρου παράγει πόλεις που λειτουργούν ως απλοί τόποι κατοικίας, απομονωμένων ανθρώπων-μονάδων. Τις πόλεις αυτές, ο ίδιος τις ονόμασε «μη πόλεις». Η παρατήρηση έρχεται να εναρμονιστεί απόλυτα με το σύνολο των στρατηγικών που σκιαγραφούν και διαμορφώνουν τον αστικό χώρο, και που εφαρμόζονται στον καμβά των μητροπολιτικών κέντρων. Οι βιομηχανικές πόλεις και τα καπιταλιστικά κέντρα μετασχηματίζονται διαρκώς με όρους ώστε να εξυπηρετούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την οικονομική δραστηριότητα και την παραγωγή σε όλα τα επίπεδα. Παράλληλα, η εικόνα της εκάστοτε πόλης λειτουργεί ως ένα αυτοτελές πεδίο κερδοφορίας. Μέσω του περιβόητου city branding, τα αστικά κέντρα καλούνται να λειτουργήσουν ως εκσυγχρονισμένες βιτρίνες που θα προσελκύσουν νέες πιθανές επενδύσεις οι οποίες αφορούν είτε το εγχώριο είτε το διεθνές κεφάλαιο. Μέσω πρακτικών του εξευγενισμού, (gentrification), που λαμβάνει χώρα κυρίως στη δύση, οι γειτονιές αλλάζουν πια φυσιογνωμία και μετατρέπονται σε πολυτελείς περιοχές. Αυτό έχει ως αντίκτυπο, τον εκτοπισμό των παλιών χρηστών που αποτελούσαν μερίδες εργατικών και λαϊκών στρωμάτων και την επακόλουθη κυριαρχία των νέων μεσοαστών και μεγαλοαστών αγοραστών. Η πόλη λειτουργεί στο σύνολο ως μια βιτρίνα, ως μια πόλη επιχείρηση. Σε αυτό το σκηνικό, το σπίτι, δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένα ακόμα εμπόρευμα προς πώληση και μελλοντικές επενδυτικές πρακτικές.

1.4.γ. Ο αποκλεισμός στην κατοικία μέσω της αύξησης των ενοικίων. Η περίπτωση του Airbnb

-Ζούμε τον έρωτα σε νοικιασμένα σπίτια, που 'χουν κομμένα ρεύματα και απλήρωτα νοίκια.

Στίχοι του Λεξ, από το δίσκο με τίτλο Πολυκατοικίες

Ιδιαίτερα διαδεδομένη περίπτωση εμπορευματοποίησης της κατοικίας στη σημερινή εποχή, αποτελεί το παράδειγμα του Airbnb. Με το Airbnb δίνεται η ευκαιρία αξιοποίησης κάθε ελεύθερου σπιτιού μέσω ενοικίασης, χωρίς ιδιαίτερη γραφειοκρατία και με ελάχιστες παρεμβάσεις στο χώρο. Η ενοικίαση του εκάστοτε σπιτιού συνήθως προβλέπεται για μικρά χρονικά διαστήματα για αυτό και το Airbnb είναι γνωστό ως μια περίπτωση ενοικίασης βραχυχρόνιας μίσθωσης. Τα κέρδη που επωμίζεται ο ιδιοκτήτης του Airbnb, είναι κατά πολύ μεγαλύτερα σε σχέση με περιπτώσεις συμβατικής ενοικίασης. Μια τέτοια πρακτική, αρχικά μπορεί να φαντάζει ιδιαίτερα εξυπηρετική αφενός ως προς τη διευκόλυνση που μπορεί να έχει ένας μικρομεσαίος ιδιοκτήτης ενός διαμερίσματος αφετέρου ως προς την ευκολία εύρεσης σπιτιού για έναν ταξιδιώτη ή τουρίστα που επισκέπτεται προσωρινά μια πόλη. Ωστόσο, η εικόνα αυτή είναι μονάχα η μία όψη του νομίσματος, καθώς από την άλλη πλευρά η μεγιστοποίηση των κερδών μέσω του Airbnb οδηγεί σε αύξηση των ενοικίων των μόνιμων κατοικιών και σε προσέλκυση μεγάλων επενδυτικών κτηματομεσιτικών εταιρειών (real estate) που σπεύδουν να αγοράσουν μαζικά κατοικίες σε περιοχές «φιλέτα», όπως χαρακτηριστικά της αποκαλούν. Συνεπώς, προκύπτει μια εναλλακτική μορφή εκτοπισμού των λαϊκών νοικοκυριών από τα σπίτια τους, όταν τα νοίκια πλέον

παρουσιάζουν τόσο μεγάλη προσαύξηση με αποτέλεσμα οι κάτοικοι των μεσαίων και χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων να αδυνατούν να ανταπεξέλθουν στις οικονομικές οφειλές και να σπεύδουν στην εγκατάλειψη της παλιάς τους κατοικίας και στην αναζήτηση καινούριας. Με άλλα λόγια, η πολιτική του Airbnb οδηγεί σε μείωση των διαθέσιμων διαμερισμάτων με αποτέλεσμα την άυξηση των ενοικίων και τον επικείμενο εκτοπισμό των λαϊκών στρωμάτων, καθώς η υπεραξία του Airbnb είναι μακράν μεγαλύτερη του σταθερού ενοικίου. Μέσω της πρακτικής αυτής, τα σπίτια πολλών ιστορικών κέντρων τουριστικών πόλεων (Βαρκελώνη, Ρώμη, Χανιά κ.α.) δεν καθίστανται πλέον προσβάσιμα παρά μόνο στους τουρίστες. Το σπίτι εκεί, έχει μετουσιωθεί σε εναλλακτική ξενοδοχειακή μονάδα για διακοπές, επαγγελματικά ταξίδια ή ολιγόωρες επισκέψεις. Ο κάτοικος της πόλης δεν έχει χώρο σε αυτή την επιλογή.

1.4.δ. Ο υλικός χώρος ως πεδίο αποτύπωσης των κοινωνικών αντιθέσεων

Η όξυνση των κοινωνικών αντιθέσεων λοιπόν, δεν γίνεται να μην αποτυπωθεί ανάγλυφα και στο χτισμένο χώρο. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται τόσο στην καρδιά των καπιταλιστικών κέντρων όπως ήδη επισημάνθηκε, ωστόσο είναι και χαρακτηριστικό γνώρισμα συγκρότησης των μεγαλουπόλεων του Τρίτου Κόσμου. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα των περιβόητων gated communities, των υπερπολυτελών περικλειστων συνοικιών, που βρίσκονται σε άμεση γειτνίαση με τις εξαθλιωμένες παραγκουπόλεις (φαβέλες και slums) και αποδίδουν με τον πιο έντονο τρόπο τις ταξικές αντιθέσεις ανάμεσα στον κόσμο του πλούτου και της χλιδής και στον κόσμο της φτώχειας και της εξαθλίωσης. Το σπίτι για τους ανθρώπους των φαβέλων, είναι στην ουσία ένα δωμάτιο διαστάσεων 2x3, μέσα σε έναν ουρανοξύστη 50 και 100 ορόφων. Η ιδιωτικότητα και η ποιότητα διαβίωσης εκεί, είναι ανύπαρκτες, ενώ η σκέψη της 24ωρης καραντίνας σε έναν τέτοιο χώρο, δεν μπορεί παρά να λειτουργεί ως συνθήκη εγκλεισμού και φυλακής για τον άνθρωπο που θα αναγκαστεί να διαμείνει στο χώρο αυτό. Οι θύλακες της φτώχειας και της εξαθλίωσης δεν εντοπίζονται μόνο στον Τρίτο Κόσμο αλλά χαρακτηρίζουν και πολλές ανεπτυγμένες χώρες. Σύμφωνα με τον Castells, πρόκειται για έναν αναδυόμενο Τέταρτο Κόσμο, που σύμφωνα με τον ίδιο είναι οι «μαύρες τρύπες του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού», που μπορεί να βρίσκονται και στην καρδιά του αναπτυσσόμενου κόσμου. Οι απόκληροι της σύγχρονης εποχής αποτελούν κομμάτι του τέταρτου κόσμου και ζουν εγκλωβισμένοι σε αυτόν, αν κάποιος διαβεί το κατώφλι του είναι σχεδόν απίθανο να εξέλθει, καθώς ζει κοινωνικά και πολιτισμικά αποκλεισμένος από τον υπόλοιπο κόσμο ενώ η σύνδεση γίνεται μονάχα σε οικονομικό επίπεδο - μέσω του «παραεμπορίου» (ναρκωτικά, πορνεία κλπ) - και σε διοικητικό επίπεδο μέσω κρατικών και διακρατικών μηχανισμών (μηχανισμών που φροντίζουν για τον περιορισμό του: υποστηρικτικές δομές, έλεγχος και καταστολή) ([Castells, 2010, σελ 373]).

Επομένως, διαπιστώνεται ότι η στενότητα και η ευτέλεια είναι χαρακτηριστικά του σύγχρονου σπιτιού ενός μέσου ανθρώπου τόσο στην «περιφέρεια» όσο και στα «κέντρα» που χτυπάει η καρδιά του καπιταλισμού. Για την κοινωνική πλειοψηφία, το σπίτι αποτελεί ένα στενόχωρο διαμέρισμα σε μια πολυώροφη πολυκατοικία προηγούμενης δεκαετίας. Το διαμέρισμα αυτό μπορεί να υστερεί σε φως, εξαιτίας της πυκνής δόμησης, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που μπορεί εξαιτίας της μερικής συντήρησης και της χρονικής φθοράς, να παρουσιάζει διάφορες ζημιές που επιβαρύνουν ακόμα περισσότερο τις συνθήκες διαβίωσης στο χώρο αυτό (προβλήματα κατασκευαστικά, υδραυλικά κ.α.).

εικ.7

Το οξύμωρο σε αυτή την πραγματικότητα, είναι η εκρηκτική αντίθεση που προκύπτει ανάμεσα στο πλήθος κενών κατοικιών στα κέντρα των σύγχρονων μητροπόλεων και στον ολοένα και αυξανόμενο αριθμό των αστέγων. Οι αριθμοί είναι ενδεικτικοί και δεν χρειάζεται να ειπωθεί τίποτα παραπάνω. Μόνο στην ΕΕ, αυτή τη στιγμή εντοπίζονται 11 εκατομμύρια κενές κατοικίες και 4,1 εκατομμύρια άστεγοι (Neate, 2014), στοιχείο ανορθολογισμού στην σύγχρονη καπιταλιστική σφαίρα παραγωγής. Φαίνεται λοιπόν, ότι η διασφάλιση απόκτησης σπιτιού για το σύνολο της κοινωνίας έρχεται σε δεύτερη μοίρα απ' ότι η επενδυτική αξιοποίηση του σπιτιού για όλο και περισσότερα κέρδη. Το φαινόμενο της αστεγίας, όχι μόνο δεν ιεραρχείται από τις κυβερνήσεις και τα κράτη, αλλά τείνει να περιχαρακωθεί και να απορροφηθεί μέσα στον δαιδαλώδη λαβύρινθο της σύγχρονης πόλης. Οι πολιτικές που εφαρμόζονται ως προς το ζήτημα της αστεγίας, μπορούν πολλές φορές να λάβουν ιδιαίτερα επιθετικά χαρακτηριστικά απέναντι στο υποκείμενο, άστεγος, αλλά και απέναντι σε συλλογικότητες που μπορεί να επιχειρήσουν δώσουν προσωρινές και πρόσκαιρες λύσεις στο ζήτημα αυτό. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της πολεμικής πολιτικής που ασκείται απέναντι σε ένα σύνολο αλληλέγγυων πρωτοβουλιών από τα κάτω, που χωρίς προσωπική σκοπιμότητα επιδιώκουν να βοηθήσουν, δίνοντας το δικό τους μετερίζι και προχωρώντας σε καταλήψεις κενών σπιτιών και μετατροπή τους σε κοινωνικά κέντρα γειτονιάς με σκοπό να εξασφαλίσουν ένα είδος σπιτιού για τους ανθρώπους που σπίτι τους νοείται ο δρόμος.

1.4.ε. Ένα αντιπαράδειγμα συλλογικής κατοίκησης σε καιρούς πανδημίας.

Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η βίαια εκκένωση του κοινωνικού κέντρου Σεάρα στην Λισαβόνα, το περασμένο έτος από ειδικούς φρουρούς ασφάλειας. Στις 8 Ιουνίου του 2020, έχοντας ήδη βιώσει το πρώτο κύμα κορωνοϊού και την πρώτη καραντίνα, ιδιωτική ασφάλεια εισέβαλλε με τσεκούρια και σφυριά στο κατειλημμένο από συλλογικότες και ακτιβιστές κτίριο. Το συγκεκριμένο κτίριο, προορίζεται για επενδυτική αξιοποίηση και προβλέπεται να αναδιαμορφωθεί σε συγκρότημα πολυτελών διαμερισμάτων, παρόλο που στο παρελθόν λειτουργούσε ως βρεφονηπιακός σταθμός που συνδέθηκε συμβολικά και με το Ρεπουμπλικανικό κίνημα. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας, ωστόσο, το κτίριο αυτό ανακαταλήφθηκε από συλλογικότες και αναδιαμορφώθηκε ως κατάλυμα και χώρος δραστηριοτήτων, για τους ανθρώπους που είτε έχασαν το σπίτι τους λόγω απώλειας της εργασίας τους μέσα στην περίοδο της καραντίνας, είτε ζούσαν στο δρόμο εδώ και καιρό. Ο χώρος καθαρίστηκε και εξοπλίστηκε με οικιακές συσκευές όπως πλυντήρια, ώστε να μπορεί να εξυπηρετεί και να καλύπτει τις καθημερινές λειτουργίες διαβίωσης.

Μέσα σε ένα κλίμα αλληλεγγύης και συλλογικής οργάνωσης, συγκροτήθηκε μια κοινότητα αλληλοϋποστήριξης, που λειτουργούσε εκτός των πλαισίων και των αυστηρών κανόνων με τους οποίους οργανώνεται η λειτουργία αντίστοιχων θεσμικών κοινωνικών κέντρων, αναδεικνύοντας τη σπουδαιότητα της αλληλέγγυας δράσης και της συλλογικής φροντίδας των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων χωρίς αυτές να επιφορτίζονται με το βάρος του κοινωνικού στίγματος και

της περιθωριοποίησης. Όπως αναφέρει άστεγος που έζησε μέσα στη Σεάρα « είναι εντυπωσιακό πως ένας χώρος χωρίς κανόνες, είναι τόσο καλά οργανωμένος και λειτουργικός» (Ijjar, 2020). Ωστόσο το εν λόγω εγχείρημα, πολεμήθηκε από πλευράς δημοτικών αρχών, με αποτέλεσμα να εκκενωθεί οριστικά παρά την μαζική αντίσταση τόσο των χρηστών, όσο και των αλληλέγγυων ομάδων που στήριξαν τη λειτουργία του χώρου. Να σημειωθεί εδώ, ότι στη Λισαβόνα έχουν καταγραφεί 20.000 με 30.000 κενά σπίτια που σε προηγούμενη φάση αξιοποιούνταν για τουριστικούς σκοπούς, ενώ τώρα παραμένουν κενά, τη στιγμή που το ζήτημα της αστεγίας έχει λάβει τόσο μεγάλες διαστάσεις, σε βαθμό που οδήγησε σε διοργάνωση διαμαρτυρίας από τους ίδιους τους αστέγους για πρώτη φορά, έξω από το κτίριο της βουλής. Κενά σπίτια διαθέσιμα σε τουριστικά funds κι επενδυτικές κινήσεις, και όχι για κάλυψη των βασικών αναγκών μεγάλης μερίδας της κοινωνίας που μένει στο δρόμο. Όλα αυτά σε μια συγκυρία, όπου ο εγκλεισμός και η παραμονή στο σπίτι αποτέλεσε επιταγή των κυβερνήσεων σε παγκόσμια επικράτεια.

1.5 Η ελληνική περίπτωση

Σύμφωνα με τον David Harvey, Η κατοικία «αποτελεί πάγιο αγαθό στον γεωγραφικό χώρο, δεν αλλάζει χέρια συχνά, είναι ένα αγαθό το οποίο μας είναι απαραίτητο και αποτελεί μια μορφή αποθηκευμένου πλούτου που υπόκεινται σε κερδοσκοπικές δραστηριότητες στην αγορά (...) Επιπλέον, η κατοικία εμπεριέχει διάφορες μορφές αξίας για το χρήστη και πάνω από όλα αποτελεί το κεντρικό σημείο αναφοράς του, ως προς όλες τις άλλες πλευρές του αστικού σκηνικού» (Harvey, 1972, σελ 16).

Το ζήτημα της κατοικίας στην ελληνική αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση μελέτης. Ήδη στην Ευρώπη, κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, το δικαίωμα στην κατοικία αποτυπώνεται στη συρροή μεγάλου τμήματος του πληθυσμού στα αστικά κέντρα. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της πυκνότητας του πληθυσμού και την επακόλουθη αστικοποίηση. Όσον αφορά στην ελληνική περίπτωση, η πρόσβαση στην κατοικία χαρακτηρίστηκε από την πριμοδότηση της μικρής ιδιοκτησίας από πλευράς κράτους με αποτέλεσμα η παραγωγή κατοικιών να αποτυπώνεται μεταπολεμικά κυρίως σε δυο αλληλοσυμπληρωμένους τύπους οικοδόμησης: της εμπορικής κατασκευής κατοικίας με την μέθοδο της αυθαίρετης δόμησης και την μέθοδο της αντιπαροχής¹.

Η ιδιωτική κατοικία πραγματοποιήθηκε με ιδιωτική πρωτοβουλία, ελλείψει του κεντρικού ελέγχου και σχεδιασμού. Ο ρόλος του δημόσιου τομέα ως προς την άσκηση κοινωνικής πολιτικής και την χωρική διαμόρφωση, συμπεριλαμβανομένου και του στεγαστικού ζητήματος, ήταν περιορισμένος. Εξαιρέσεις της παραπάνω συνθήκης αποτέλεσαν προπολεμικά η μερική στεγαστική αποκατάσταση των προσφύγων (Ταμείο Περίθαλψης Προσφύγων 1922 κι Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων 1924) και η λειτουργία του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας (ΟΕΚ) που καταργήθηκε στα πλαίσια των μνημονιακών πολιτικών του 2012. Η εκτενής περιγραφή του συστήματος της αυθαίρετης κατοικίας και του συστήματος της αντιπαροχής ξεφεύγει από τα όρια της παρούσης εργασίας, για αυτό και δε θα δοθεί περαιτέρω χώρος για εμβάθυνση. Ωστόσο, αξίζει να γίνει μια σύντομη επισκόπηση επικεντρωμένη στο θεσμό της αντιπαροχής που «γέννησε» την ελληνική πολυκατοικία, η οποία αποτελεί το κατεξοχήν μοντέλο κατοίκησης και την κύρια μονάδα οργάνωσης του αστικού χώρου της Αθήνας. Η επισκόπηση αυτή επιδιώκουμε να συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση των προσωπικών εμπειριών που θα παρουσιαστούν παρακάτω σε σχέση με το πως βιώθηκε η εμπειρία του εγκλεισμού και ποιες «χωρικότητες» ήρθαν να ανταποκριθούν σε αυτή τη συνθήκη για το πλειοψηφικό κομμάτι της κοινωνίας.

¹ Η μέθοδος αυτή συνίσταται στη διμερή συμφωνία ανάμεσα στον ιδιοκτήτη του οικοπέδου και στον εργολάβο-επιχειρηματία. Η συμφωνία έγκειται στην αντιπαροχή, δηλαδή στην ανταλλαγή μέρους της κυριότητας του διαθέσιμου οικοπέδου και της δυνατότητας εμπορικής εκμετάλλευσής του με ανοικοδόμηση και πώληση διαμερισμάτων (ή/και γραφείων και καταστημάτων) έναντι ποσοστού του συνολικού οικοδομικού έργου. Σχηματικά θα λέγαμε ότι αποτελεί μια συμφωνία ανταλλαγής γης έναντι κτισμένης επιφάνειας (Τριχιός, 2017).

1.5.a Αυθαίρετη κατοικία-αυτοστέγαση

Η αυθαίρετη δόμηση εμφανίστηκε στις δεκαετίες του 1950 και 1960, ως μοντέλο που απαντούσε στην ανάγκη στέγασης πλατιών λαϊκών στρωμάτων. Στην ουσία ήρθε να υποκαταστήσει την ανύπαρκτη κοινωνική πολιτική κατοικίας. Όπως επισημαίνουν οι Μαντουβάλου και Μαυρίδου, μέσα στην 25ετία 1952-76, το 8% του συνολικού αριθμού νέων κατοικιών χτίστηκε με δημόσια δαπάνη, ενώ η αυθαίρετη εκτός σχεδίου δόμηση ξεπέρασε το 20% (Μαντουβάλου & Μαυρίδου, 1989, σελ 121). Ο τύπος της αυθαίρετης κατοικίας διαφέρει και από τους δυο κύριους τύπους που κάλυψαν το ζήτημα της στέγασης σε διεθνή κλίμακα: την οργανωμένη δόμηση, η οποία εμφανίστηκε στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες ως άξονας χάραξης κοινωνικής πολιτικής κατοικίας και τις αυτοκατασκευές, μέθοδος που εξυπηρέτησε τη στέγαση των αστικοποιημένων πληθυσμών σε λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες. Η ελληνική αυθαίρετη δόμηση, ενσωματώνει κυρίως τα χαρακτηριστικά των αυτοκατασκευών, με εξαίρεση όμως ότι σταδιακά ενσωματώθηκε στον αστικό ιστό καθώς και στην κρατική-πολεοδομική και δημοσιονομική-πολιτική.

1.5.β. Η μέθοδος της αντιπαροχής

Η μέθοδος της αντιπαροχής κάνει την εμφάνισή της από την περίοδο του Μεσοπολέμου. Πρόκειται για την βασική μορφή εμπορευματοποιημένης κατοικίας στην Ελλάδα, η οποία γέννησε την κτιριακή μονάδα της πολυκατοικίας. Απώτερος σκοπός του συστήματος αυτού ήταν η προώθησή της κατοικίας στην αγορά. Όπως αναφέρει και ο Κωτσάκης, το σύστημα της αντιπαροχής συνέδεσε την κατοικία με την αγορά, μετατρέποντας την σταδιακά σε εμπορικό προϊόν και επένδυση (Κωτσάκης, 2006). Κατοχυρώθηκε θεσμικά με το νόμο οριζόντιας ιδιοκτησίας (Ν.3741/1929) που σε συνδυασμό με τους υψηλούς συντελεστές δόμησης παρήγαγε ένα μεγάλο οικιστικό απόθεμα απαντώντας στο φαινόμενο της αστικοποίησης και των μεγάλων πληθυσμιακών συγκεντρώσεων. Η σταδιακή φθίνουσα πορεία της αυτοστέγασης έδωσε χώρο στην αντιπαροχή να γίνει ο κύριος τρόπος επίλυσης του στεγαστικού ζητήματος στην Ελλάδα με αποτέλεσμα στο διάστημα αυτό η Αθήνα υπερδιπλασίασε τον πληθυσμό της (από 1.500.000 το 1951 σε 3.500.000 το 1981) και η έκταση του πολεοδομικού συγκροτήματος της πρωτεύουσας μεταξύ 1961-71 αυξήθηκε κατά 371%. Μεταξύ της δεκαετίας του 1950 και του 1980 κατασκευάστηκαν στην Αθήνα περίπου 35.000 πολυκατοικίες πέντε ορόφων και άνω, ενώ πριν από την περίοδο εκείνη ο συνολικός αριθμός τους δεν ξεπερνούσε τις 1.000 (Μαλούτας & Σπυρέλλης, 2015). Η μεγάλη διάθεση προϊόντων όπως τούβλα και τσιμέντο, τα φθηνά εργατικά χέρια και η μεγάλη ζήτηση σε στέγη αποτέλεσαν τους βασικούς παράγοντες έξαρσης της ανοικοδόμησης κατά την μεταπολεμική περίοδο.

Ο συνδυασμός του συστήματος της αυθαίρετης κατοικίας και της αντιπαροχής εξασφάλισε πρόσβαση στην κατοικία σε ευρύτατα κοινωνικοοικονομικά στρώματα σε μια περίοδο που τα δημόσια οικονομικά του κράτους δεν μπορούσαν να παρέχουν. Στις δεκαετίες του 1960 και 1970 λειτούργησαν, επιπροσθέτως, ως μέσο πολιτικής διαχείρισης των λαϊκών στρωμάτων, εμποδίζοντας την ανάπτυξη ταξικής συγκρότησης

(Λεοντίδου, 1990). Έτσι λοιπόν, ενώ την περίοδο του Μεσοπολέμου η πολυκατοικία απευθύνονταν σε ανώτερες εισοδηματικές τάξεις, η έντονη επενδυτική τάση ανέτρεψε τη συνθήκη αυτή με αποτέλεσμα οι πολυκατοικίες μετά τον Μεσοπόλεμο να απευθύνονται σε μεσαίες και κατώτερες εισοδηματικές τάξεις. Με το θεσμό της αντιπαροχής, το οικιστικό περιβάλλον της ελληνικής πόλης, με πρωταγωνίστρια την Αθήνα, μεταμορφώθηκε ριζικά. Με το διαμέρισμα-κατοικία να αποτελεί πλέον κυρίαρχο προϊόν αγοραπωλησίας, η μέριμνα τόσο για την αρχιτεκτονική μορφή, όσο και για την ποιότητα ζωής, ήρθε σε δεύτερη μοίρα.

Από τη δεκαετία του '80 κι έπειτα κάτοικοι του κέντρου μετακινούνται σε πιο πράσινες και «καλές» γειτονιές της πόλης, ενώ ιστορικές περιοχές κατοικίας υφίστανται την «επέλαση» νέων χρήσεων αναψυχής (Πλάκα, Γκάζι, Μεταξουργείο, Κεραμεικός). Εντούτοις, πολλοί κάτοικοι της Αθήνας που διέφυγαν στα προάστια διατήρησαν την ακίνητη περιουσία τους στο κέντρο. Σε κάθε περίπτωση όμως, σημαντικό κομμάτι του οικιστικού αποθέματος του κέντρου εγκαταλείφθηκε κι ερείπωσε.

1.5.γ. Η πολυκατοικία

Στις δεκαετίες που ακολούθησαν πολλά διαμερίσματα εγκαταλελειμμένα, ενοικιάστηκαν από μεταναστευτικούς πληθυσμούς. Παρά τη συσσώρευση πολεοδομικών προβλημάτων που συνδέονται με την αντιπαροχή (άναρχη και πυκνή δόμηση χωρίς κεντρική πολιτική που οδηγεί σε πυκνοδομημένες γειτονιές με έλλειψη πρασίνου), αυτή λειτούργησε αφομοιωτικά για τα

χαμηλά εισοδηματικά νοικοκυριά, καθώς «έσμιξε» διαφορετικά κοινωνικά στρώματα όχι μόνο στις ίδιες γειτονιές αλλά και στις ίδιες πολυκατοικίες, στη βάση μιας ταξικής διαστρωμάτωσης από το υπόγειο προς το ρετιρέ και από την όψη προς τον ακάλυπτο. Έτσι, διαμορφώθηκε ένας αστικός ιστός χωρίς ακραίες χωροκοινωνικές αντιθέσεις, συγκριτικά βέβαια με άλλες ευρωπαϊκές πόλεις ή πόλεις της Αμερικής. Ως εκ τούτου, παρουσιάστηκε μια ανάμειξη ντόπιων και μεταναστευτικών πληθυσμών που αποτυπώνεται και στην οικιστική μονάδα της πολυκατοικίας.

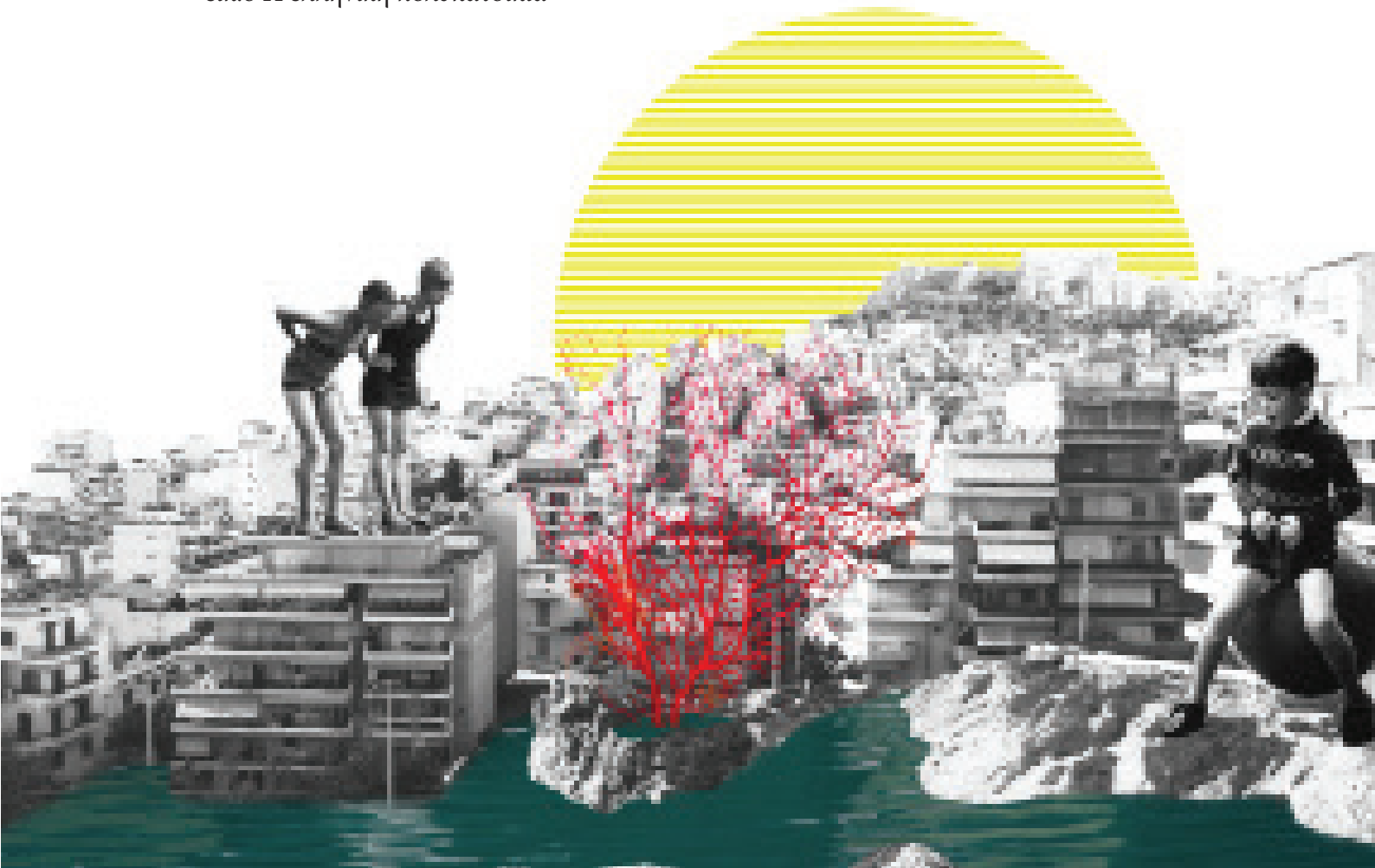
Όπως αναφέρει και η Μπαρκούτα «Το άθροισμα των επιμέρους μονάδων, των πολυκατοικιών, δημιουργούν το σύνολο της αστικής συγκέντρωσης» (Μπαρκούτα, 2018, σελ 34). «Η πολυκατοικία ενσωματώνει την ίδια την ανάπτυξη της καθώς είναι ταυτόχρονα το μέσο και το αποτέλεσμα [...] η ελληνική πόλη τελικά είναι η πόλη-κατοικία» (Αίσωπος και Σημαιοφορίδης, 2001, σελ. 36.) Μικρότερα διαμερίσματα προσφέρονται, είτε στους χαμηλότερους ορόφους, είτε προς την μεριά των ακαλύπτων. Στα διαμερίσματα αυτά κατοικούν συνήθως τα πιο πληθυσμιακά τμήματα του πληθυσμού, με αποτέλεσμα η ταξική διάκριση να αποτυπώνεται στις χωρικότητες της πολυκατοικίας². Η επαναληψιμότητα της μονάδας της πολυκατοικίας με την πρώτη ματιά φαντάζει ομοιόμορφη, γεγονός όμως που αν εξεταστεί με μεγαλύτερη προσοχή, δεν ισχύει. Διαφοροποιήσεις στη μορφή, στο μέγεθος και στην ποιότητα της κατασκευής (τόσο του κτηρίου όσο και του διαμερίσματος), αλλά ακόμα και στα υλικά ή και στην αισθητική, δημιουργούν τη σύγχρονη α-μορφία της πόλης (Αίσωπος και Σημαιοφορίδης, 2001, σελ. 40.).

²Ο κάθετος κοινωνικός διαχωρισμός δεν αποτελεί ιδιαίτερο γνώρισμα της Αθήνας. Παρουσιάζεται κατά τον 19ο και στις αρχές του 20ου αιώνα στο Παρίσι αλλά και σε ορισμένες πόλεις της ηπειρωτικής Ευρώπης με άλλη όμως λογική και αντίστροφη κοινωνική φορά: τα πιο εύπορα στρώματα εγκαθίσταντο στους πιο χαμηλούς ορόφους και τα πιο φτωχά στις στέγες. Αυτό συνέβαινε καθώς τα κτήρια δεν είχαν ανελκυστήρα και στέγαζαν κυρίως μεσαία και υψηλά-μεσαία στρώματα. Τα ίχνη του κάθετου διαχωρισμού έχουν πλέον σβήσει με τη σταδιακή αναβάθμιση των επάνω ορόφων (ριζικές ανακαινίσεις και συνενώσεις μικρών διαμερισμάτων, προσθήκη ανελκυστήρων) και την αλλαγή της κοινωνικής φυσιογνωμίας των ενοίκων τους μέσα από διαδικασίες εκποτισμού των υψηλών-μεσαίων στρωμάτων (embourgeoisement) σε γειτονικές προς τις δικές τους περιοχές (Μαλούτας, Σπιρτέλλης, 2015).

Όσο αυξάνεται η πυκνότητα της δόμησης και υποτιμάται η ποιότητα ζωής στην πόλη, οι ψηλότεροι όροφοι της πολυκατοικίας γίνονται πιο ελκυστικοί: έχουν καλύτερη θέα, ηλίαση, ενώ βρίσκονται πιο μακριά από τον θόρυβο του δρόμου. Έτσι, τα υψηλότερα οικονομικά και κοινωνικά στρώματα εγκαθίστανται στους πιο πάνω ορόφους, ενώ όσο πιο χαμηλός ο όροφος, τόσο πιο «φτωχό» με οικονομικά κριτήρια, το νοικοκυριό που θα κατοικεί. Επιπλέον, όσο υψηλότερος είναι ο όροφος, τόσο μεγαλύτερο είναι κατά κανόνα το μέγεθος του διαμερίσματος. Τα χρόνια που ακολούθησαν, η ανέγερση πολυκατοικιών δεν πραγματοποιούνταν με εξίσου έντονους ρυθμούς, όπως στις δεκαετίες '50-'70. Τα νέα μοντέλα πολυκατοικίας, ωστόσο, παρουσίαζαν μια σειρά διαφορετικών μορφολογικών χαρακτηριστικών. Τέτοια χαρακτηριστικά αφορούσαν κυρίως στην κατάργηση της τμηματοποίησης των διαφορετικών λειτουργικών δωματίων καθώς και στην εμφάνιση ενιαίων χώρων (σαλόνι, κουζίνα, καθιστικό ενιαιοποιήθηκαν σε έναν ευρύ χώρο), στην κατάργηση των ενδιάμεσων διαδρόμων και ξεχωριστού χωλ-δωματίου, στην εμφάνιση της πιλοτής ως ενδιάμεσος χώρος που ενώνει το δημόσιο χώρο της γειτονιάς με τον ακάλυπτο κ.α. Ωστόσο, η περαιτέρω ανάλυση της εξέλιξης της πολυκατοικίας ως οικιστική μονάδα οργάνωσης της Αθήνας δεν εξυπηρετεί τους σκοπούς της συγκεκριμένης εργασίας για αυτό και δε θα δοθεί περαιτέρω έκταση για ανάλυση. Η πολυκατοικία της αντιπαροχής, περιεγράφηκε με ιδιαίτερα συνοπτικό και συμπυκνωμένο τρόπο με σκοπό να γίνει κατανοητό, έστω και σε ένα πρωτόλειο επίπεδο το βασικό μοντέλο κατοικίας που παρουσιάζεται μέχρι και σήμερα στην αθηναϊκή επικράτεια και αποτελεί το μοντέλο-μοτίβο «μέσης κατοικίας» στην Αθήνα, δηλαδή τη δομή εκείνη την «πραγματικότητα εκείνη που αντικατοπτρίζει τις συγκεκριμένες συνθήκες στέγασης των ευρύτερων μεσο-στρωμάτων» (Μαλούτας, 1990, σελ. 15).

εικ.8 Η ελληνική πολυκατοικία

Η κρίση που ακολούθησε τα επόμενα χρόνια διαμόρφωσε ένα διαφορετικό τοπίο και στον αστικό χώρο όπως ήδη σχολιάστηκε στην προηγούμενη ενότητα. Σύμφωνα με τους Burkhalter και Castells, η κρίση δεν είναι μόνο οικονομική αλλά κοινωνική, περιβαλλοντική, πνευματική και χωρική (Burkhalter και Castells, 2009, σελ. 21). Όσον αφορά στην ελληνική περίπτωση, οι επιπτώσεις της ύφεσης των τελευταίων χρόνων είναι πια ορατές και στον αστικό χώρο της πόλης³. Η φτώχεια, η αποστέρηση και η επισφάλεια επικάθονται στην τοπολογία της πόλης, αποκαλύπτοντας, σταδιακά, εντοπισμένα στιγμιότυπα που μετασχηματίζουν τα όρια του «κανονικού». Οι σύγχρονες δημόσιες αναπαραστάσεις της «κρίσης» επανεγγράφουν τη «λογική των συνόρων, των τειχών, των περιχαράκωσεων και των περιφράξεων» (Αθανασίου και Τσιμουρής, 2013, σελ. 4) με αποτέλεσμα να αναδιαμορφώσουν και να μετασχηματίσουν τις πρακτικές της καθημερινής ζωής, με όχημα τη γενικευμένη συνθήκη επισφάλειας (Μπατλερ, 2011). Σύμφωνα με την Μπαρκοúτα «Η υφαρπαγή της δημόσιας γης, η απαξίωση του δημόσιου χώρου αλλά και του κτηριακού αποθέματος, ο πολλαπλασιασμός των αστέγων⁴, η εμφάνιση «αθέατων» μορφών αστεγίας αλλά και η συγκρότηση αλληλέγγυων χώρων είναι ορισμένα στοιχεία που σκιαγραφούν την Αθήνα της κρίσης.

Οι πολιτικές λιτότητας που εφαρμόστηκαν την περίοδο των μνημονίων, οδήγησαν σε μια διαδικασία φτωχοποίησης που σύμφωνα με την Ελένη Πορταλιού «γενικεύεται και διαρκεί» (Πορταλιού, 2014). Οι άστεγοι αυξάνονται, οι μισθοί και οι συντάξεις περικόπτονται ενώ η αύξηση του κόστους των βασικών καταναλωτικών αναγκών καθώς και οι αυξανόμενες φορολογικές επιβαρύνσεις των ιδιοκτητών κατοικίας διευρύνουν το φάσμα όσων αντιμετωπίζουν πρόβλημα στο να ανταποκριθούν στις οικονομικές επιβαρύνσεις που προβλέπει η στέγαση. «Η απειλή της έξωσης και η αύξηση της

αστεγίας αποκαλύπτει τη σύνδεση των πολιτικών της λιτότητας με τον τομέα της κατοικίας» (Μπαρκοúτα, 2015, σελ. 42). Η Πορταλιού, τονίζει ότι η κρίση έπληξε σφοδρότερα τον αστικό χώρο των λαϊκών στρωμάτων (Πορταλιού, 2014, σελ. 20), γεγονός που αποτυπώνεται στην υποβάθμιση των ιδιωτικών κτηρίων και στην επακόλουθη εγκατάλειψη του δημόσιου αστικού χώρου. Τα χαρακτηριστικά του κτηριακού αποθέματος συμβαδίζουν με την υποβάθμιση του δημόσιου χώρου ενώ τα κτήρια που έχουν δεχθεί παρεμβάσεις συντήρησης ή αναβάθμισης του κελύφους είναι ελάχιστα (Βαταβάλη και Χατζηκωνσταντίνου, 2016).

Η επιβάρυνση των κτηρίων ενισχύεται ακόμα περισσότερο από την ανεπάρκεια στην πρόσβαση ή και στον οριστικό αποκλεισμό των κατοικιών σε ενέργεια. Η νέα αυτή συνθήκη, που αποδίδεται στον όρο της ενεργειακής φτώχειας, οδηγεί στην επινόηση νέων πρακτικών κατοίκησης σε επίπεδο κτηρίου, που αποτελεί επιπλέον στοιχείο που αναδεικνύει τις χωρικές ανισότητες στην αστική συνθήκη της πόλης. Νέες πολιτικές όσον αφορά το στεγαστικό ζήτημα τέθηκαν σε κίνηση (ενεργοποίηση των κόκκινων δανείων, εξώσεις και πλειστηριασμοί πρώτης κατοικίας) με αποτέλεσμα το δικαίωμα στην (πρώτη) κατοικία να τίθεται υπό διακύβευμα για μεγάλο μέρος της κοινωνίας.

³ Η κατοικία, η εργασία, η υγεία, η διατροφή, ο δημόσιος χώρος και η πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες, αποτέλεσαν τα κύρια πεδία μετασχηματισμού της καθημερινότητας στο συγκεκριμένο της κρίσης. Οι βαθιές περικοπές στους τομείς της πρόνοιας, η ραγδαία υποτίμηση της εργασίας και των όρων διαβίωσης, η αύξηση της ανεργίας, οι συνταξιοδοτικές περικοπές, η φτώχεια, η αποστέρηση ή η συρρίκνωση των κοινωνικών δικαιωμάτων και η διαρκώς αυξανόμενη καθημερινή βία στις γειτονίες της Αθήνας αποτέλεσαν τα χαρακτηριστικά εκείνα που χαράσσουν τα καινούργια όρια αυτής της βαθιάς κοινωνικής κρίσης. Βλ. Αθανασίου, 2012 και Brekke, et al, 2014.

⁴ Σύμφωνα με έρευνα του Πανεπιστημίου Κρήτης, ο αριθμός των αστέγων που κοιμούνται στο δρόμο εντός του λεκανοπεδίου Αττικής ανέρχεται σε 17.700, ενώ εκείνοι που έχουν, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, πρόβλημα αποπληρωμής ενοικίου ή δανείου και βρίσκονται υπό καθεστώς έξωσης ή που κινδυνεύουν να χάσουν το σπίτι τους, καθώς και όσοι διαβιούν σε καταυλισμούς, σε ιδρύματα ή κοιμούνται στο αυτοκίνητό τους κατά μεθοδολογικούς υπολογισμούς γιατί δεν μπορούν να υπολογιστούν πραγματικά ξεκινούν από 93.000 και μπορεί να φτάνουν το μισό εκατομμύριο. (Μπουρδάρης, 2015)

2^η ενότητα

2.1. Η πανδημία

«Σας συγκέντρωσα εδώ για τελευταία φορά, στην πλατεία της πόλης μας, για να σας ενημερώσω: Μας συμβαίνει κάτι εντελώς ανεξήγητο. Δεχθήκαμε επίθεση από ένα λοιμό αγνώστων αιτιών. Οι γειτονικές πόλεις και χώρες μας έχουν κλείσει τα σύνορά τους. Στρατός έχει κυκλώσει την πόλη μας. Κάθε είσοδος και έξοδος απαγορεύεται. Μέχρι χτες ήμασταν ελεύθεροι, όμως από σήμερα είμαστε σε καραντίνα. Συμπολίτες κι επισκέπτες της πόλης μας, μην επιχειρήσετε να δραπετεύσετε, γιατί θ' αντιμετωπίσετε τα πυρά των στρατιωτών που караδοκούν σε κάθε έξοδο της πόλεως. Χρειάζεται να οπλιστούμε με όλο το θάρρος που διαθέτουμε.

Επίσης χρειάζονται γερά χέρια ν' ανοίγουν τάφους. Τα οικόπεδα, οι ακάλυπτοι χώροι, οι αυλές, τα γήπεδα, όλα επιτάσσονται, γιατί τα νεκροταφεία γέμισαν. Επίσης ζητώ εθελοντές να επιτηρούν τα μολυσμένα σπίτια, μήπως κάποιος μπει ή βγει. Θα ορίσουμε ορκωτούς επόπτες που θα επισκέπτονται τα σπίτια ... για να αναφέρουν στις αρχές, προκειμένου να απομονωθούν οι πιθανοί φορείς. Όποιος μπαίνει σε μολυσμένο σπίτι θα θεωρείται ύποπτος και θ' απομονώνεται εκεί μέσα. Φυλαχτείτε από τους υπόπτους.

ΚΑΤΑΓΓΕΙΛΕΤΕ τους για το καλό του συνόλου! Ζητάμε γιατρούς, νεκροθάφτες, σαβανωτές και κάθε χρήσιμη για την περίπτωση ειδικότητα. Κάθε πολίτης οφείλει να προσφέρει στον συνάνθρωπό του: να τον επιτηρήσει ή να του κλείσει τα μάτια. Το σύνθημά μας είναι, «θάψε τον πλησίον σου, μπορείς!».

Αντίδοτο για τον λοιμό δεν έχουμε βρει. Προσπαθούμε να τον περιορίσουμε, μήπως μερικοί τυχεροί επιβιώσουν, όμως αυτό είναι άγνωστο. Απαγορεύονται οι συνεσιώσεις και όλα τα θεάματα. Τα καταστήματα, τα εστιατόρια και τα καφενεία θα λειτουργούν ελάχιστες ώρες, για να περιοριστεί η εξάπλωση ψευδών ειδήσεων. Διότι υπάρχει η υποψία πως το κακό που μας βρήκε προέρχεται από κάτι ανώτερό μας, από τον ουρανό, και καθετί από τον ουρανό διαβρώνει σαν αόρατη βροχή τις στέγες, τους τοίχους και τις ψυχές μας. Όπως σας είπα, αυτή είναι η τελευταία δημόσια συγκέντρωση. Ομάδες πάνω από τρία άτομα θα διαλύονται. Επίσης, απαγορεύεται να περιφέρεστε άσκοπα. Όλοι οι πολίτες επιβάλλεται να κυκλοφορείτε ανά δύο, για να επιτηρείτε ο ένας τον άλλο. Τώρα γυρίστε στα σπίτια σας και μείνετε εκεί. Θα βγείτε μόνο σε περίπτωση μεγάλης ανάγκης. Ειδικά συνεργεία θα στιγματίζουν την πόρτα κάθε μολυσμένου σπιτιού: θα κάνουν έναν μεγάλο κόκκινο σταυρό με μπογιά στην πόρτα και θα γράφουν, "Ελέησόν με, Κύριε!"»

Ευγένιος Ιονέσκο, Το παιχνίδι της σφαγής (1970), μετ. Μπελιές Ερρίκος, Κέδρος, 2009.

εικ.9

Ήταν Δεκέμβριος του 2019 όταν στην Κίνα και συγκεκριμένα στην πόλη της Γουχάν εμφανίστηκε μια νέα ασθένεια. Το αίτιό της ταυτοποιήθηκε μόλις λίγο διάστημα αργότερα. Ένας νέος κορωνοϊός που πήρε την ονομασία Severe acute respiratory syndrome (SARS) coronavirus 2 (SARS-CoV-2). Η νόσος που προκλήθηκε από τον νέο αυτό τύπο κορωνοϊού ονομάστηκε COVID-19. Έτσι λοιπόν, ξεκίνησε το μακάβριο αυτό ταξίδι της νόσου COVID-19, με σημείο αφετηρίας μια μικρή επαρχία της κινεζικής επικράτειας, ενώ στην πορεία συνέχισε διαχυμένο στο σύνολο του πλανήτη, απειλώντας μεγάλη μερίδα του ανθρωπότητας. Σύντομα, πέρασε τα σύνορα της Ευρώπης, και ήρθε να εγκατασταθεί στη Γηραιά ήπειρο, φτάνοντας και στην Ελλάδα, με το πρώτο επίσημο καταγεγραμμένο κρούσμα να σημειώνεται στις 26 Φεβρουαρίου του 2020.

2.2. Η τραγική ειρωνεία ενός τυχαίου (:) συμβάντος

Ενδιαφέρον παρουσίασε το γεγονός ότι κομιστές του ιού προέκυψε να είναι άνθρωποι που είχαν επισκεφθεί την Ιταλία, καθώς επίσης και μια ομάδα προσκυνητών που επέστρεφαν από ταξίδι στους Ιερούς Τόπους του Ισραήλ και της Αιγύπτου. «Παρά την αστική φαντασία περί της μετάδοσης των ασθενειών από φτωχούς, πρόσφυγες, ομοφυλόφιλους και ναρκομανείς ο SARS-CoV-2 ακολούθησε τις πλέον κοσμοπολίτικες διαδρομές του επιστημονικού και θρησκευτικού τουρισμού (Κυριακόπουλος, 2020, σελ. 93). «Τελικά ο ιός δεν πέρασε τα ελληνικά σύνορα από την ανατολή μέσω των «μιαρών» μεταναστών, ταξίδευσε από τη δύση με business class και έφτασε στους καθαγιασμένους Άγιους Τόπους, καταρρίπτοντας και τον μύθο ότι η θρησκευτική πίστη θωρακίζει το σώμα» (Λαφαζάνη, Χατζημικιάλης, 2020, σελ. 446).

Έτσι, άνθρωποι γαλουχημένοι στο περιθώριο, που φέρουν το βάρος του στίγματος ως κοινωνικά μιάσματα, ως ξένο σώμα της κοινωνίας τελικά δεν αποτέλεσαν οι ίδιοι φορείς της νόσου εξ αρχής. Προφανώς ένα τέτοιο συμβάν εμπεριέχει κατά πολύ το στοιχείο την ενδεχομενικότητας και της τύχης. Ωστόσο, αποτελεί ενδιαφέρουσα τραγική ειρωνεία που τελικά αν και σύμπτωση, καταδεικνύει ένα υπαρκτό και δομικό στοιχείο διάρθρωσης του σύγχρονου καπιταλισμού που έχει να κάνει με τον εκμηδενισμό των αποστάσεων και την επακόλουθη παγκοσμιοποίηση ως μια διαδικασία που ήρθε να απαντήσει στην ανάγκη για γρήγορη μετακίνηση των εμπορευμάτων ανά τον κόσμο με σκοπό την παραγωγής κέρδους.⁵ Όπως πολύ στοχευμένα επισημαίνει άλλωστε και ο David Harvey, ο άκρατος νεοφιλελευθερισμός των προηγούμενων δεκαετιών έχει επιμείνει στην κατάργηση των συνόρων για το κεφάλαιο, τα προϊόντα και τις πλούσιες ελίτ-μια διαδικασία που ενέχει ποικίλλους αποκλεισμούς και εξαιρέσεις όπως έχει εξηγήσει η Doreen Massey (Λαφαζάνη, Χατζημικιάλης, 2020, σελ. 446).

Επιστρέφοντας λοιπόν στο επίδικο της πανδημίας, με το ξέσπασμα του πρώτου κρούσματος στον ελλαδικό χώρο, διαμορφώθηκε μια πορεία σχετικά προκαθορισμένη για το πώς θα εκτυλίσσονταν, κρίνοντας από την έκβαση των αντίστοιχων γεγονότων που είχαν προκύψει στις γειτονικές και πιο μακρινές χώρες. Ο χρόνος πύκνωσε και συμπιέστηκε ραγδαία και μέσα σε διάστημα λιγότερο από ένα μήνα, το σύνολο της κοινωνίας βρέθηκε να πρωταγωνιστεί σε μια ταινία επιστημονικής φαντασίας ή καλύτερα τρόμου, χωρίς όμως να πρόκειται για φανταστικό σενάριο, αλλά για την πραγματική ζωή.

⁵ [...] όπως μας θυμίζει ο Marx, ο σκοπός των καπιταλιστών δεν είναι μόνο να παράγουν αλλά κυρίως να πουλήσουν όσο δυνατόν ταχύτερα. Η απαξίωση του κεφαλαίου έχει, όπως πάντα, άνισες ταξικές και έμφυλες επιπτώσεις και επειδή είναι πάντα γεωγραφικά συγκεκριμένα οι επιπτώσεις θα είναι εξόχως άνισες ως προς τις χώρες και τις περιφέρειες (Λαφαζάνη, Χατζημικιάλης, 2020, σελ. 446)

Στις 22 Μαρτίου λοιπόν, τα κινητά των ανθρώπων ήχησαν με το πρώτο μήνυμα που σήμανε την έναρξη μιας πρωτόγνωρης μέχρι στιγμής συνθήκης. Η καραντίνα ξεκινάει και το σκηνικό αλλάζει. «Στις 26 Μαρτίου, 3 περίπου δις ανθρώπων-το 1/3 σχεδόν του παγκόσμιου πληθυσμού-βρίσκονταν σε καραντίνα σε 70 χώρες, ενώ μια βδομάδα αργότερα, σε καραντίνα βρισκόταν περισσότεροι από 3,9 δις άνθρωποι-σχεδόν το μισό του παγκόσμιου πληθυσμού!» (Μηνακάκης, 2020, σελ. 93). Η τακτική αυτή κίνηση ως κυρίαρχη ή και μοναδική-σε πολλές χώρες-πρωτοβουλία δράσης απέναντι στον ιό καταδεικνύει την έλλειψη ετοιμότητας πολλών κυβερνήσεων που βρέθηκαν απροετοίμαστες σε μια τέτοια απειλή εξαιτίας της ανεπάρκειας των συστημάτων υγείας, με αποτέλεσμα να δράσουν με επιθετικούς όρους και να προχωρήσουν στην φυσική απομόνωση των κοινωνιών. Η απειλή της πανδημίας εισέβαλλε στη ζωή των νοικοκυριών ανά τον κόσμο και μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα «παγκοσμιοποιήθηκε» με ραγδαίους ρυθμούς.

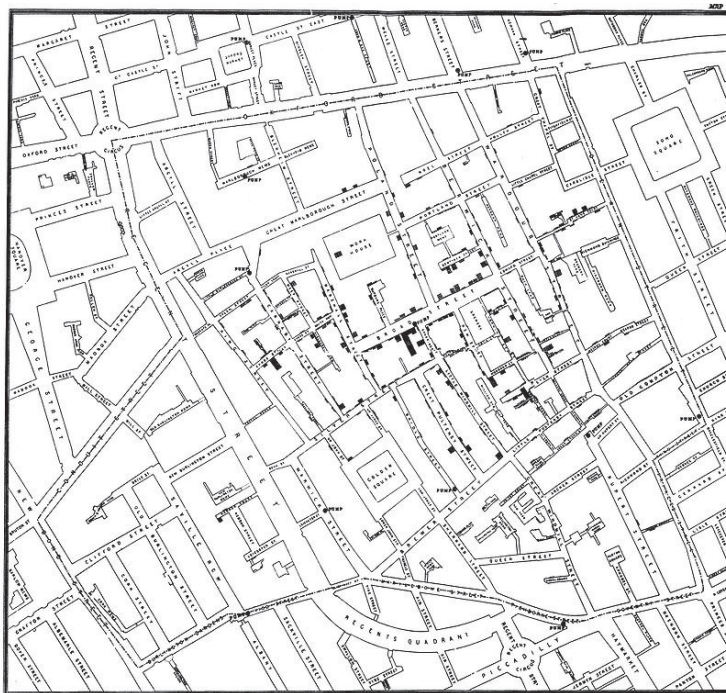
2.3. Η σύνδεση των πανδημιών με το πεδίο της πόλης

Η νέα πραγματικότητα που συγκροτήθηκε στα πλαίσια της πανδημίας, λειτούργησε σαν μια καλή αφορμή αναστοχασμού ως προς το ζήτημα του τι ρόλο παίζουν οι συνθήκες ζωής καθώς και οι μορφές οργάνωσης και λειτουργίας της πόλης για την θωράκιση και τον τρόπο αντιμετώπισης μιας πανδημίας. Πλήθος πανδημιών του παρελθόντος ήρθαν στο επίκεντρο διαφόρων συζητήσεων, από τον λοιμό του Πελοποννησιακού Πολέμου τον 5ο αιώνα π.Χ. που περιγράφει ο Θουκυδίδης, μέχρι την Ισπανική Γρίπη του προηγούμενου αιώνα. Αναδείχθηκαν ζητήματα που σχετίστηκαν με το πώς οι συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων σε μια πόλη, αντικατοπτρίζουν ένα άνισο περιβάλλον για το σύνολο μιας κοινωνίας που δεν είναι ενιαία αλλά παρουσιάζει ανισότητες ως προς την οικονομική της θέση και συνεπώς τη δυνατότητα πρόσβασης σε βασικά αγαθά, όπως για παράδειγμα η κατοικία.

Η σύνδεση των πόλεων με τις επιδημίες, σύμφωνα με τον Άρη Καλαντίδη ξεκινά με τον περίφημο χάρτη της χολέρας του John Snow, το 1854. Ο John Snow, γιατρός του 19ου αιώνα, προσπαθώντας να εντοπίσει την πηγή μιας μορφής χολέρας που έχει ξεσπάσει εκείνη την περίοδο στο Λονδίνο, χρησιμοποιεί ως μεθοδολογία έρευνας την χαρτογραφία της πόλης. Προκειμένου να κατανοήσει τι έχει συμβεί, προχωράει στην καταγραφή των νοικοκυριών στα οποία έχει εντοπίσει χολέρα, και καταφέρνει να ταυτοποιήσει μια συγκεκριμένη αντλία στην Broad Street, ως πηγή της νόσου. Το αποτέλεσμα εκείνη τη στιγμή θεωρήθηκε ιδιαίτερα αμφιλεγόμενο, καθώς μέχρι τότε δεν είχε αποδειχθεί η θεωρία των μικροβίων. Οι κοινωνίες πιστεύαν στα μιάσματα, στις μυρωδιές δηλαδή που εξαλείφονταν με τη διαδικασία απολυμάνσεων μέσω καύσης, ενώ παραγνώριζαν το γεγονός ότι οι επιδημίες διασπείρονταν μέσω των μικροβίων. Ο John Snow λοιπόν, χρησιμοποιώντας την γεωγραφική μέθοδο της χαρτογράφησης, αποδεικνύει την άμεση σύνδεση της επιδημιολογίας με την γεωγραφία και την πολεοδομία της πόλης, γεγονός που τον καθιστά μέχρι και σήμερα αναγνωρίσιμο ως πατέρα της σύγχρονης επιδημιολογίας (Καλαντίδης, 2021).

Ωστόσο όπως ήδη αναφέρθηκε, το ξέσπασμα πανδημιών χρονολογείται ήδη πολλούς αιώνες πριν και όπως αποδεικνύεται από σύγχρονες μελέτες η διαχείριση τους είχε άμεση συνύφανση με το εκάστοτε πολιτικό καθεστώς που ευθύνονταν για την οργάνωση της ανάλογης κοινωνίας του παρελθόντος. Όταν ο Σνούουντεν κάνει λόγο για το ξέσπασμα της επιδημίας της πανώλης, γνωστή και ως «Μαύρος Θάνατος», που ξεκίνησε το 1347 και διαχύθηκε σε Ευρώπη και Ασία, σημειώνει εύστοχα πως «οι ευπάθειες μιας κοινωνίας είναι αντανάκλαση της οργάνωσής της», ενώ συνεχίζει παραθέτοντας το εξής παράδειγμα: «Η χολέρα είναι μια ασθένεια της Βιομηχανικής

ο χάρτης της χολέρας

Επανάστασης. Βρήκε μονοπάτια και παρείσφρησε σε όλο τον κόσμο επειδή οι άνθρωποι δημιούργησαν αυτά τα μονοπάτια: τεράστιες πόλεις με απίστευτο συνωστισμό, χωρίς υγειονομική υποδομή, χωρίς υπονόμους, χωρίς ασφαλτόστρωση. Κοινωνίες με ανθρώπους που ζούσαν ο ένας πάνω στον άλλο, με φρικτές συνθήκες υγιεινής, που ευνοούσαν το ξέσπασμα ασθενειών όπως ο τύφος, η χολέρα, που μεταδίδονται μέσω της στοματικής οδού ή των κοπράνων» (Σνόουντεν, Η Καθημερινή, 18-19/4/2020). Τα σημεία που θίγει ο Σνόουντεν στην παραπάνω τοποθέτησή του, συμπυκνώνουν με τον πλέον ευθύβολο τρόπο την φυσιογνωμία της νεοσύστατης βιομηχανικής πόλης που σήμανε και το πέρασμα από την φεουδαρχία στον αστισμό, ενώ τα λόγια του επικαιροποιούν το έργο του Engels για άλλη μια φορά, όταν σκιαγραφεί και αναλύει την κατάσταση της εργατικής τάξης στις βιομηχανικές πόλεις της Αγγλίας, εστιάζοντας στην πόλη του Μάντσεστερ και στο πώς τα χαρακτηριστικά των νέων μητροπόλεων ευνοούν τη διάχυση των επιδημιών κυρίως στους πληθυσμούς της εργατικής τάξης που διαβιούν σε υποβαθμισμένες γειτονιές και στενές κατοικίες με ανθυγιεινές συνθήκες.

2.3.α. Τα σύγχρονα δίκτυα μεταβάλλουν τους χωροχρόνους

Ανάμεσα στις πανδημίες εκείνης της περιόδου και στην παρούσα, εντοπίζεται μια στοιχειώδης διαφορά: ο χρόνος. Ο χρόνος ανάμεσα στο πρώτο κρούσμα και την έξαρση της νόσου που ακολουθεί. Μέσα σε δύο μόλις μήνες, ο νέος κορωνοϊός έσπειρε τον φόβο και τον θάνατο σε παγκόσμια κλίμακα. Η θνητότητα βέβαια δεν είναι η ίδια, όμως η διαφορά στην ταχύτητα εξάπλωσης παραμένει εντυπωσιακή. Το γεγονός αυτό καθορίστηκε από το τετράπτυχο δρόμοι μετακίνησης εμπορευμάτων και ανθρώπων-διεθνή δίκτυα διασύνδεσης/επικοινωνίας-ταχύτητα μετακινήσεων/ μεταφορών-χωρικές πληθυσμιακές συγκεντρώσεις⁶. Ο κόσμος πλέον, είναι ασύγκριτα πιο διασυνδεδεμένος, ενώ οι δρόμοι του εμπορίου αισθητά πιο πυκνοί και ταχείς. Ο εκμηδενισμός των αποστάσεων και η αλλαγές των χωροχρόνων επαναφέρει στο προσκήνιο τον Marx, που επεσήμανε ότι «ο εκμηδενισμός του χώρου και του χρόνου» αποτελεί ένα από τα ιερά τοτέμ του καπιταλισμού.

⁶ Νίκος Μπελαβίλας, «Πώς ταξιδεύουν οι επιδημίες στους αιώνες», Η Αυγή, 23/3/2020

2.4. Πανδημία και αστικοποίηση

Η αστικοποίηση και η πρωτοφανής χωρική συγκέντρωση των τελευταίων χρόνων, όπως επισημάνθηκε ήδη συνοπτικά στην προηγούμενη ενότητα της εργασίας, μετέβαλλαν αισθητά του χωροχρόνου του σύγχρονου καπιταλισμού. Σύμφωνα με τον Μπνακάκη, το 2016, 54,5% του παγκόσμιου πληθυσμού ζούσε σε αστικούς οικισμούς και το 23% σε πόλεις τουλάχιστον 1.000.000 κατοίκων. Τα 2/3 των Ιταλών ζουν σε πικνοκατοικημένες περιοχές, με το Μιλάνο να συγκεντρώνει περισσότερους από 19.000 κατοίκους ανά τετραγωνικό μίλι-σχεδόν διπλάσια πληθυσμιακή κοινότητα από του Βερολίνου και της Ουάσιγκτον (Μπνακάκης, 2020, σελ. 57). Μια τέτοια προοπτική παρουσιάζει καθαρό ταξικό πρόσημο.

Σύμφωνα με τον Marx «Οι πόλεις αναπτύσσονται μαζί με τις υλικές συνθήκες που διαπλάθουν την κοινωνία σαν σύνολο» (Marx, 1978, σελ. 739), ενώ ο Harvey συνεχίζει επισημαίνοντας ότι «η αστικοποίηση υπήρξε πάντα κάποιου είδους ταξικό φαινόμενο» (Kotryner, 2011). Πράγματι, η εκτεταμένη μορφή αστικοποίησης όπως ήδη αναλύθηκε σε προηγούμενη ενότητα, συνδυάζεται με περιορισμό πρασίνου και ελεύθερων χώρων στο όνομα της πυκνής δόμησης και της εμπορευματοποίησης κάθε πτυχής της καθημερινής ζωής (νερό, ηλεκτρισμός, καθαριότητα, κατοικία). Ο «κόσμος των εμπορευμάτων» που συγκροτείται μέσω των μεγάλων αστικών αναπλάσεων, του gentrification, της «βιωματικής κατανάλωσης» (ψυχαγωγία, αναψυχή, διακοπές, άθληση κλπ), διαχωρίζει σε προνομιακές και υποβαθμισμένες ζώνες το χώρο, εκτοπίζοντας τα λαϊκά στρώματα στις περιφέρειες των πόλεων ή στην χειρότερη στα γκέτο.

Τα δεδομένα αυτά, ευνοούν την εκθετική διασπορά λοιμωδών νοσημάτων και μετατρέπουν τις πόλεις σε εκκολαπτήριο πλήθους παθογόνων οργανισμών. Για άλλη μια φορά το έργο του Engels παρουσιάζεται επίκαιρο. Όπως ο ίδιος αναφέρει, «Οι εστίες των λοιμωδών νόσων, οι πιο φρικτές σπηλιές και τρύπες, όπου ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής κλείνει κάθε νύχτα τους εργάτες μας, δεν εξαφανίζονται, αλλά μόνο αλλάζουν θέση! Η ίδια οικονομική ανάγκη που τις δημιούργησε στο πρώτο μέρος, τις δημιουργεί και στο δεύτερο» (Engels, 2012 [1872]). Ως εκ τούτου, οι υφιστάμενες κοινωνικές ανισότητες που εγγράφονται μεταξύ άλλων και στον αστικό χώρο επιδεινώνονται ακόμα περισσότερο με την απειλή της νόσου. Είναι γεγονός ότι άνθρωποι που ζουν στο όριο της φτώχειας και της εξαθλίωσης, άστεγοι ή στοιβαγμένοι σε στενόχωρα και κακοσυντηρημένα σπίτια, που συνήθως υποσιτίζονται ή δεν τρέφονται σωστά, παρουσιάζουν μεγαλύτερους δείκτες ευαλωτότητας σε σχέση με αυτούς που διαμένουν σε ευρύχωρα διαμερίσματα ή μονοκατοικίες κι έχουν την οικονομική ευχέρεια να φροντίζουν τη διατροφή και το σώμα τους. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει και η Ζήση, οι χαμηλά εισοδηματικές τάξεις έχουν αυξημένη εμφάνιση τέτοιων υποκείμενων νοσημάτων (Ζήση, 2005), όπως και αυξημένη επισφάλεια ως προς τις συνθήκες κατοίκησης και την εργασία.

2.5. Καραντίνα:

2.5.α. Το σπίτι πολυτελείας και οι σύγχρονες "δοκιμάστριες"

Μπορεί άραγε, η αντιμετώπιση του ιού να πραγματοποιείται με οριζόντιες διαδικασίες; Πόσες διαφορετικές διαστάσεις μπορεί να λάβει η συνθήκη της καραντίνας, για το σύνολο της κοινωνίας; Τελικά βιώνουν όλες και όλοι με τον ίδιο τρόπο την καραντίνα ή τελικά κάποιοι βρίσκονται σε ευνοϊκότερη και κάποιοι σε δυσμενέστερη κατάσταση; Πώς μπορεί να εφαρμοστεί μια καραντίνα στα 250 εκατομμύρια ανθρώπων που ζουν στις παραγκουπόλεις της Νοτιοανατολικής Ασίας, της Νότιας Αφρικής και της Βραζιλίας όταν δεν υπάρχει δυνατότητα τήρησης αποστάσεων στις κοινόχρηστες τουαλέτες και κουζίνες. Πώς μπορεί να λειτουργήσει σε ανθρώπους που μένουν στο δρόμο ή σε δομές φιλοξενίας και δεν έχουν δικό τους σπίτι; Τι νόημα αποκτά η καραντίνα στις προσφυγικές δομές, στους στρατώνες, στις φυλακές και στα γηροκομεία; Τι σημαίνει η επιστροφή στο σπίτι για μια γιατρός, έναν υπάλληλο σούπερ μάρκετ, μια ταχυμεταφορέα, έναν νοσοκόμο; Είναι το ίδιο άραγε να ζεις συνωστισμένος σε ένα διαμέρισμα λίγων τετραγωνικών μέτρων με το να ζεις σε μια ευρύχωρη κατοικία των προαστίων;

Τι διαστάσεις και ερμηνείες απέκτησε η ιδέα του σπιτιού σε μια συνθήκη όπου το «Μένουμε Σπίτι» επιβλήθηκε με οριζόντιο τρόπο μην λαμβάνοντας υπόψιν τις υφιστάμενες κοινωνικοοικονομικές ανισότητες; Η ισότητα που προφασίστηκε ο επίσημος λόγος, ως προς τον τρόπο εφαρμογής του συγκεκριμένου μέτρου ήρθε να ενισχύσει τα κοινωνικά gaps μεταξύ των διαφορετικών τάξεων του πληθυσμού και σε καμία περίπτωση να τα άρει. Αυτήν ακριβώς τη θέση υπογράμμισε και Jean Paul Sartre όταν έγραφε ότι «η πανώλη δεν δρα παρά ως αυξητικός παράγοντας των ταξικών διαφορών: χτυπάει τη δυστυχία, φειδωλεύεται τους πλούσιους». Αλλά και ο Fernand Braudel, ο οποίος αναφερόμενος στην επιδημία της πανώλης του 1665 επισήμανε ότι «Από την αρχή κιόλας της αγγελίας του κακού, οι πλούσιοι φεύγουν, αν μπορούν για τα εξοχικά τους σπίτια άρον-άρον. [...] Στη Σαβοΐα, όταν τελειώσει η επιδημία, οι πλούσιοι πριν ξαναγυρίσουν στα σπίτια τους που απολυμάνθηκαν όπως έπρεπε, εγκαθιστούν εκεί για μερικές ημέρες μια φτωχιά ζητιάνα, τη «δοκιμάστρια», η οποία αναλαμβάνει να επαληθεύσει με τη ζωή της πως έχει απομακρυνθεί κάθε κίνδυνος».⁷ Αν και μέχρι στιγμής, δεν έχουν υπάρξει πληροφορίες για σύγχρονες «δοκιμάστριες», ορισμένα περιστατικά που έχουν γίνει γνωστά αναδεικνύουν τη σύγχρονη ανισότητα ως προς την πρόσβαση στο σπίτι της εκάστοτε κοινωνικής τάξης.

Όπως αναφέρει ο Forbes, υπήρξαν εκατομμυριούχοι που στο άκουσμα της καραντίνας έσπευσαν και επινόησαν την λεγόμενη «καραντίνα πολυτελείας». Τα υπερπολυτελή γιοι τους με τα οποία έβαλαν πλώρη για τις ανοιχτές θάλασσες αποτέλεσαν τα δικά τους σπίτια καραντίνας. Πρόκειται κατά κανόνα για πλοία μήκους άνω των 90 μέτρων τα οποία διαθέτουν νοσοκομειακές κλίνες ενώ στο προσωπικό υπάρχουν ιδιώτες γιατροί και νοσηλεύτριες.⁸ Μια παροχή αντίστοιχου ύψους πολυτελείας προσέφερε το ξενοδοχείο LeBijou, που νοίκιαζε «διαμερίσματα για καραντίνα» έναντι 800-2000 δολαρίων τη βραδιά. Στις ανέσεις που παρείχε περιλαμβάνονταν έτοιμα γεύματα, προσωπικός σεφ, ιδιωτικό γυμναστήριο, γραφείο αλλά ακόμη και υπηρεσίες υγείας-μεταξύ αυτών και τεστ με κόστος 500 δολάρια-, όλα σε απολύτως ιδιωτικό χώρο.⁹

⁷ Fernand Braudel, *Υλικός πολιτισμός, Οικονομία και Καπιταλισμός (15ος – 18ος αιώνας)*, τομ. Α': Οι δομές της καθημερινής ζωής, το δυνατό και το αδύνατο, Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα 1995

⁸https://www.economistas.gr/diethni/25010_koronoios-forbes-kroisoi-salparoy-n-me-giot-nosokomeia

⁹Η Καθημερινή, 3/4/2020

εικ.11: Quarantine diaries

Στην αντίπερα όχθη αυτών των σπιτιών, βρίσκεται η διαπίστωση του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ (WEF) σύμφωνα με την οποία, «οι κάτοικοι του αναπτυσσόμενου κόσμου αντιμετωπίζουν μια πολύ πιο ζοφερή πραγματικότητα. Για πολλούς από αυτούς η καραντίνα σημαίνει πλήρη αδυναμία πρόσβασης σε τροφή. » Συγκλονιστική μαρτυρία της Roy Arundhati για την καραντίνα στο Νέο Δελχί αναδεικνύει την άλλη όψη του νομίσματος. «Το lockdown λειτούργησε σαν ένα χημικό πείραμα που ξαφνικά φώτισε πράγματα που ήταν κρυφά. Καθώς τα καταστήματα, τα εστιατόρια, τα εργοστάσια και ο κατασκευαστικός κλάδος έκλεισαν, καθώς οι πλούσιοι και οι μεσαίες τάξεις περιχαράκωθηκαν σε περικόλλιστες «αποικίες», οι πόλεις και οι μεγαλουπόλεις μας άρχισαν να αποκλείουν τους πολίτες της εργατικής τάξης-τους μετανάστες εργαζόμενους-σαν να ήταν τρομερά ανεπιθύμητοι. Πολλοί εκδιώχθηκαν από τους εργοδότες και τους γαιοκτήμονες, εκατομμύρια φτωχοί, πεινασμένοι, διψασμένοι, νέοι και ηλικιωμένοι, άνδρες, γυναίκες, παιδιά, άρρωστοι, τυφλοί, ανάπηροι, που δεν είχαν που να πάνε και χωρίς να υπάρχουν μέσα μαζικής μεταφοράς, άρχισαν μια μακρά πορεία πίσω στα χωριά τους. [...] Ίσως ήξεραν ότι πιθανόν να μεταφέρουν τον ιό μαζί τους και έτσι να μολύνουν τις οικογένειές τους, τους γονείς τους και τους παππούδες τους στο σπίτι τους, αλλά χρειαζόταν απελπισμένα ένα ψήγμα συμπόνιας, καταφυγίου [...] Το lockdown, που είχε σκοπό την επιβολή της σωματικής αποστασιοποίησης, είχε ως αποτέλεσμα το αντίθετο-μια σωματική συμπίεση σε μια αδιανόητη κλίμακα. [...] Οι κύριοι δρόμοι είναι άδειοι, αλλά οι φτωχοί παγιδευμένοι σε ασφυκτικά δωμάτια παραγκουπόλεων».¹⁰ Άνθρωποι που έχασαν τη δουλειά τους, κατέφυγαν στα σπίτια τους στις παραγκουπόλεις, στοιβαγμένοι ο ένας πάνω στον άλλο, χωρίς εισόδημα, ζώντας στα όρια της φτώχειας. Ο ιός σε αυτές τις περιπτώσεις ήρθε ως μια επιπλέον απειλή στην ήδη επισφαλή ζωή τους.

Αλλά και στις χώρες του ανεπτυγμένου δυτικού κόσμου η κατάσταση ήταν κρίσιμη με διαφορετικές βέβαια εντάσεις. Όπως επισημαίνει η Βρυχέα-Χαϊδοπούλου, οι έρευνες ποσοτικού και ποιοτικού χαρακτήρα που έχουν αρχίσει να διεξάγονται ήδη από το ξέσπασμα της πανδημίας και της πρώτης καραντίνας δεν είναι καθόλου ενθαρρυντικές ως προς την οικονομική αντοχή των νοικοκυριών, την ανεργία, τις εργασιακές συνθήκες, την ποιότητα ζωής και την ψυχική υγεία, σύμφωνα με τα πρώτα αποτελέσματα που έχουν δημοσιευθεί (Βρυχέα-Χαϊδοπούλου, 2020,σελ. 2). Η ίδια, εστιάζοντας στην μελέτη των χωροχρόνων της καθημερινότητας, αναδεικνύει πώς στη διάρκεια της καραντίνας, το «μένουμε σπίτι» λειτούργησε σαν «μεγεθυντικός φακός, κάνοντας πιο ορατά πολλά από τα επίδικα της καθημερινότητας. Μεγάλο κομμάτι της κοινωνίας αναπροσάρμοσε το σύνολο της ζωής και της καθημερινότητάς εντός των ορίων του σπιτιού του, δουλεύοντας από το σπίτι υπό την μορφή τηλεργασίας, ενώ μεγάλη μερίδα κόσμου μπήκε σε καθεστώς αναστολής εργασίας αντιμετωπίζοντας τον φόβο απώλειας εργασίας, συνεπώς και το απαραίτητο για τη ζωή τους εισόδημα.

¹⁰ <https://info-war.gr/aroyntati-roi-i-pandimia-einai-mia-thyr/>

εικ.12: Ινδία και Κορωνοϊός

2.5.β. Η καραντίνα και ο εγκλεισμός της εργασίας

Υπήρξαν όμως και οι άνθρωποι που καθόλη τη διάρκεια της καραντίνας, αναγκάστηκαν να βρίσκονται εκτός σπιτιού, βιώνοντας σε καθημερινή βάση τον κίνδυνο της μόλυνσης μέσω της διαρκούς έκθεσής τους σε επιφάνειες και δυσμενείς συνθήκες. Χαρακτηριστικό παραμένει το παράδειγμα της Λομβαρδίας, περιοχής στην καρδιά της βιομηχανικής ζώνης της Ιταλίας, η οποία στο πρώτο κύμα της πανδημίας εμφάνισε και τα περισσότερα κρούσματα. Εκεί τα εργοστάσια συνέχισαν να λειτουργούν μέχρι και τις 22 Μαρτίου του 2020, έχοντας μετρήσει ένα μήνα λειτουργίας από τον πρώτο νεκρό της χώρας. Αυτό συνέβη μέσω της πίεσης της ένωσης βιομηχάνων (Confindustria) που έμμεινε άκαμπτη στο αίτημα της να συνεχίσουν να λειτουργούν τα εργοστάσια και οι βιομηχανικές μονάδες που παράγουν προϊόντα μη απαραίτητα για την περίοδο. Το γεγονός είχε ως αποτέλεσμα τα εργοστάσια στο Μπέργκαμο και στην Μπρέσια να εξελιχθούν σε βασική πηγή ανεξέλεγκτης εξάπλωσης του ιού, καταδικνύοντας παράλληλα ότι η συνεισφορά του «μένουμε σπίτι» ακυρώνεται στην πράξη. Οι εργαζόμενοι αντέδρασαν με απεργίες σε μια σειρά από εργοστάσια. Ανακοινώσεις των αντίστοιχων συνδικάτων αναφέρουν χαρακτηριστικά «[...] Αυτό που γίνεται αψηφά κάθε λογική: το κράτος κλείνει τα πάντα, ξεκινώντας από τα σχολεία, και απαγορεύει οποιαδήποτε μετακίνηση-επιβάλλοντας ποινικές κυρώσεις σε όσους αγνοούν τα σχετικά διατάγματα. [...] η ιταλική κυβέρνηση δεν έχει κλείσει τα εργοστάσια. Αρκείται να λέει «μένουμε σπίτι» ακόμα και τη στιγμή που οι γραμμές συναρμολόγησης συνεχίζουν να παράγουν θέτοντας σε κίνδυνο το προσωπικό και τις οικογένειές του»¹¹.

Αντίστοιχα φαινόμενα είχαμε και σε επίπεδο Ελλάδας. Στην βιομηχανική λαϊκή περιοχή της δυτικής Αττικής, η παραγωγή όχι μόνο δε σταμάτησε, αλλά συνέχισε με τις περισσότερες βιομηχανίες να μην τηρούν τα απαραίτητα υγειονομικά μέτρα. Αποτέλεσμα αυτού, ήταν η περιοχή να μπει στην «κόκκινη ζώνη» ως προς τον αριθμό των κρουσμάτων, με μόνο μέτρο αντιμετώπισης τον υποχρεωτικό εγκλεισμό υπό καθεστώς επιτήρησης της αστυνομίας.

Η παραπάνω πραγματικότητα συμπυκνώνεται στα λόγια του Harvey, σύμφωνα με τον οποίο: «Όσοι και όσες ανήκουν στην νέα «νέα εργατική τάξη» είναι στην εμπροσθοφυλακή και η μοίρα τους είναι να γίνουν το εργατικό δυναμικό που διακινδυνεύει περισσότερο να μολυνθεί από τον ιό λόγω της εργασίας τους ή να απολυθούν χωρίς να έχουν κάποια άλλη πηγή εισοδήματος [...] ένα ζήτημα είναι ποιοι μπορούν να εργαστούν από το σπίτι και ποιοι όχι». (Jacobin, μτφσ, 2020).

¹¹Εφημερίδα η Αυγή. 22/3/2020-<http://www.jacobinmag.com/2020/03/coronavirus-strikes-italy-workers-health-fiat-auto-plant>

The New York Times Magazine

May 24, 2020

— What We've Learned in Quarantine —

εικ. 13: Ο σκιτσογράφος Brian Rea την περίοδο της καραντίνας δημιουργεί αυτό το εξώφυλλο για το περιοδικό New York Times. Ο Brian αναφέρει χαρακτηριστικά "μπορεί όλοι να νιώθει έτσι, αλλά για μένα είναι η πρώτη φορά που σχεδιάζω μια γραμμή που δεν έχει τέλος. Ελπίζοντας ότι αυτή θα έχει.

2.5.γ Καραντίνα και νέες καθημερινότητες

Σύγχρονες «δοκιμάστριες» λοιπόν ως προς τα όρια των φυσικών και ψυχικών τους αντοχών, είτε υπόμειναν για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, τον εγκλεισμό στο σπίτι είτε εκτέθηκαν στον «έξω κόσμο» λόγω της εργασίας που μπορεί να επιτελούσαν. Η παραμονή στο σπίτι διαμόρφωσε νέες συνθήκες ζωής στην καθημερινότητά τους. Η εργασία, ο ελεύθερος χρόνος, η ξεκούραση, η χαλάρωση και ψυχαγωγία, η εκπαίδευση αναπροσαρμόστηκαν στη νέα συνθήκη της καραντίνας και όρισαν νέες καθημερινότητες και νέες «ρουτίνες». Τα σπίτια κατέστηκαν να επιτελέσουν το ρόλο ενός δημόσιου χώρου που πλέον βαφτίζεται επικίνδυνος και μολυσμένος. Νέες επινοήσεις κατοίκησης που έχουν να κάνουν με αξιοποίηση χώρων που υπό άλλες συνθήκες βρίσκονταν σε αχρηστία μπήκαν σε εφαρμογή. Ειδικά κατά την περίοδο της πρώτης καραντίνας, οι ταράτσες, τα μπαλκόνια, οι ακάλυπτοι, οι αυλές και οι πεζόδρομοι των γειτονιών απέκτησαν νέα νοήματα ως χώροι-προεκτάσεις των φυσικών ορίων του σπιτιού, χαρίζοντας την δυνατότητα επαφής με το «έξω».

Από την άλλη πλευρά η διαρκής παραμονή στο σπίτι σε συνδυασμό με το αίσθημα του φόβου απέναντι στον αόρατο εχθρό, γέννησε νέες αφηγήσεις σε σχέση με το νόημα το σπιτιού άμεσα συνυφασμένες πάντα τόσο με τα φυσικά και χωρικά του χαρακτηριστικά του εκάστοτε σπιτιού όσο και με το ίδιο το υποκείμενο κατοίκησης. Ο οικιακός χώρος, άλλοτε αποτέλεσε χώρος προστασίας και φροντίδας, άλλοτε συρρικνώθηκε και λειτούργησε ασφυκτικά σαν μια νέα φυλακή, όπως θα αποδειχθεί και στη συνέχεια της εργασίας. Η απομόνωση από το κοινωνικό σφαίρα ζωής έφερε στην επιφάνεια ανάγκη αναζήτησης εναλλακτικών μορφών κοινωνικοποίησης. Οι Χτούρη και Ζήση κάνουν λόγο για τη λεγόμενη κοινωνική ενδόρρηξη που προκάλεσε η καραντίνα. Σύμφωνα με τους ίδιους «η κοινωνική ενδόρρηξη (social implosion) επέρχεται όταν οι δεσμοί και οι κοινωνικές λειτουργίες του ατόμου αποστρέφονται από τον κοινωνικό περίγυρο και την οικονομική ανταλλαγή και περιορίζονται στο εσωτερικό του νοικοκυριού, όποιο και να είναι το μέγεθός

του. Παράλληλα, το κοινωνικό υποκείμενο αναστρέφει από τα ζωντανά του βιώματα στον κοινωνικό κόσμο και αυτοπεριορίζεται με τη θέληση του ή όχι στις περιορισμένες διαδράσεις του νοικοκυριού του, στην κοινωνική μνήμη, στη φαντασία, στον ενδοσκοπικό συναισθηματικό κόσμο, στα ΜΜΕ ή στον εικονικό κόσμο και την επικοινωνία της κοινωνίας της πληροφορίας. Στη σημερινή κρίση της πανδημίας, το σύνολο του πληθυσμού περιέρχεται απότομα και χωρίς τη θέληση του σε μία τέτοια κατάσταση ενδόρρηξης, που επιβάλλεται από την ανάγκη του περιορισμού της πανδημίας του Covid-19» (Χτούρης-Ζήση, 2020, σελ 43).

Το «Μένουμε Σπίτι» λοιπόν ήρθε να αποτυπωθεί στις ζωές της κοινωνικής πλειοψηφίας με πολλαπλές μορφές που ανέδειξαν ένα σωρό ζητήματα της καθημερινής ζωής τα οποία είτε ανέκυψαν στα πλαίσια το εγκλεισμού (τηλεκπαίδευση, τηλεεργασία) είτε προϋπήρχαν και εντάθηκαν σε ακόμα μεγαλύτερη κλίμακα (φτωχοποίηση του πληθυσμού, ελλειπίες παροχές υγείας κλπ). Μετακυλύοντας το πεδίο της έρευνας από το μακροσκοπικό στο μικροσκοπικό επίπεδο της γειτονιάς και των νέων καθημερινότητων που «ξετυλίχθηκαν» κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού, θα επιχειρηθεί μια εμβάθυνση σε ένα φάσμα διαφορετικών αφηγήσεων που προέκυψαν μέσα από το βίωμα της καραντίνας. Σκοπός αυτής της έρευνας είναι να εστιάσουμε στο πώς νοηματοδοτήθηκε το ζήτημα της κατοίκησης σε ένα χώρο καθώς και στις διαφορετικές αναπαραστάσεις του αντίστοιχου οίκου και της αντίστοιχης οικίας των εκάστοτε υποκειμένων σε μια συγκυρία όπου το σπίτι κρίθηκε ακόμα πιο αναγκαίο από ποτέ. Πόσο ειρωνικό είναι για έναν άστεγο να κατακλύζεται από εντολές που του επιτάσσουν να επιστρέψει σε έναν χώρο που ο ίδιος δεν κατέχει. Ποιο είναι άραγε το σπίτι της νοικοκυράς; Σε ποιο σπίτι κατοικεί ένας φοιτητής ο οποίος δεν έχει τον δικό του προσωπικό χώρο; Πώς ένα σπίτι είναι παράλληλα σχολείο και χώρος εργασίας, για το παιδί και τους γονείς αντίστοιχα. Τι διαστάσεις αποκτά ο οικιακός χώρος για έναν νέο άνθρωπο σε αναστολή που βιώνει την απόλυτη απομόνωση σε ένα διαμέρισμα του κέντρου;

Οι παραπάνω προβληματισμοί, που αποτυπώθηκαν εν είδει ρητορικών ερωτήσεων αποτέλεσαν την αφετηρία που πυροδότησε την εκκίνηση μιας έρευνας γύρω από τις διαφορετικές αφηγήσεις του σπιτιού στον καιρό της πανδημίας εστιάζοντας στην εμπειρία της καραντίνας και των νέων νοημάτων που απέκτησε το σπίτι ως βασικό πεδίο οργάνωσης και διάρθρωσης της καθημερινής ζωής κατά τη διάρκεια του πρώτου και του δεύτερου lockdown. Τι συμβαίνει όταν τα όρια του σπιτιού διαρρηγνύονται; Όταν το «έξω» γίνεται «μέσα» και αντιστρόφως; Το πεδίο διερεύνησης των «διαφόρων ειδών σπιτιού» ως προς τα βιώματα και την νέα καθημερινή ζωή που διαμορφώθηκε στο «πάγωμα του χωροχρόνου» της καραντίνας παρουσιάζεται ιδιαίτερα ευρύ και διαπερνά τα όρια εκπόνησης μιας διπλωματικής εργασίας μεταπτυχιακού επιπέδου, για αυτό και θα προσεγγιστεί αποσπασματικά. Επίκεντρο της έρευνας αποτέλεσαν κυρίαρχες αναπαραστάσεις του σπιτιού στην αθηναϊκή μητρόπολη και συγκεκριμένα στο κέντρο της Αθήνας, από το διαμέρισμα της αντιπαροχής το οποίο και αναλύθηκε στην πρώτη ενότητα και αποτελεί το βασικό μοντέλο μέσης κατοικίας μέχρι και το σπίτι του αστέγου. Μέσα από μια επεξεργασία στοιχείων που συγκεντρώθηκαν από πρωτογενή έρευνα με την μορφή συνεντεύξεων καθώς και από ανάλυση βιβλιογραφικών πηγών θα επιχειρήσουμε μια προσέγγιση του σπιτιού σε ένα τυπικό αθηναϊκό διαμέρισμα, μέχρι την προσέγγιση του σπιτιού όταν ο φυσικός χώρος με όρους ιδιοκτησίας, εκλείπει.

Στα πλαίσια μιας προσπάθειας αποδόμησης του αφηγήματος «Μένουμε Σπίτι», αρχικά πραγματοποιήθηκε μια απόδοση και εμβάθυνση στις αναπαραστατικές μεθόδους της ομώνυμης κεντρικής επικοινωνιακής καμπάνιας, εστιάζοντας στις κυρίαρχες αφηγήσεις σπιτιού που προωθήθηκαν από τον επίσημο λόγο και στους σκοπούς που επιδίωκαν να επιτελέσουν με τις συγκεκριμένες απεικονίσεις που αξιοποιήθηκαν. Τόσο οι λέξεις, όσο οι εικόνες και τα πρόσωπα φαίνεται να επιλέχθηκαν με απόλυτη συνείδηση και προσοχή καθώς αντικατοπτρίζουν αναπαραστάσεις οικειότητας και οικιακής φροντίδας βαθιά ριζωμένες στη συλλογική μνήμη. Έπειτα από αυτή τη διαδικασία, επιχειρήθηκε να σκιαγραφεί η «άλλη όψη» του «Μένουμε Σπίτι» μέσα από τις εμπειρίες διαφορετικών υποκειμένων που βίωσαν την καραντίνα στα «πραγματικά σπίτια» που συναντάει κανείς στο κέντρο της αθηναϊκής επικράτειας, που δεν είναι άλλα από το διαμέρισμα μιας πολυκατοικίας αντιπαροχής. Συλλέχθηκαν 11 μοναδικές αφηγήσεις-μαρτυρίες ξεχωριστών ανθρώπων, ηλικίας 21 έως 82 χρονών, οι οποίες σε συνδυασμό με την βιβλιογραφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στη συνέχεια, αξιοποιήθηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να επινοηθούν ορισμένες διακριτές αφηγήσεις σπιτιών που αλληλοπλέκονταν και αλληλοσυνδυάζονταν μεταξύ τους, αναλόγως τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά της ταυτότητας του κάθε υποκειμένου και του αντίστοιχου δικού του σπιτιού που σχηματοποιήθηκε στην αντίστοιχη φάση της καραντίνας. Η έρευνα επιλέγει να προσεγγίσει μια ευρεία σχετικά γκάμα «σπιτιών» διαφορετικής κλίμακας, από την ευρύχωρη μονοκατοικία της οικογένειας μέχρι και τον άυλο και αφανή χώρο του «μη σπιτιού» στο ενός άστεγος. Σε αυτό το σημείο κρίνεται απαραίτητο να πραγματοποιηθεί μια σχετική περιοδολόγηση προκειμένου να γίνεται κατανοητό επικοινωνιακά τι σημαίνει «πρώτη» και τι «δεύτερη» καραντίνα.

2.7. Περιοδολόγηση

1η καραντίνα:

22 Μαρτίου 2020-2 Μαΐου 2020

Όλα κλείνουν. Σχολεία, δημόσιες υπηρεσίες, λιανεμπόριο, εστίαση, χώροι πολιτισμού. Οι κάτοικοι παραμένουν σπίτια τους ενώ μοναδικοί λόγοι παρουσίας τους στο δημόσιο χώρο είναι η εργασία, η επίσκεψη σε γιατρό ή νοσοκομείο, τα ψώνια, η άθληση και η συνοδεία κατοικίδιου. Η εκπαίδευση και η εργασία αποκτούν πρώτο συνθετικό το τηλέ- και πραγματοποιούνται πλέον μέσω διαδικτύου. Δρόμοι και πλατείες ερημώνουν, η πόλη «αδειάζει». Το αίσθημα του φόβου για την άγνωστη νόσο-απειλή κυριαρχεί. Κατά το διάστημα της πρώτης καραντίνας δεν εφαρμόστηκε η πολιτική των sms και η αιτιολόγηση μετακίνησης, συνεπώς ούτε και ο έλεγχος και φόβος για επιβολή προστίμου σε περίπτωση «παραβατικής» μετακίνησης.

4 Μαΐου 2020-6 Νοεμβρίου 2020, 15 Μαΐου-...2021

Τα διαστήματα αυτά, με το δεύτερο να εκτυλίσσεται σε παροντικό χρόνο, η συνθήκη της καραντίνας έχει αρθεί. Η χρήση μάσκας αρχικά είναι προαιρετική και στη συνέχεια υποχρεωτική σε εσωτερικούς χώρους. Η εστίαση παραμένει ανοιχτή μέχρι και τις 12:00 π.μ. κι εφαρμόζεται περιορισμός στα άτομα ανά τραπέζι (αρχικά 4 στη συνέχεια 6). Η μουσική στα μαγαζιά, απαγορεύεται όπως επίσης, και η κυκλοφορία μετά τις 12. Με την έναρξη των εμβολιασμών τα μέτρα ελαστικοποιούνται σταδιακά μέχρι και τις 1 Ιουλίου που άρθησαν εντελώς. Η χρήση μάσκας σε εσωτερικούς χώρους παραμένει υποχρεωτική. Το διάστημα αυτό δεν είναι ενιαίο ως προς την αποδοχή των μέτρων, ιδιαίτερα καθώς ο αριθμός των ανθρώπων που νόσησαν ή εμβολιάστηκαν αυξάνεται. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα ο φόβος σιγά σιγά να περιορίζεται και η άνεση στην κίνηση και τη δραστηριότητα στο δημόσιο χώρο από πλευράς των κατοίκων να επανέρχεται όλο και πιο αισθητά.

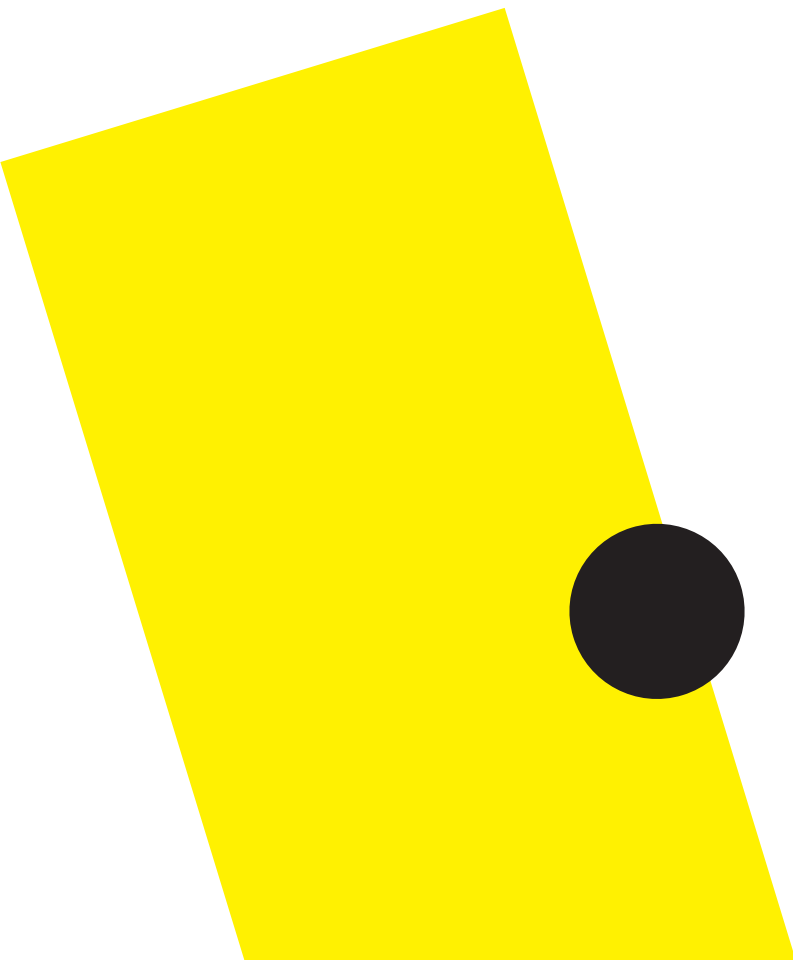
2η καραντίνα:

7 Νοεμβρίου 2020-15 Μαΐου 2021

Με την επιβολή του δεύτερου lockdown η παραμονή στο σπίτι παρουσιάζει ποιοτικές διαφορές. Το βίωμα της πρώτης καραντίνας σε συνδυασμό με την έλλειψη εμπιστοσύνης ως προς τα μέτρα που έλαβε η κυβέρνηση για την αντιμετώπιση της πανδημίας, διαμόρφωσε μια διαφορετική πραγματικότητα στη συνθήκη εγκλεισμού. Οι αντοχές και η πίστη ως προς την αποτελεσματικότητα του lockdown σε μια συγκυρία όπου η πορεία της πανδημίας παρουσιάζονταν ακόμα πιο ραγδαία σε σχέση με τους πρώτους μήνες, μειώνονταν όλο και περισσότερο. Αποτέλεσμα αυτού, φάνηκε να είναι μια σχετική απονομιμοποίηση ως προς την εφαρμογή των μέτρων από μεγάλη μερίδα του κόσμου, με την παραμονή στο σπίτι να περιορίζεται και την κίνηση στο δρόμο να γίνεται ολοένα πιο πυκνή κι ευλαβική. Δεδομένου ότι το ενδιάμεσο διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ των δύο καραντινών επανάφερε μια επιστροφή στην μέχρι τότε «κανονικότητα» και ότι το διάστημα της δεύτερης καραντίνας διήρκησε πολύ περισσότερο, επινοήθηκαν νέοι τρόποι συνέχισης της ζωής με σκοπό την αποφυγή της απόλυτης αδράνειας και του «παγωμένου» χωροχρόνου.

η καμπάνια
Μένουμε Σπίτι

εικ.14

Θυμάμαι την ώρα που
ήρθε το μήνυμα.
Θυμάμαι τη ζωή μου.
Θυμάμαι τον κόσμο όπως ήταν.

Απόσπασμα από την ταινία μικρού μήκους,
με τίτλο απίθανες σκέψεις γυναίκας πάνω σε διάζωμα.

Η ταινία υλοποιήθηκε στα πλαίσια του project

«Χορείες Χώρων του George Perec και ημέρες καραντίνας»

22 Μαρτίου 2020 και η καραντίνα ξεκινάει. Άγχος, φόβος κι ανασφάλεια απέναντι σε μια πρωτόγνωρη συνθήκη που ήρθε να διαμορφώσει ένα νέο κανονιστικό πλαίσιο οργάνωσης της καθημερινότητας μεγάλης μερίδας του κοινωνικού συνόλου.

Τα λουκέτα μπαίνουν, οι άνθρωποι κλειδώνονται στα σπίτια τους. Οι δρόμοι, οι πλατείες, οι πόλεις ερημώνουν. Πλέον, οι καθημερινές κινήσεις εκτός σπιτιού περιορίζονται σε 6 και μόνο δραστηριότητες που δικαιωματικά μπορούν να πραγματοποιούνται, προκειμένου οι πολίτες να συμβαδίζουν με τις οδηγίες της Πολιτικής Προστασίας και να συμπεριφέρονται «υπεύθυνα» απέναντι στην απειλή του αποκαλούμενου αόρατου εχθρού.

Η ζωή πια μεταφέρεται και εσωκλείεται σε τέσσερις τοίχους. Το δημόσιο γίνεται ιδιωτικό, ή μάλλον διατηρεί το χαρακτήρα της δημόσιας πράξης στο χωρικό πεδίο της κατοικίας, τον προσωπικό και ιδιωτικό χώρο μας. «Το σπίτι εμφανίζεται ως ένα καταφύγιο σχετικής ασφάλειας, ένα οχυρό απέναντι στον αόρατο εχθρό, ένας τόπος θαλπωρής και γαλήνης, και ακόμα, σε μια ίσως ιστορικά μοναδική αντιστροφή, ως ένα υποκατάστατο του δημόσιου χώρου που χάθηκε αιφνίδια» (Κανδύλης, 2020).

Η κατοικία μετατρέπεται στο βασικό σκηνικό στον οποίο εκτυλίσσεται το σύνολο της ζωής καθ' όλο το 24ωρο. Εργασία, ανάπαυση, εκπαίδευση, ψυχαγωγία, επικοινωνία, ενημέρωση, γυμναστική, καφές, λαμβάνουν χώρα πια μέσα σε συγκεκριμένα τετραγωνικά μέτρα. Παράλληλες ζωές ανθρώπων που αναγκάζονται να συμβιώνουν καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας κάτω από την ίδια στέγη και μάχονται να διατηρήσουν μια μορφή ομαλότητας και παράλληλης ανεξαρτησίας στη ζωή τους, συνεχίζοντας να επιτελούν τις δραστηριότητές τους αυτή τη φορά μέσω του ψηφιακού κόσμου του διαδικτύου και των τηλεπικοινωνιών. Όλες οι χρήσεις που σκιαγραφούσαν την καθημερινή ζωή και τη ρουτίνα, καλούνται πλέον να προσαρμοστούν μέσα σε ένα υπνοδωμάτιο, στο καθιστικό, στην τσάντα ή στο μπαλκόνι όταν ο καιρός είναι καλός και αν προφανώς υπάρχει τσάντα και μπαλκόνι στο εκάστοτε σπίτι.

Μένουμε Σπίτι λοιπόν, για να μείνουμε ασφαλείς ένα αφήγημα που ήρθε να εγκολπώσει μέσα του πολλές διαφορετικές καθημερινότητες, συνεπώς και ερμηνείες. Σε αυτό το σημείο αξίζει να δοθεί μια σημασία στον τρόπο με τον οποίο το «Μένουμε Σπίτι» αποδόθηκε επικοινωνιακά στο ευρύ κοινό. Τι σημασία έχουν οι ίδιες οι λέξεις που χρησιμοποιήθηκαν στο εν λόγω μήνυμα¹². Τι αναπαραστάσεις κατοικίας χρησιμοποιήθηκαν για να οπτικοποιήσουν το σύνθημα, ποια είναι η εκδοχή του σπιτιού που παρουσιάζεται στο κεντρικό ενημερωτικό βίντεο και στο λογότυπο της καμπάνιας, τι ρόλο μπορεί να έπαιξε ακόμα και η επιλογή των ανθρώπων που αποτέλεσαν τους επίσημους εκφραστές του.

Το Μένουμε Σπίτι αποτέλεσε το κυρίαρχο σύνθημα της ομώνυμης επικοινωνιακής καμπάνιας που οργανώθηκε από την Κυβέρνηση κατά την περίοδο της πανδημίας, το κόστος της οποίας ανήλθε στα 20 εκατομμύρια ευρώ. Σύνθημα συνεκτικό κι επικοινωνιακά μελετημένο που αν επιχειρηθεί μια πρώτη απόπειρα ερμηνείας του, μπορεί να εντοπιστεί ένας πλούτος στοιχείων τα οποία αξίζει να σχολιαστούν.

εικ.15: Το πραγματικό “Μένουμε Σπίτι”

¹² Την καμπάνια «Μένουμε Σπίτι» ανέλαβε να υλοποιήσει η εταιρία Initiative Media με απευθείας ανάθεση από την κυβέρνηση. <https://www.itsspossible.gr/αυτή-είναι-η-εταιρία-που-μοίρασε-τα-20-εκ/> Η εταιρεία ανέλαβε την εκπόνηση σχεδίου για κάθε είδους εκστρατεία επικοινωνίας και ενημέρωσης των πολιτών, με βάση τις εκάστοτε ομάδες και κατηγορίες κοινού, στις οποίες απευθύνονται τα επί μέρους μηνύματα (γενική κοινή γνώμη, ευπαθείς ομάδες, εργαζόμενοι, επιχειρηματίες, ελεύθεροι επαγγελματίες κ.λπ.), προς το σκοπό της εμπέδωσης των μέτρων πρόληψης και αποφυγής διάδοσης του κορωνοϊού Covid-19 καθώς και κάθε συναφή υπηρεσία που απαιτείται για την υλοποίηση εκάστης. <https://www.advertising.gr/advertising-2/media-agencies/covid-19-stin-initiative-i-kampania-ton-11-ekat-evro/>

εικ.16:Πρωθυπουργικό διάγγελμα

Στο μεταξύ, Πολιτεία και πολίτες **οφείλουμε να συνεχίσουμε** τον πόλεμο με τον άορατο εχθρό, που θα παραμονεύει να χτυπήσει με τον παραμικρό εφησυχασμό[...]. Όπως το **είπαμε: Επιστρέφουμε, αλλά προσέχουμε. Πάνω απ' όλα Μένουμε Ασφαλείς.**

Στο χέρι μας είναι να τα **καταφέρουμε.**

Απόσπασμα από διάγγελμα του πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη στις 20 Απριλίου 2020

Εκκινώντας από την συντακτική οργάνωση του λεκτικού που χρησιμοποιήθηκε, η πρώτη παρατήρηση που μπορεί να σημειωθεί είναι η συνειδητή και στοχευμένη χρήση του α' πληθυντικού προσώπου στο ρήμα του συνθήματος. «Μένουμε» και όχι μέινετε. Μια προτροπή, μια καλά κεκαλυμμένη εντολή, υπό το μανδύα μιας συλλογικής, καθολικής συνθήκης, όπου όλοι/ες φαίνεται να αντιμετωπίζονται ισότιμα, να επιτελούν τον ίδιο ρόλο.

Αν ανακαλέσουμε τους στοιχειώδεις συντακτικούς κανόνες που διδαχθήκαμε στο σχολείο, μπορούμε να επισημάνουμε τους στόχους για τους οποίους επιλέγεται η χρήση του α' πληθυντικού προσώπου. Έτσι, το α' πληθυντικό χρησιμοποιείται για τους εξής παρακάτω λόγους:

1. Για να εκφράσει αμεσότητα και να δομήσει μια μορφή οικειότητας μέσα από την ενεργό συμμετοχή του πομπού στη δράση που αυτός επικαλείται. Ο πομπός (στην προκειμένη οι Κυβερνητικοί εκπρόσωποι και ο Πρωθυπουργός) εντάσσει τον εαυτό του στο ευρύτερο σύνολο των ακροατών και με αυτόν τον τρόπο γίνεται «κομμάτι» τους.
2. Για να διαμορφώσει ένα αίσθημα συλλογικότητας κι επακόλουθης συλλογικής ευθύνης που μοιράζεται ο πομπός με τους δέκτες-ακροατές/τριες του. Όλοι κι όλες παράλληλα όμως και καθεμιά και καθένας ξεχωριστά. Η ευθύνη είναι κοινή.
3. Για να πείσει πιο εύκολα μέσω της αμεσότητας και του συγκινησιακού φόρτου του λόγου του.

Γίνεται λοιπόν, αντιληπτό ότι η επιλογή του εν λόγω προσώπου καθόλου τυχαία δεν είναι, πράγμα το οποίο αποτυπώθηκε και στις επίσημες δηλώσεις των κυβερνητικών προσώπων που καλούνταν να ενημερώσουν το ευρύ κοινό με τα διαγγέλματα των 18:00 για την πορεία της πανδημίας και τα εκάστοτε μέτρα που πρόκειται να ληφθούν. Η αίσθηση της κοινωνικής συνοχής επιδιώκει να διαμορφωθεί και με αυτόν τον τρόπο προκειμένου να λειτουργήσει σαν παράγοντας εξίσωσης των ευθυνών που μπορεί να έχει ο απλός πολίτης με ένα κυβερνητικό στέλεχος ή ακόμα και με τον ίδιο τον πρωθυπουργό.

Τελικά, μέσω της εξίσωσης αυτής, η ευθύνη στρέφεται και προσανατολίζεται στις επιλογές που θα κάνει το κάθε άτομο ξεχωριστά (ατομική ευθύνη) και στην υπαιτιότητα των πράξεων του και όχι στην επάρκεια του εθνικού συστήματος υγείας και στις ευθύνες της Κυβέρνησης και του κράτους. Αποδεικνύεται, λοιπόν, πώς ο επικοινωνιακός λόγος που χρησιμοποιείται από τους επίσημους φορείς παίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο και αποσκοπεί σε δύο σημεία. Πρώτον, στο να καλλιεργήσει στη συνείδηση του κόσμου το αίσθημα κοινωνικής συνοχής. Καλλιεργείται το αφήγημα ότι όλοι είναι ίσοι και ίσες απέναντι στην απειλή της μόλυνσης και κατ' επέκταση στις ευθύνες που πρέπει να λάβουν ως υπεύθυνα όντα μιας κοινωνίας. Και δεύτερον, στο να διασφαλίσει ένα αίσθημα άτυπης κοινωνικής συναίνεσης και αποδοχής από πλευράς του κοινωνικού συνόλου ως προς το τρόπο διαχείρισης που επιλέγει να εφαρμόσει η Κυβέρνηση επικαλούμενη την απρόσμενη συνθήκη έκτακτης ανάγκης.

2.8.α. Το λογότυπο

Με την έναρξη της καραντίνας, εφημερίδες, στάσεις λεωφορείων, προσόψεις κτιρίων όπως και οθόνες τηλεοράσεων, υπολογιστών και κινητών τηλεφώνων γέμισαν ήρθαν να αποτελέσουν τον καμβά πάνω στον οποίο κυριάρχησε για πολλούς μήνες το κεντρικό λογότυπο της καμπάνιας Μένουμε Σπίτι. Επιμένοντας στην επικοινωνιακή σημασία που έχει η οπτικοποίηση του προαναφερθέντος αφηγήματος ως προς την επίδραση των συνειδήσεων του κόσμου, θα επιδιώξουμε μια ενδεικτική ανάλυση της αναπαράστασης αυτής. Η ανάλυση ξεκινάει με την παρατήρηση του κεντρικού στοιχείου του λογοτύπου, το σπίτι. Σε πρώτο πλάνο λοιπόν, δεσπόζει ένα διώροφο σπίτι με παράθυρο στον όροφο και καμινάδα στη στέγη του, η παρουσία της οποίας υποδηλώνει την πιθανή ύπαρξη τζακιού στο εσωτερικό. Το στοιχείο του πρασίνου, που αποδίδεται με τα δένδρα που πλαισιώνουν το σπίτι λειτουργώντας έτσι ως υπόβαθρο του κάδρου, δίνει πληροφορίες χρήσιμες για να προκύψουν μια σειρά υποθέσεων σχετικά με την τοποθεσία του σπιτιού. Πιο συγκεκριμένα, με την συγκεκριμένη εικόνα μπορεί κανείς να κάνει εικάσει ότι το σπίτι βρίσκεται σε μια γειτονιά αραιοκατοικημένη που επιτρέπει την ύπαρξη κήπου ή αυλής με πράσινο. Η συλλογιστική αυτή δύναται να επεκταθεί ένα βήμα ακόμα και να οδηγήσει στην σκέψη ότι το σπίτι πιθανώς να γειτνιάζει με κάποιο πάρκο, ή ακόμα να τοποθετείται εκτός πόλης, ενδεχομένως σε κάποιο χωριό ή στην εξοχή. Σε κάθε περίπτωση η γεωγραφική του θέση προσδιορίζεται κάπου μακριά από την αποπνικτική συνθήκη του πυκνοδομημένου αστικού μητροπολιτικού κέντρου που απαρτίζεται από ψιλά απρόσωπα κτίρια που κρύβουν το φως του ηλίου και υστερεί σε δημόσιους χώρους και πράσινο.

Η χρωματική παλέτα που επιλέγεται, χαρακτηρίζεται από παλ και γήινες αποχρώσεις, που προσδίδουν μια ατμόσφαιρα ηρεμίας και γαλήνης στο σύνολο της εικόνας, ενώ η ελεύθερη και πιο παιγνιώδης γραμματοσειρά που χρησιμοποιείται για το λεκτικό, σε συνδυασμό με τις «σκιτσοειδούς» τύπου γραμμές των περιγραμμάτων του σχεδίου διαμορφώνουν μια σύνθεση που θυμίζει ζωγραφιά μικρού παιδιού. Το σύνολο της εικόνας, εκπέμπει ένα είδος παιδικότητας και αθωότητας, παράμετροι που τείνουν να εξωραΐσουν το αφήγημα του υποχρεωτικού εγκλεισμού στον οποίο καλείται να συμμορφωθεί η κοινωνία. Η αναπαράσταση ενός όμορφου και γαλήνιου σπιτιού, με πράσινου και χώρου έρχεται να εντυπωθεί ασυνείδητα με το αίσθημα της προστασίας και της φωλιάς που έχει ανάγκη ο άνθρωπος απέναντι στην απειλή του κορωνοϊού και να παραβλέψει την πραγματική εικόνα στην οποία η κοινωνική πλειοψηφία καλείται να ζήσει πραγματικά και δεν είναι άλλη από την εικόνα του στενόχωρου διαμερίσματος μιας πολυκατοικίας, με τα περιορισμένα δωμάτια και το μπαλκόνι όταν αυτό υπάρχει, που μπορεί να βλέπει σε ακάλυπτο να έχει περιορισμένο φυσικό φως και να τοποθετείται μακριά από την φύση και το πράσινο.

εικ.17: Το λογότυπο

2.8.β. Το τηλεοπτικό σποτ

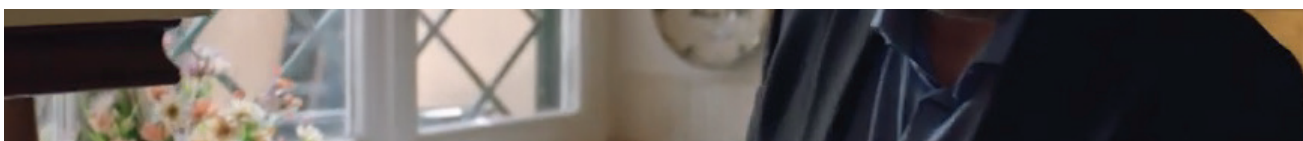
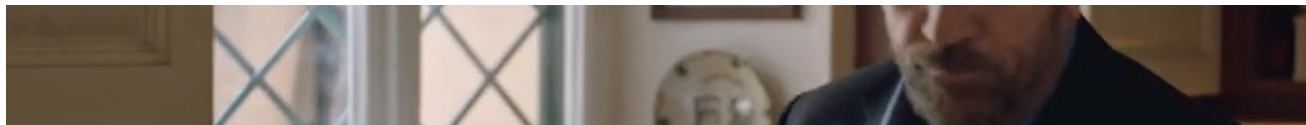
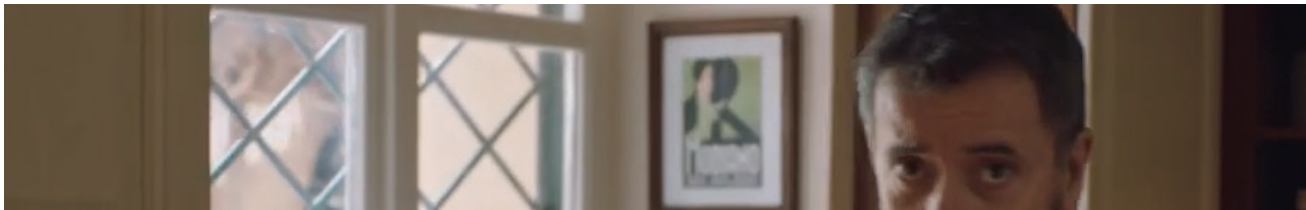
Την επικοινωνία του συνθήματος «Μένουμε Σπίτι» σε όλα τα νοικοκυριά ανέλαβαν να διεκπεραιώσουν μια σειρά από σημαίνουσες προσωπικότητες και διασημότητες ιδιαίτερα αγαπητές στο ευρύ κοινό, με κύριο εκπρόσωπο αυτών τον πρωταγωνιστή του κεντρικού σποτ της καμπάνιας Σπύρο Παπαδόπουλο. Ο εν λόγω ηθοποιός αποτελεί μια περσόνα της ελληνικής τηλεόρασης άμεσα συνυφασμένης με την ψυχαγωγία και την «καλοπέραση» μας. Είναι ο άνθρωπος που θα γεμίσει τα σαββατόβραδα, την Πρωτοχρονιά και το Πάσχα μεγάλης μερίδας κόσμου με μουσικές και φαγοπότι παρουσιάζοντας μουσικοχορευτικά γλέντια μέσα από την εκπομπή του. Ένας άνθρωπος, ήπιων τόνων που άτυπα έχει παρεισφρήσει στα περισσότερα νοικοκυριά ως ο φίλος-διάσημος που θα φροντίσει για να περάσει καλά η οικογένεια μέσα στο σπίτι, μιλώντας άμεσα στην κάμερα συνομιλώντας κατά κάποιο τρόπο με την ακροατή και την ακροάτρια σαν να συνομιλούσε με έναν συγγενή ή φίλο του στο καθημερινό τραπέζι. Ιδανική επιλογή λοιπόν, για να επικοινωνήσει αυτή την φορά στην φίλη-ακροάτρια την αναγκαιότητα της παραμονής στο σπίτι. Ενδεχομένως, και για να λειτουργήσει υποσυνείδητα στο μυαλό των περισσότερων ως μια υπενθύμιση του πόσο καλά δύναται να περάσει ο κόσμος στο σπίτι του όπως άλλωστε έχει συμβεί τόσες και τόσες βραδιές συντροφιά με τον Σπύρο.

Στο βασικό ενημερωτικό βίντεο της Γενικής Γραμματείας Πολιτικής Προστασίας για την καμπάνια «Μένουμε Σπίτι» λοιπόν, ο Σπύρος Παπαδόπουλος εμφανίζεται να μπαίνει μέσα στη δική του κατοικία. Πρόκειται κατά πάσα πιθανότητα για μια αστική μονοκατοικία, όπως μαρτυρούν τα πλάνα, στην οποία επιστρέφει για να μείνει μέσα. Μια κομψή και πράσινη αυλή παρατηρείται να εκτείνεται μπροστά στο κατώφλι της κεντρικής εισόδου της κατοικίας. Πιθανότατα, στην αυλή να συναντήσει κανείς και ειδικό χώρο στάθμευσης για αυτοκίνητο. Τα κουφώματα, αφενός παλιάς τυπολογίας, αφετέρου σύγχρονης κατασκευής υποδηλώνουν, μια πιθανή ανακαίνιση της κατοικίας, προκειμένου να διατηρηθεί η ταυτότητα του κτιρίου ως κτίσμα μιας προγενέστερης περιόδου, παράλληλα όμως για να εξοπλιστεί με τις αναγκαίες προδιαγραφές για καλύτερη ασφάλεια και προστασία, αλλά και για λιγότερες ενεργειακές απώλειες και συνεπώς μεγαλύτερη ενεργειακή εξοικονόμηση.

Το σπίτι φαντάζει να είναι ιδιαίτερα φωτεινό και διαμπερές, με παράθυρο πάνω από τον νιπτήρα της κουζίνας για οπτική επαφή με τον κήπο ή το δρόμο που περνά μπροστά. Ο ίδιος ο χώρος της κουζίνας, παρουσιάζεται απόλυτα καθαρός, περιποιημένος, φροντισμένος κι εξοπλισμένος με κάθε λογής κουζινικά σκευάσματα και ηλεκτρικές συσκευές τελευταίας τεχνολογίας, σε αποχρώσεις inox. Τα πάντα αστράφτουν. Το μπάνιο αντίστοιχα. Με μια δεύτερη και πιο παρατηρητική και διεξοδική ματιά, μπορεί κανείς να εντοπίσει και τον κρυφό φωτισμό, που λειτουργεί μέσα στις ντουλάπες, παρόλο που το σπίτι μοιάζει να λούζεται από φως και να μην έχει ανάγκη για επιπλέον φωτισμό τις ώρες της ημέρας.

εικ.18: Ο Σπύρος Παπαδόπουλος στο “σπίτι” του

Η αναπαράσταση της συγκεκριμένης κατοικίας, αν και δεν συνάδει ούτε μπορεί να συγκριθεί με τις προκλητικές πολυτελείς βίλες που έσπευσαν να εκθέσουν άλλες διασημότητες στα επικοινωνιακά σποτς που κυκλοφόρησαν στα μέσα, απέχει πολύ από την μέση κατάσταση και τις συνθήκες οικιακής ζωής που εντοπίζονται στα πλαίσια της ελληνικής επικράτειας και δη στα φτωχότερα κοινωνικά στρώματα. Αρκεί να αναλογιστεί κανείς, πως στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, όπου διαμένουν τα 2/5 του πληθυσμού της Ελλάδας, μόνο το 14% των κατοίκων τους ζει σε μονοκατοικία, ποσοστό το οποίο μάλιστα μειώνεται στο 8%, αν εξειδικεύσουμε το είδος της μονοκατοικίας σε χώρο άνω των 90 τετραγωνικών μέτρων¹³.

Προκύπτει λοιπόν ένα ιδιαίτερα μείζον θέμα το οποίο αφορά στις κοινωνικές ανισότητες που κρύβει πίσω από τις κλειδωμένες εξώπορτες ο οικιακός εγκλεισμός, ζήτημα στο οποίο αξίζει να δοθεί βάρος και για αυτό το λόγο θα σχολιαστεί εκτενέστερα σε επόμενη ενότητα της εργασίας. Σε κάθε περίπτωση, το ερώτημα υπάρχει κι έρχεται να αντικατοπτρίσει τις ποιοτικές διαφορές που αναδεικνύει ο περιορισμός στο σπίτι, διαφορές που εξαρτώνται από ένα ευρύ φάσμα παραγόντων όπως για παράδειγμα η φυσιογνωμία της περιοχής ή η κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει κανείς. Τι σημασία αποκτά η ανάγκη για μια βόλτα στο γειτονικό πάρκο ή στην εγγύς πλατεία για την πλειοψηφία του κόσμου που δε διαμένει σε διώροφες κατοικίες με αυλή και πράσινο, όπως αυτή που απεικονίζεται στο κεντρικό λογότυπο της καμπάνιας, ή όπως το σπίτι του Σπύρου Παπαδόπουλου; Πόση αξία μπορεί να έχει για την ψυχική και τη σωματική υγεία ενός ανθρώπου που ζει εγκλωβισμένος σε ένα διαμέρισμα λίγων τετραγωνικών μέτρων η ανάγκη για κοινωνικοποίηση, χαλάρωση και ψυχαγωγία εκτός σπιτιού στο δημόσιο χώρο της πόλης;

¹³ Το σύνολο των παραπάνω στοιχείων προέρχεται από την τελευταία απογραφή πληθυσμού και κατοικιών που πραγματοποιήθηκε το 2011 και από το Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων 1991-2011 (panorama. Statistics.gr). Πιθανότατα, η κατάσταση τα επόμενα χρόνια να επιδεινώθηκε ακόμα περισσότερο λόγω της παρατεταμένης κρίσης και των πολιτικών που εφαρμόστηκαν εξαιτίας αυτής, κυρίως μάλιστα για τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα που επιφορτίστηκαν κατά πολύ με τις συνέπειες των πολιτικών αυτών.

η άλλη όψη του
Μένουμε Σπίτι

εικ. 19: Από φωτογραφική έκθεση του Karman Verdi, Covid-19 lockdown, Μόσχα, 2020

PRICE \$8.99

THE

DEC. 7, 2020

NEW YORKER

2.9. Η άλλη όψη του «Μένουμε Σπίτι»

Στις 7 Δεκεμβρίου του 2020, το περιοδικό *New Yorker*, κυκλοφορεί τεύχος με κεντρικό εξώφυλλο την παραπάνω αναπαράσταση, σε εικονογράφηση του σκιτσογράφου Adrian Tomine. Στη συγκεκριμένη εικόνα, αποτυπώνεται μια γυναίκα στολισμένη με κοσμήματα και καλλυντικά, περιποιημένη και καλοντυμένη μόνο από την μέση και πάνω κρατώντας ένα ποτήρι μαρτίνι στο χέρι. Κρίνοντας από τον τίτλο του έργου, «Love Life», γίνεται αντιληπτό ότι η γυναίκα αυτή πιθανότατα είναι σε «διαδικτυακό ραντεβού». Η ίδια έχει φροντίσει να διαμορφώσει για τον δέκτη-συνοδό της ένα κάδρο ιδιαίτερα φροντισμένο και θελκτικό όσον αφορά την ίδια, και σχετικά ουδέτερο όσον αφορά το γύρω της περιβάλλον. Χρησιμοποιώντας ένα διαχωριστικό παραβάν, περιορίζει τις πιθανές οπτικές φυγές που μπορεί να εισπράξει ο διαδικτυακός της φίλος σε ένα ήρεμο λευκό φόντο, διασφαλίζοντας έτσι ότι ο προσωπικός ακατάστατος και παραμελημένος οικιακός χώρος δεν πρόκειται να εκτεθεί. Ωστόσο, τα άπλυτα πιάτα στην κουζίνα, τα πεταμένα ρούχα στο καθιστικό, τα γάντια στο πάτωμα, τα κατοικίδια ως μοναδικοί φυσικοί φίλοι, η παράλληλη επικοινωνία που η ίδια επιτελεί μέσω κινητού, αντικατοπτρίζουν με ιδιαίτερα εύστοχο και συμπυκνωμένο τρόπο την πραγματική διάσταση του σπιτιού σε ένα τυχαίο στην καθημερινή ζωή της καραντίνας. Η εξωραϊσμένη και τελικά ψευδής μορφή της περιστοιχισμένης με δένδρα ροζ μονοκατοικίας στο λογότυπο του ελληνικού «Μένουμε Σπίτι», τώρα αντικαθίσταται από την ωμή και ρεαλιστική αναπαράσταση του εσωτερικού ενός βρώμικου και μη φροντισμένου διαμερίσματος, όπου κυριαρχεί η αποξένωση και απομόνωση.

Το εξώφυλλο έγινε «viral» σε όλο το διαδίκτυο. Αν και μια τέτοια είδηση δεν θεωρείται τόσο πρωτότυπη για ένα περιοδικό με την εμβέλεια και την φήμη που παρουσιάζει το *New Yorker*, το γεγονός που σίγουρα χρήζει σχολιασμού, είναι η ιδιαίτερα ευρεία απήχηση που απέκτησε σε ένα μεγάλο κοινό που δήλωσε ταύτιση με τη συγκεκριμένη αναπαράσταση ή και με ορισμένες λεπτομέρειές της. «Όταν ζήτησα από κόσμο τα «ταγκάρει» τον εαυτό του σαν ένα ξεχωριστό αντικείμενο της εικόνας δεν περίμενα τόσο μεγάλη ανταπόκριση», αναφέρει η δημοσιογράφος Liz Plank¹⁴. Άλλοι, ταυτίζονταν με τα πεταμένα chopsticks στο γραφείο, άλλοι με τα απεριποίητα μη αποτριχωμένα πόδια. Και λίστα συνεχίζονταν.

2.10. Όταν νέες ρουτίνες δημιουργούνται

7:00 Η μητέρα σηκώνει και πάει να ετοιμάσει πρωινό στην ΚΟΥΖΙΝΑ

7:15 Το παιδί σηκώνεται και πάει στο ΜΠΑΝΙΟ

7:30 Ο πατέρας σηκώνεται και πάει στο ΜΠΑΝΙΟ

7:45 Ο πατέρας και το παιδί παίρνουν πρωινό στην ΚΟΥΖΙΝΑ

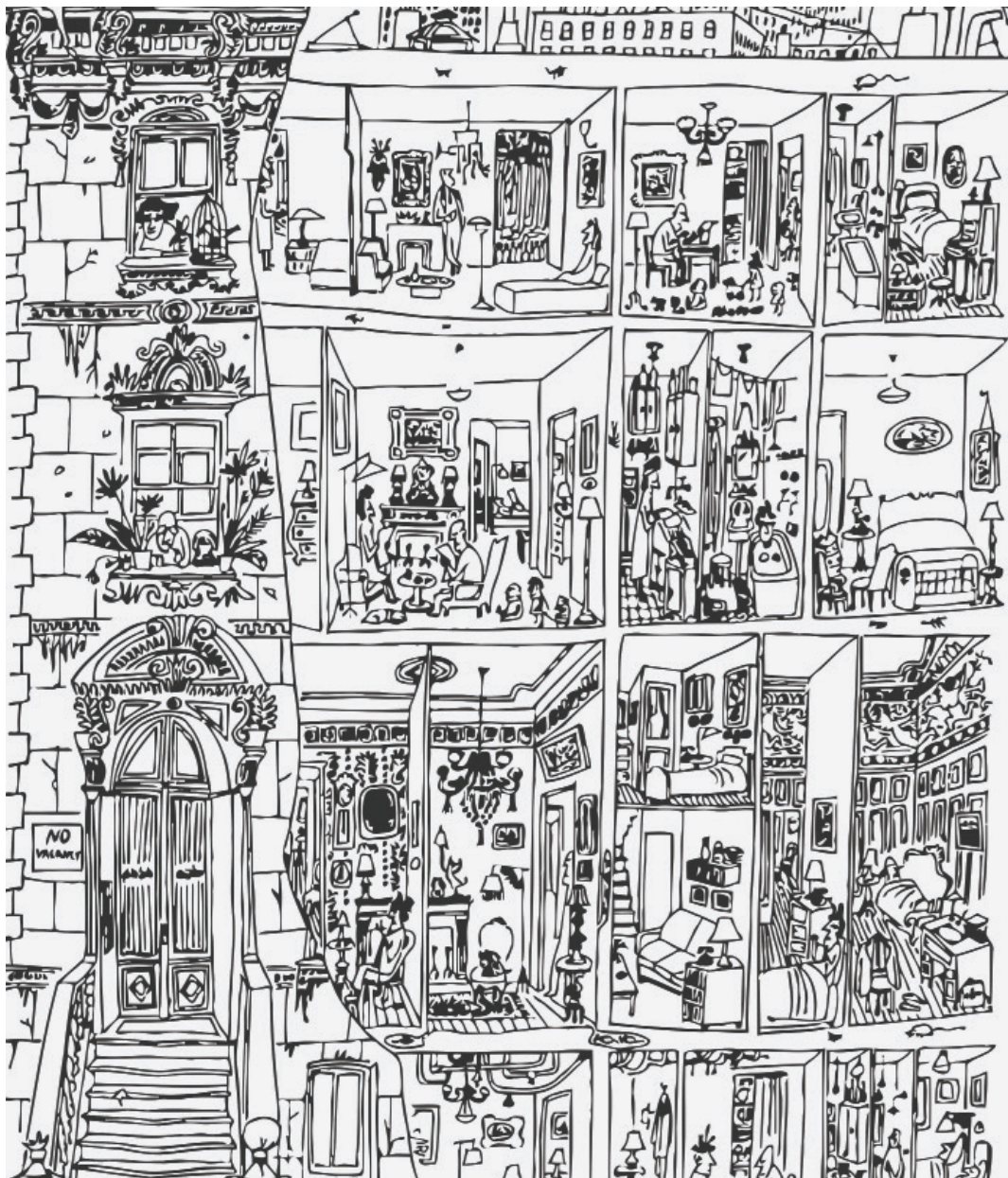
8:00 Το παιδί παίρνει το μπουφάν του από τον καλόγερο στο ΧΩΛ και φεύγει για το σχολείο

George Percec, *Χορείες Χώρων*, σελ. 42

¹⁴<https://www.msnbc.com/opinion/how-single-new-yorker-cover-seemingly-validated-entire-nation-n1250073> όπως επίσης και <https://www.independent.co.uk/life-style/new-yorker-cover-illustration-pandemic-adrian-tomine-b1764740.html>

Στο βιβλίο του με τίτλο «Χορείες Χώρων», ο George Perec επιδιώκει με λογοτεχνική διάθεση να περιγράψει τις καθημερινές λειτουργίες που επιτελούνται στον οικιακό χώρο ενός σπιτιού, καυτηριάζοντας έτσι την μονοτονία της μικροαστικής ρουτίνας που συνθέτει κατά κύριο λόγο την ζωή των περισσότερων ανθρώπων. Η σύνδεση κάθε δραστηριότητας στο αντίστοιχο δωμάτιο διαμορφώνει μια καθημερινότητα μέσα στο σπίτι την οποία ο Perec χαρακτηρίζει ως μια διαδικασία μονοσήμαντη σειραϊκή και καθημερινή, τόσο τυποποιημένη που η μέρα μπορεί να χωριστεί σε «ωρολογιακές φέτες» κάθε μία από τις οποίες αντιστοιχεί σε ένα δωμάτιο του σπιτιού (Perec, 2000, σελ. 42). Η μέθοδος που χρησιμοποιεί ο Perec για να στηλιτεύσει την μονοτονία της καθημερινής ζωής παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως προς την «καθαρή» σύνδεση κάθε λειτουργίας που επιτελείται στον ιδιωτικό χώρο ενός σπιτιού με τον αντίστοιχο χώρο της οικίας. Τι συμβαίνει όμως όταν ο χώρος αυτός καλείται να «στεγάσει» και τις λειτουργίες του «έξω», του δημόσιου; Ποιοι νέοι ρυθμοί προκύπτουν μέσα από τη διάρρηξη αυτή; Είναι ικανή η αναθεώρηση των λειτουργιών και των πρακτικών κατοίκησης ενός χώρου να επανομηματοδοτήσει με διαφορετικό τρόπο την καθημερινότητα ή τελικά συγκροτεί νέες ρουτίνες αλλοτρίωσης; Πότε σταματάει η επινοητικότητα και ξεκινάει και πάλι η επανάληψη και η μονοτονία;

εικ. 21: Saul Steinberg, "The Art of Living" (1949). Το σκίτσο αυτό εμφανίζεται στο βιβλίο Χορείες Χώρων, για να αποτελέσει βάση οργάνωσης του επόμενου μυθιστορήματος του Περεκ με τίτλο Ζωή: Οδηγίες Χρήσεως

2.11. Διαφορετικές αφηγήσεις του Μένουμε Σπίτι

Η εργαζόμενη μητέρα, ο φοιτητής, η ηλικιωμένη, ο γιατρός, η οικιακή βοηθός, ο συγγάτοικος, η εργαζόμενη νέα σε αναστολή, η δασκάλα kung-fu, ο καθηγητής μαθηματικών το κατοικίδιο, το παιδί, ο άστεγος, είναι τα υποκείμενα τα οποία αναδείχθηκαν μέσα από τις 10 εξιστορήσεις καραντίνας που πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια της έρευνας. Το κατοικίδιο και το παιδί ειδώθηκαν από την οπτική της εργαζόμενης μητέρας και της εμπειρίας που η ίδια μοιράστηκε σχετικά με τη νέα «κανονικότητα» που εκτυλίχθηκε στα πλαίσια της παραμονής στο σπίτι. Οι ιστορίες των ανθρώπων αυτών «έπλεξαν» μια σειρά διαφορετικών σπιτιών κατοίκησης που τα υποκείμενα βίωσαν. Σπίτια-αγκαλιές της παρέας, της οικογένειας και της συντροφικότητας, σπίτια της φροντίδας και της θαλπωρής, και από την άλλη σπίτια του συμπιεσμένου και πυκνοκατοικημένου χώρου, σπίτια συρρικνωμένα, σπίτια φυλακές, σπίτια της αποξένωσης, , σπίτια ανύπαρκτα, μη σπίτια. Σπίτια μιας αθέατης ζωής για την ποιότητα των οποίων ελάχιστη μέριμνα και προσοχή δίνεται ακόμα και σε μια συνθήκη πανδημική όπως η τωρινή. Όπως επισημαίνει και η Ντίνα Βαΐου, τα μέτρα που λήφθηκαν στα πλαίσια ανάσχεσης της πανδημίας, είχαν ως αντίκτυπο να πολιτικοποιηθεί μια χωρική κλίμακα ως τώρα εν πολλοίς αόρατη και ιδιωτική.

2.11.a. Το σπίτι-καταφύγιο

Σύμφωνα με τον Gaston Bachelard, «το σπίτι είναι το καταφύγιο της ονειροπόλησης, προστατεύει τον ονειροπόλο, μας επιτρέπει να ονειρευόμαστε εν ειρήνη» (Bachelard, 1982, σελ. 31). Στο βιβλίο του με τίτλο η Ποιητική του Χώρου ο Bachelard συσχετίζει το σπίτι με το αρχέτυπη μορφή του καταφυγίου, σαν μια φωλιά των ζώων, στην οποία μπορεί κανείς να «κουρνιαξεί», να νιώσει ασφάλεια και προστασία. Η συσχέτιση του σπιτιού με προστατευτικό κλοιό απέναντι σε κάθε απειλή που δύναται να προκύψει, είναι σίγουρα μια πτυχή του συνολικού αφηγήματος του σπιτιού, όπως αυτό βιώθηκε κυρίως στην αρχή της καραντίνας, όταν ο φόβος δέσποζε στη συλλογική αφήγηση για την άγνωστη απειλή της νόσου. «Για μένα το σπίτι είναι το καταφύγιό μου», αναφέρει η Γιάννα (43), εργαζόμενη μητέρα, απαντώντας στην ερώτηση για το ποια είναι η σημασία ύπαρξης του σπιτιού της στη ζωή της. Η Γιάννα κατοικεί με την οικογένειά της σε ισόγειο διαμέρισμα με την μητέρα της να ζει σε ένα σπίτι μόλις έναν όροφο πιο πάνω. «Στην πρώτη καραντίνα (συνεχίζει) το σπίτι έγινε κάτι σαν χώρος ψυχαγωγίας για όλους μας. Μετά από πολλά χρόνια καταφέραμε να βρεθούμε όλοι μαζί στον ίδιο χώρο, εγώ, ο σύζυγός μου, τα παιδιά μας. Κάναμε κατασκευές, παίζαμε επιτραπέζια, βλέπαμε ταινίες στο Netflix, τρώγαμε όλοι μαζί. Ήταν κάτι σαν διακοπές».

Σύμφωνα με το σύνολο των αφηγήσεων που μοιράστηκαν τα άτομα ηλικίας 26-55 χρονών, ο οικιακός χώρος, στην αρχή, λειτούργησε ανακουφιστικά και προστατευτικά απέναντι στην απειλή της νόσου, ως χώρος αποσυμπίεσης από την μέχρι τότε πιεστική καθημερινότητα που διαμορφώνονταν από τους γρήγορους ρυθμούς ζωής και δουλειάς. Για τους ανθρώπους αυτούς η απελευθέρωση του χρόνου αξιοποιήθηκε «λυτρωτικά» και το σπίτι νοήθηκε ως πραγματικό καταφύγιο. Ως κύριο σκηνικό δράσης και εκτύλιξης της ζωής, το σπίτι αποτέλεσε πεδίο επινόησης νέων πρακτικών κατοίκησης που συνδέονταν πέραν της χαλάρωσης και με την καλοπέραση, την ψυχαγωγία, την φυσική άθληση. Δεν είναι τυχαίο που κατά την περίοδο της πρώτης

καραντίνας κυρίως σημειώθηκε σημαντική αύξηση συνδρομητών/τριών σε πλατφόρμες όπως το Netflix¹⁵ και το Spotify, αλλά και σε προγράμματα και εφαρμογές γυμναστικής¹⁶. «Ξεκινούσα το ζέσταμα με φίλους το πρωί διαδικτυακά. Αρχικά, τα λέγαμε για λίγο μεταξύ μας. η διαδικασία αυτή λειτουργούσε σαν ένα υποκατάστατο του καφέ που πίναμε έξω στη γειτονιά. Ήταν η ψυχοθεραπεία μου. Στη συνέχεια κάναμε την προπόνησή μας, που κρατούσε ώρες. Όταν ο χρόνος μου έφτανε, συνέχιζα να παρακολουθώ μάθημα pilates που δίδασκε online μια φίλη. Έπειτα, έτρωγα μεσημεριανό και αμέσως μετά ξεκινούσα τα μαθήματα kung fu μέσω zoom. Ήταν διασκεδαστικό και πρωτόγνωρο να βλέπεις το σπίτι σου να μεταμορφώνεται παράλληλα σε χώρο άθλησης, χώρο εστίασης και εξόδου, χώρο ψυχοθεραπείας», αναφέρει η Ιωάννα (42), χορεύτρια και δασκάλα kung fu που συγκατοικεί με το σύντροφό της σε ένα δωμάριο στον τρίτο όροφο πολυκατοικίας. Αντίστοιχα και ο Στέφανος (28) σημειώνει, «τον ελεύθερο χρόνο που είχα όταν δεν δούλευα στο Λαϊκό, τον αξιοποιούσα στο να εξερευνήσω το σπίτι και τους χώρους του. Μου άρεσε πολύ να διαβάζω και πράγματι αν και γιατρός με περιορισμένο ελεύθερο χρόνο, απόλαυσα ιδιαίτερα την επιστροφή στο σπίτι παρέα με ένα βιβλίο. Μέσα στην πρώτη καραντίνα πήρα και βιβλιοθήκη για να μπορώ να αποθηκεύω τον τεράστιο όγκο βιβλίων που είχα συγκεντρώσει»¹⁷.

Επίσης, σημαντικό στοιχείο που προέκυψε από τις συζητήσεις είναι το γεγονός του αισθήματος μεγαλύτερης υγειονομικής ασφάλειας. Μέσα στο σπίτι, η «πανοπλία προστασίας» (μάσκες, αντισηπτικό, γάντια) κατά κανόνα «έπεφτε» ή με έναν τρόπο «χαλάρωνε» καθώς κυριαρχούσε η ασφάλεια ενός φροντισμένου και καθαρού σπιτιού. Οι συνθήκες υγιεινής που εφαρμόζονται εντός της εκάστοτε κατοικίας, λίγο πολύ είναι κοινώς συμφωνημένες μεταξύ των μελών ενός νοικοκυριού, συνεπώς δεν υπάρχει ο φόβος έκθεσης σε ένα άγνωστο περιβάλλον αμφιβόλου καθαριότητας. «Ξέραμε ό,τι θα φροντίζαμε το χώρο παραπάνω από πριν, και λόγω της νόσου αλλά και γιατί μέναμε περισσότερες ώρες εντός σπιτιού, επομένως νιώθαμε ασφαλείς ως προς το πόσο καθαρό ήταν γιατί γνωρίζαμε πόσο καλά έχει καθαριστεί», περιγράφει ο Νίκος (27), μεταπτυχιακός φοιτητής που συγκατοικεί με φίλο του σε τριάρι πολυκατοικίας.

Το σπίτι-καταφύγιο λοιπόν, αποτέλεσε μια διάσταση του σπιτιού που κυριάρχησε ως επί το πλείστον σε ανθρώπους εργαζόμενους με πολύ έντονη καθημερινότητα κατά την προ covid περίοδο. «Ανάμεικτα συναισθήματα. Από την μια φοβόμουν αντικρίζοντας εικόνες της Ιταλίας, από την άλλη η σκέψη μου απλοποιούνταν στο ότι επιτέλους θα κάνω διάλειμμα και θα κοιμηθώ σαν άνθρωπος», αναφέρει η Στέλλα (28), νέα εργαζόμενη σε αναστολή κατά την περίοδο της πρώτης καραντίνας, η οποία πέρασε μόνη της σε ένα δωμάριο διαμέρισμα. Το αίσθημα του σπιτιού-καταφυγίου, κυριάρχησε στην αρχή της πρώτης καραντίνας, παρουσιάζοντας πτωτική πορεία στη συνέχεια. Επίσης, σίγουρα δεν επικράτησε με οριζόντιους όρους, αλλά επηρεάστηκε όπως θα φανεί και στη συνέχεια της εργασίας από ένα σύνολο παραγόντων όπως η ηλικία ή ο εξοπλισμός και οι παροχές που διέθετε κάθε νοικοκυριό.

¹⁵<https://www.resonate.com/blog/netflix-and-quarantine-how-have-streaming-services-fared-during-the-pandemic/>

¹⁶<https://www.weforum.org/agenda/2020/09/fitness-apps-gym-health-downloads/>

¹⁷Σύμφωνα με έρευνα που διεξήχθη τον Απρίλιο του 2020, με θέμα κοινωνικός εαυτός και εμπειρία των περιοριστικών μέτρων, στην κατηγορία ζωή κι επικοινωνία στο σπίτι, 67% των ερωτηθέντων που απάντησαν ότι κάνουν κάτι δημιουργικό στο σπίτι τους, ανέδειξε ως πρώτη δημιουργική ασχολία το διάβασμα. Την συγκεκριμένη έρευνα θα την επικαλεστούμε και στη συνέχεια της εργασίας. Χτούρης Σ., Ζήση Α., Ο κοινωνικός μας εαυτός, η οικογένεια και οι κοινωνικές στάσεις την περίοδο των περιορισμών της πανδημίας Covid-19 το 2020, The Greek Review of Social Research, 2020

2.11.β. Το σπίτι-κελί

Η υποχρεωτική παραμονή στο σπίτι σε συνδυασμό με τις πρακτικές εγκλεισμού και κοινωνικής απομάκρυνσης (social distancing) γέννησαν ένα αίσθημα ασφυξίας και δυσφορίας όσον αφορά τη σχέση του εκάστοτε υποκειμένου με το χώρο διαμονής του. Το αίσθημα του φόβου εμποτισμένο με την ενδόμυχη ενοχή του ανθρώπου για την ατομική ευθύνη που συνειδητά καλλιεργούνταν από τον επίσημο λόγο, έκαναν την καθημερινότητα στον οικιακό χώρο ακόμα πιο βαριά και αφόρητη. Το γεγονός αυτό παρατηρήθηκε όλο και πιο έντονο όσο η πρώτη καραντίνα προχωρούσε και σίγουρα αποτέλεσε κυρίαρχο γνώρισμα της παρατεταμένης δεύτερης καραντίνας για το σύνολο των υποκειμένων με τα οποία πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις.

Η ελπίδα της διαφυγής από την επισφαλής αυτή κατάσταση συρρικνώνονταν μέρα με την μέρα, μήνες με τους μήνες, με αποτέλεσμα η ψυχολογική πίεση να εντείνεται, η μελαγχολία να κυριαρχεί, η ελπίδα για την έκβαση των πραγμάτων να γίνεται διαρκώς πιο αμφίβολη, η ανασφάλεια των συνεχών απολύσεων σε πολλούς χώρους εργασίας να γεννά φόβο και ανασφάλεια για πιθανή απώλεια εργασίας. Έρευνα που διεξήχθη στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου τον Απρίλιο του 2020 με θέμα κοινωνικός εαυτός και εμπειρία των περιοριστικών μέτρων, ανέδειξε ότι βασική συναισθηματική κατάσταση της πρώτης καραντίνας αποτέλεσε η αβεβαιότητα, ο φόβος και η αγωνία. Μάλιστα, στην κατηγορία με τίτλο αντιληπτοί κίνδυνοι στην περίοδο της πανδημίας, πρώτο στην κατάταξη βρέθηκε να είναι «η φτώχεια και η ανεργία σε ποσοστό 56,4 %, με τον φόβο της πανδημίας να ακολουθεί με μεγάλη διαφορά από το πρώτο¹⁸. «Μετά το πρώτο διάστημα της καραντίνας, άρχισα να αγχώνομαι με αυτή τη στατική κατάσταση», αναφέρει η Στέλλα [28]. «Δεν ήξερα τι να περιμένω. Κάθε τηλεφώνημα από τη δουλειά μου, μου προκαλούσε άγχος και πίεση για το αν αυτή θα είναι η στιγμή που ακούσω το Στέλλα, λυπούμαστε αλλά δυστυχώς...». Τα δυσάρεστα αυτά συναισθήματα, έβρισκαν ως μοναδικό χώρο έκφρασης τον οικιακό χώρο του σπιτιού, εμποτίζοντας τις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των συγκατοίκων με λιγότερη υπομονή και όρεξη για επιτέλεση οποιασδήποτε δράσης εντός της κατοικίας. Σίγουρα το αίσθημα της ασφάλειας που γεννούσε η οικειότητα και τα χαρακτηριστικά του οίκου ενός σπιτιού ενίσχυαν το αφήγημα του σπιτιού-καταφυγίου, από την άλλη όμως ο υποχρεωτικός εγκλεισμός εντός των ορίων της κατοικίας καλλιεργούσε αφηγήματα που συνάδονταν περισσότερο με την αίσθηση του σπιτιού-κελιού. «Στην δεύτερη καραντίνα δεν μπορούσα να κάτσω μέσα. Ένιωθα το σπίτι μου να με πνίγει. Κάτι σαν φυλακή», αναφέρει ο Στέφανος [28].

---

¹⁸ Χτούρης Σ., Ζήση Α., Ο κοινωνικός μας εαυτός, η οικογένεια και οι κοινωνικές στάσεις την περίοδο των περιορισμών της πανδημίας Covid-19 το 2020, *The Greek Review of Social Research*, 2020

Το αίσθημα του εγκλεισμού, και της ανάγνωσης του σπιτιού ως κελί, δεν εντυπώθηκε μόνο στις περιπτώσεις συγχρωτισμού, αλλά και σε περιπτώσεις ανθρώπων που πέρασαν την καραντίνα μόνοι τους όπως για παράδειγμα άνθρωποι ηλικιωμένοι, ή και νέοι άνθρωποι που δεν συγκατοικούσαν. Η κυρία Κούλα, είναι μια ηλικιωμένη γυναίκα 82 χρονών που ζει στον πρώτο όροφο πολυκατοικίας του κέντρου. Το σπίτι της είναι ένα ευρύχωρο τριάρι που μοιράζονταν με τον σύζυγο και τα παιδιά της. Με την ενηλικίωση των παιδιών και τον χαμό του συζύγου της η κυρία Κούλα έμεινε να κατοικεί μόνη της. Ιδιαίτερα δραστήρια στο χώρο της γειτονιάς και με τις καλύτερες σχέσεις με τους κατοίκους της περιοχής, η κυρία Κούλα συνέχισε τη ζωή της στο δημόσιο χώρο, με επισκέψεις στις φίλες της για καφέ και γεύματα με τα παιδιά και τα εγγόνια της στο σπίτι της ή στο σπίτι των παιδιών της. Με το ξέσπασμα της καραντίνας όμως, απομονώθηκε στους τέσσερις τοίχους του διαμερίσματός της. Μην έχοντας γνώση να χειριστεί τα σύγχρονα μέσα δικτύωσης, η κυρία Κούλα εγκλωβίστηκε στην απομόνωση, αντιμετωπίζοντας την απώλεια της κοινωνικής συναστροφής και της κοινωνικοποίησης. «Δεν ήξερα τι να κάνω στο σπίτι μέσα μόνη πέρα από το να βλέπω τηλεόραση. Δεν πολυθυμάμαι τις περιόδους. Το κεφάλι μου τις μπερδεύει. Αυτό που θυμάμαι είναι ότι έχασα τον καφέ με τις φίλες μου. Και μέσα σε λίγο διάστημα άρχισα να νιώθω πιο βαριά, πιο στενοχωρημένη. Αυτό το συναίσθημα δεν έφυγε ακόμα».

Από την άλλη μεριά, η Στέλλα, συνεχίζοντας την τηλεργασία και όντας πλήρως απομονωμένη στην πρώτη καραντίνα μοιράζεται το εξής: «προς το τέλος δεν με χωρούσε ο τόπος. Πήγαινα να τρελαθώ. Νόμιζα ότι βίωνα μια μορφή κατάθλιψης έχοντας αποξενωθεί από τον περισσότερο κόσμο σε καθημερινή βάση. Βρισκόμασταν σαββατοκύριακα αλλά τι να σου κάνει ένα Σάββατο ή μια Κυριακή, όταν όλη την υπόλοιπη εβδομάδα την περνάς, μόνη εσύ και μια οθόνη. Στην δεύτερη καραντίνα, δεν άντεχα το σπίτι μου. Προσπαθούσα να βγω έξω από αυτό με κάθε τρόπο. Μου κόβονταν η ανάσα, όσο καθόμουν κι άλλο μόνη». Ο χωρικός περιορισμός εντός οικίας, έφθειρε σιγά σιγά το νόημα του οίκου, με αποτέλεσμα την απώλεια νοήματος και της αίσθησης του χρόνου, στοιχεία που ενίσχυαν την αυτοαναφορικότητα και την μοναξιά. Η νόσηση του σπιτιού σαν φυλακή, επέφερε νέες ρήξεις των διαφορετικών χρονοχώρων καθημερινότητας, όπως οι χρονοχώροι τηλεργασίας και τηλεεκπαίδευσης μορφές σπιτιού που θα εξεταστούν διεξοδικά παρακάτω. Σε κάθε περίπτωση, η μετουσίωση του σπιτιού από σπίτι-καταφύγιο σε σπίτι φυλακή ήταν ένα αναπόφευκτο γεγονός που είτε με πιο αργούς είτε με πιο γοργούς ρυθμούς επηρέασε σταδιακά με αρνητικό τρόπο την ψυχολογία του συνόλου των υποκειμένων ως προς τη σχέση τους με τον οικιακό χώρο, οδηγώντας σε μια διαρκή προσπάθεια διαφυγής από αυτό.

Οι δύο διαστάσεις σπιτιού που μόλις αναλύθηκαν παραπάνω, αποτελούν τις κεντρικές εκφάνσεις κατοικίας που αναδείχθηκαν κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού. Ωστόσο, η γεωγραφία του σπιτιού, αποκρύπτει, ορισμένες πτυχές που λειτουργούν ως διακριτά αφηγήματα τα οποία ενισχύουν είτε τη μια είτε την άλλη διάσταση. Ωστόσο, είναι οπτικές ιδωμένες υπό το πρίσμα μιας πιο μικροσκοπικής κλίμακας του σπιτιού, οι οποίες διερευνώνται υπό τη σκοπιά των καθημερινών «λεπτομερειών», όπως τις χαρακτηρίζει και η Βαΐου, που συνθέτουν την ζωή σε καραντίνα. Για το σπίτι του αστέγου θα γίνει ειδική αναφορά, καθώς το ζήτημα της αστεγίας, της απουσίας οικίας με άλλα λόγια, αποτελεί ιδιαίτερα λεπτό ζήτημα ιδιαίτερα πολύπλοκο και απαιτητικό ως προς την κατανόησή και την εμπάθυσή του. Στα πλαίσια της εν λόγω εργασίας, θα προσεγγιστεί ψυχματικά και κυριάρχα βιωματικά εστιάζοντας στην μαρτυρία του συγκεκριμένου υποκειμένου με το οποίο καταφέραμε να συνομιλήσουμε.

εικ. 22: Το σπίτι-κελί

Κατά τη διάρκεια του υποχρεωτικού εγκλεισμού στο σπίτι, «ο υλικός χώρος υποκαθίσταται από τον άυλο χώρο του διαδικτύου. Η υποκατάσταση αυτή εμφανίζεται ως η νέα κανονικότητα καθώς έχει προετοιμαστεί καιρό τώρα από τη χρήση διαφορετικών εφαρμογών του διαδικτύου» (Λαφαζάνη-Χατζημικάλης, 2020, σελ. 447). Η βίαιη και αναγκαστική εξοικείωση με τα νέα εργαλεία που προσφέρει το διαδίκτυο αποτέλεσε γεγονός για μεγάλο κομμάτι της κοινωνίας σε μια προσπάθεια να αναπροσαρμόσει στην ιδιωτική σφαίρα του σπιτιού και στα στενά όρια μιας οθόνης, τις φυσικές ενσώματες δραστηριότητες που επιτελούνταν στο δημόσιο χώρο. Σύμφωνα με την Βρυχεία-Χαϊδοπούλου, «Σε αυτή τη διαδικασία οι τεχνολογικοί κολοσσοί βρέθηκαν σε πλεονεκτική θέση κι επιπλέον αποκόμισαν απίστευτους όγκους δεδομένων» (Βρυχεία-Χαϊδοπούλου, 2020, 13). Ωστόσο, το διάστημα της καραντίνας αποτέλεσε αφορμή να ενισχυθούν κι εργαλεία ελεύθερου ή ανοικτού κώδικα λογισμικού με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν νέα πεδία πειραματισμού.

Ευρύ είναι το σύνολο των δραστηριοτήτων που επιτελέστηκαν εντός του σπιτιού και απέκτησαν «τηλε-μορφή». Το διαδίκτυο φάνηκε εξαιρετικά χρήσιμο και πολύτιμο, λειτουργώντας ως «παράθυρο στον κόσμο». Ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο, που συνδέθηκε με τη συνθήκη της πανδημίας αποτελεί η ακόμα μεγαλύτερη αξιοποίησή του για δημιουργία ψηφιακών χρονοχώρων πρακτικής αλληλεγγύης και αντιπληροφόρησης. Ο Σταύρος Σταυρίδης επισημαίνοντας, την προσπάθεια συλλογικής απόδρασης από τον καπιταλιστικό έλεγχο με την βοήθεια της από τα κάτω συνεργασίας, αναφέρεται σε μια σειρά δικτύων αλληλεγγύης όπως το Μένουμε Ενεργοί, το δίκτυο για την υγεία COVID19-Αλληλεγγύη Θεσσαλονίκης, η Καμπάνια Κανένας Μόνος- Καμίας Μόνη, το δίκτυο Μένουμε Μαζί, τα οποία ξέσπασαν στον καιρό της πανδημίας κι έδρασαν κατά βάση μέσω του ψηφιακού κόσμου, προωθώντας όμως την έμπρακτη δράση αλληλεγγύης και τον ενσώματο αγώνα εναντίον των άδικων πολιτικών κατά τη διάρκεια της κρίσης (περιλαμβανομένων θεμάτων υποστήριξης των προσφύγων, ανάδειξης δικαιωμάτων της εργασίας και υπέρβασης του πληροφοριακού μπλακ άουτ) (Σταυρίδης, 2020).

Παρόλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί ότι, η πρόσβαση στο διαδίκτυο δεν νοείται δεδομένη. Εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό, τόσο από τα υλικά μέσα, τον εξοπλισμό και τις υποδομές (ταχύτητα και ποιότητα του δικτύου), όσο και από τις απαραίτητες γνώσεις και μόρφωση που πρέπει να διαθέτει κανείς για να το χρησιμοποιήσει. Η αδυναμία αξιοποίησης του διαδικτύου για κοινωνικές ομάδες όπως οι ηλικιωμένοι ή οι άνθρωποι με χαμηλό εισόδημα στα πλαίσια της καραντίνας, είχε ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό από ένα σύνολο πραγμάτων και δραστηριοτήτων που εκτυλίσσονταν πια στον ψηφιακό κόσμο οδηγώντας στην ακόμα μεγαλύτερη απομόνωση και αποξένωση. «Μια μέρα ήρθε η κόρη μου σπίτι να με δει. Έβγαλε το κινητό της, πάτησε κάτι κουμπιά και ξαφνικά εμφανίστηκε η εγγονή μου που είναι στην Αγγλία. Δεν καταλάβαινα πως γινόταν αυτό αλλά δεν με ένοιαξε ιδιαίτερα. Απλά χαιρόμουν που την έβλεπα μετά από τόσο καιρό» αναφέρει η κυρία Κούλα (82).

Ο αποκλεισμός από το χώρο του διαδικτύου δεν περιορίζονταν μόνο σε όσους και όσες δεν διέθεταν τις γνώσεις ή τον εξοπλισμό, αλλά επεκτείνονταν και σε πολυπρόσωπα νοικοκυριά που καλούνταν να επιτελέσουν πολλές διαδικασίες σε κοινό χρόνο χρησιμοποιώντας την ίδια σύνδεση. «Πολλοί μαθητές μου, δεν συνδέονταν στο μάθημα Kung Fu, επειδή την ίδια ώρα μπορεί τα αδέρφια τους να παρακολουθούσαν μια σημαντική τηλε-διάλεξη ή οι γονείς τους να ήταν συνδεδεμένοι σε κάποιο meeting, διαδικτυακά. Σε εκείνες τις φάσεις, η ψυχαγωγία έμπαινε σε δεύτερη μοίρα», αναφέρει η Ιωάννα (42). Συν τις άλλους, οι προκαθορισμένες και περιορισμένες συνήθως χωρικές δυνατότητες του σπιτιού λειτουργούσαν ως τροχοπέδη σε διάφορες περιπτώσεις. «Όταν ξεκίνησαν τα τηλε-μαθήματα και οι δυο μου κόρες, καταλήξαμε η μια να δουλεύει στο δωμάτιό τους, η άλλη στο σαλόνι-γραφείο κι εγώ να μετακινηθώ από το γραφείο του σαλονιού, στην κουζίνα», αναφέρει η Γιάννα (43). Τα αυστηρά όρια που συνθέτει η τυπολογία και η μορφολογία του αθηναϊκού διαμερίσματος, δεν αφήνουν πολλά περιθώρια αναπροσαρμογής των χώρων για την επιτέλεση παράλληλων δραστηριοτήτων στον ίδιο χρόνο.

Ο Δημήτρης (31) είναι καθηγητής μαθηματικών που αναγκάστηκε να περάσει όλη την καραντίνα στο σπίτι της κοπέλας του παρέα με την ίδια και τη συγκάτοικό της καθώς είχε μόλις αφήσει το δικό του λίγο πριν το ξέσπασμα της πανδημίας. Πρόκειται για ένα διαμέρισμα στον 1ο όροφο πολυκατοικίας στη Νεάπολη το οποίο αποτελείται από μια κουζίνα, ένα μπάνιο, δύο υπνοδωμάτια κι ένα σαλόνι. Με το ξέσπασμα της καραντίνας η συμβίωση με προσωρινούς όρους καταρρίφθηκε. «Από την μία χάρηκα γιατί θα το περνούσαμε όλοι μαζί, από την άλλη αγχώθηκα για το πως θα ζούσαμε όλοι μαζί σε έναν σχετικά μικρό χώρο». Η συνθήκη δυσχεραίνονταν με την αναπόφευκτη συνύπαρξη της δικής του τηλεργασίας με την τηλεργασία της νέας συγκατοίκου του κατά το διάστημα της πρώτης καραντίνας. «Εγώ καθόμουν στο γραφείο της κοπέλας μου, και η Βιβή στο δικό της. Και τα δύο βρίσκονταν στο σαλόνι. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τις ώρες εκείνες η κοπέλα μου που δεν δούλευε εκείνο το διάστημα να κλείνεται στο υπνοδωμάτιο της ή να κάθεται βουβά στον καναπέ του σαλονιού».

Σύμφωνα με την Βρυχέα-Χαϊδοπούλου «η μεταφορά ενός γραφείου στην εξ' αποστάσεως εργασία, λόγω των σύνθετων αναγκών συντονισμού που επιφέρει, προσλαμβάνει διαφορετικά χαρακτηριστικά από την ανεξάρτητη ολοκλήρωση ενός έργου από το σπίτι» (Βρυχέα-Χαϊδοπούλου, 2020, σελ. 14). Χώροι που άλλοτε προορίζονταν για μια άλλη χρήση, στο συγκεκριμένο παράδειγμα το σαλόνι που άλλοτε αξιοποιούνταν ως χώρος χαλάρωσης και χαλαρού διαβάσματος, χάνουν την βασική τους λειτουργία και μετασχηματίζονται σε χώρο εργασίας. Τα φυσικά όρια του χώρου εργασίας με το προσωπικό χώρο του εργαζομένου διαρρηγνύονται. Η συνθήκη αυτή δυσχεραίνεται από την μη επαρκή συνδεσιμότητα. «Πολλές φορές το internet δεν άντεχε και την πλατφόρμα του webex μαζί με τις υπόλοιπες χρήσεις που κάναμε. Η Βιβή λοιπόν που στην αρχή εργαζόταν κι εκείνη με τηλεργασία, συνδέονταν με το internet του γείτονα για να μπορεί να συνεχίζει τη δουλειά», αναφέρει ο Δημήτρης.

Το στοιχείο που επισημαίνεται στη συγκεκριμένη δήλωση δίνει αφορμή για να σημειωθεί ότι κατά τη διαδικασία αναπροσαρμογής του οικιακού χώρου σε χώρο εργασίας οι ανάγκες

συνδεσιμότητας αυξήθηκαν. Καθώς όμως ο χώρος είναι ταυτόχρονα και σπίτι, το τηλέφωνο, το ρεύμα και όλα τα άλλα προσωπικά αντικείμενα και υπηρεσίες που ο εργαζόμενος χρησιμοποιεί (καταναλώνει παραγωγικά) τα ιδιοποιείται δωρεάν ο εργοδότης¹⁹. Η τηλεργασία, ειδικά όταν απαιτεί τηλεδιασκέψεις διαρκώς προϋποθέτει διαδίκτυο υψηλότερων απαιτήσεων, το κόστος της οποίας επωμίζεται ο εργαζόμενος. Ενδιαφέρον, μάλιστα παρουσιάζει η έκθεση των Buffer & AngelList για την κατάσταση της τηλεργασίας που διερευνά μεταξύ άλλων και τον καταμερισμό των εξόδων τηλεπικοινωνίας τα οποία καλύπτονται μόνο για το 15% των εργαζομένων, ενώ όσον αφορά τους υπόλοιπους υπάρχει μια μερική κάλυψη του κόστους για το 5% και καμία κάλυψη για το 80%²⁰. Ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο που αξίζει να αναφερθεί είναι η ελαστικοποίηση του ωραρίου εργασίας και η απώλεια διακριτών ορίων μεταξύ ελεύθερου χρόνου και χρόνου εργασίας, καθώς ο εργαζόμενος κοιμάται και εργάζεται στον ίδιο χώρο, στο σπίτι του.

¹⁹ Αυτή είναι η πλήρης μορφή του «δημιουργικού μηχανισμού εξοικονόμησης» που ανέφεραν οι διευθυντές στην έρευνα της Gartner, η οποία σε άλλη έρευνά της έδειχνε πως το 20% των ερωτηθέντων επιχειρηματιών είχε αναβάλει τις δαπάνες τεχνολογίας, ενώ το 12% σχεδίαζε να το κάνει (αναφέρονται και τα δυο εδώ). Προφανώς οι επιχειρήσεις εξυπηρέτησαν τις ανάγκες τους με τα προσωπικά είδη των τηλεεργαζομένων.

²⁰ τα αναλυτικά αποτελέσματα της έρευνας: <https://lp.buffer.com/state-of-remote-work-2020>

Συν τις άλλους, η απώλεια της φυσικής, ενσώματης συνύπαρξης με τους συναδέλφους, δυσχεραίνει την δημιουργία και διατήρηση των εργασιακών δεσμών ενώ παράλληλα αφήνει περισσότερο χώρο σε πιθανές αυθαιρεσίες από πλευράς του εργοδότη. Επιπλέον, η συρρίκνωση του οικιακού χώρου και η επακόλουθη σύγχυσή του με το εργασιακό περιβάλλον, επηρεάζει δραματικά την ψυχική ισορροπία του εργαζόμενου. Βάσει αποτελεσμάτων έρευνας, το 42% των εργαζομένων εξ αποστάσεως εμφανίζουν διαταραχές ύπνου, όταν το αντίστοιχο ποσοστό των «παραδοσιακά» εργαζομένων αντιστοιχεί σε 29%. Η δυσκολία του ύπνου αναδεικνύει την απουσία αίσθησης ασφάλειας προσωπικού χώρου²¹.

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζουν τα πιθανά προβλήματα διεκπεραίωσης της αντίστοιχης εργασίας είτε σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό αναλόγως την φύση του εκάστοτε αντικειμένου. «Είμαι καθηγητής οπότε καταλαβαίνεις τι είχα να αντιμετωπίσω. Η διάδραση με τους μαθητές είναι το Α και το Ω για την μεταξύ μας επικοινωνία. Τις μέρες τις καραντίνας, οι μαθητές μου ήταν γκρι εικονίδια με αρχικά ονομάτων στην οθόνη του υπολογιστή και αίθουσα η πλατφόρμα του webex. Πολλές φορές επειδή χάνονταν το σήμα, διακόπτονταν η ροή του μαθήματος. Δεν υπήρχαν υποδομές, δεν υπήρχε σοβαρή επίβλεψη, δεν γινόταν σοβαρό μάθημα». Η επίδραση του διαδικτύου στην παιδαγωγική διαδικασία και η διερεύνηση των νέων ψηφιακών χρονοχώρων που γεννιούνται μέσω της τηλεκπαίδευσης αποτελεί ένα αυτοτελές θέμα ιδιαίτερα επίκαιρο το οποίο παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον και σίγουρα χρήζει περαιτέρω διερεύνησης στα πλαίσια εκπόνησης μιας πιο ενδελχούς και έρευνας.

²¹ Jonathan Crary, Ο ύστερος καπιταλισμός και το τέλος του ύπνου, μτφ. Άγγελος Φιλιππάτος, εκδόσεις Λιβάνι, 2014.

²²<https://www.bbc.com/worklife/article/20200421-why-zoom-video-chats-are-so-exhausting> και <https://bond.edu.au/nz/files/4829/How%20to%20Combat%20Zoom%20Fatigue.pdf>

2.11.γ2. Το σπίτι της τηλεκπαίδευσης

Ο Νίκος [27] όντας μεταπτυχιακός φοιτητής συνέχιζε να παρακολουθεί τα μαθήματά του online. Στην ενότητα της τηλεργασίας αναφέρθηκαν ενδεικτικά οι ιδιαιτερότητες των χρονοχώρων τηλεκπαίδευσης από την σκοπιά του πομπού εκπαιδευτικού. Στη συγκεκριμένη περίπτωση θα δοθεί έμφαση στην οπτική του δέκτη. Αν και οι δυσκολίες εκκινούν από κοινά αίτια, οι επιπτώσεις αποτυπώνονται με διαφορετικό τρόπο σε ορισμένα σημεία. Σύμφωνα με τους Χτούρη και Ζήση «[...] ιδιαίτερα για την πανεπιστημιακή εκπαίδευση, η οποία αφορά μεγάλο μέρος του δείγματός μας, η λειτουργία της μέσω του διαδικτύου είναι πολύ περιορισμένη επικοινωνιακά, αποσπασματική και συχνά ασυνεχής. Από την άλλη μεριά, έχει αυξήσει την αριθμητικά καταγεγραμμένη συμμετοχή στα πανεπιστημιακά μαθήματα, χωρίς, όμως, αυτή απαραίτητα να αντανακλάται στην ουσιαστική συμμετοχή των φοιτητριών και φοιτητών σε αυτά.

Το διαδίκτυο, σε αυτή την περίπτωση, είναι δυνατό να αποτελέσει όχι μόνο άμεσα αλλά και μακροπρόθεσμα εφελτήριο για την τυποποίηση πολλών δημόσιων λειτουργιών αλλά και την αποξένωσή τους από τους πολίτες» (Χτούρη, Ζήση, 2020, σελ. 48). Η αμιγώς διεκπεραιωτική λειτουργία των τηλεμαθημάτων διαφαίνεται επιπλέον και από τα όσα επισημαίνει ο Νίκος [27]: «Ξυπνούσα στις 8, άνοιγα το webex, με ξαναέπαιρνε ο ύπνος, αλλά έβαζα πάντα ξυπνητήρι στις 12 παρά που ο καθηγητής θα έπαιρνε παρουσίες», περιγράφει. «Ελάχιστες ήταν οι φορές που κατάφερα να παρακολουθήσω, αλλά ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις, ήταν περίεργο. Απρόσωπο και βαρετό».

Η δε παρατεταμένη και πολύμηνη συνθήκη της πρώτης αλλά κυρίως της δεύτερης καραντίνας, που είχε ως άμεσο επακόλουθο, τη συνέχεια παρακολούθησης μέσω πλατφόρμας στο διαδίκτυο και την διαρκή ενασχόληση με τον ψηφιακό κόσμο, ενίσχυε το αίσθημα κόπωσης, δυσφορίας και συγκέντρωσης με αποτέλεσμα την όλο και πιο περιορισμένη δυνατότητα παρακολούθησης μαθημάτων (zoom fatigue)²². «Κάθε μέρα, ένιωθα να αποσπώμαι όλο και πιο πολύ ενώ έτυχε περίπτωση που σε ένα κρίσιμο meeting που έπρεπε να παρακολουθήσω, κατέληξα να κοιμάμαι χωρίς να το καταλάβω», συνεχίζει ο Νίκος [27].

Επιπλέον, όπως και για τους εργαζόμενους αντίστοιχα και για τους σπουδαστές όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης, η αδυναμία εξασφάλισης του απαραίτητου εξοπλισμού για την παρακολούθηση των μαθημάτων απέκλεισε μεγάλο μέρος της μαθητικής κοινότητας. Ενδεικτικά αναφέρουμε αποτελέσματα που πραγματοποιήθηκαν από το Σύλλογο Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης τον Νοέμβριο του 2020, στις περιοχές Κορυδαλλός Και Αγία Βαρβάρα, σύμφωνα με τα οποία από τα 3800 παιδιά τα 515 εμφάνιζαν πλήρη αδυναμία πρόσβασης σε τηλεκπαίδευση λόγω γραμμής, συσκευών, υποδομών αλλά και χώρου. «Έχω τρία παιδιά τα οποία μοιράζονται ένα κοινό δωμάτιο. Το σπίτι δεν είναι μεγάλο. Έχει ένα ακόμα δωμάτιο κι ένα μικρό σαλονάκι. Τα παιδιά λοιπόν, μοιράζονταν στα δωμάτια, αλλά το ίντερνετ το σπιτιού δεν αρκούσε για να συνδεθούν και τα τρία την ίδια ώρα. Έτσι αναγκαστικά το πήγαιναν εναλλάξ», αναφέρει η Τερέζα (37) οικιακή βοηθός που ζει με τον σύζυγο και τα παιδιά της σε ένα δυάρι διαμέρισμα, στον πρώτο όροφο παλιάς πολυκατοικίας, αναδεικνύοντας με τα λόγια της την ταξική σκοπιά της τηλεκπαίδευσης τεκμηριώνει σε βιωματικό επίπεδο τα λόγια της Βαίου το ποια είναι η πραγματική διάσταση της αθηναϊκής κατοικίας. «Για τα περισσότερα νοικοκυριά στην πόλη μας, που έτσι κι αλλιώς ζούσαν στο όριο και πριν την πανδημία, το σπίτι είναι διαμέρισμα σε πολυκατοικία με περιορισμένο μέγεθος, με ελάχιστο υπαίθριο χώρο, με στοιχειώδη εξοπλισμό και με ψηλό δείκτη πυκνοκατοίκησης (δηλαδή, άτομα ανά δωμάτιο)» (Βαίου, 2020, σελ. 522).

2.11.δ. Νέες λειτουργίες γεννούν νέες ανακατατάξεις εντός του σπιτιού

«Καθώς ο καιρός περνούσε, συνειδητοποιούσα ότι δεν γινόταν να καταλαμβάνω όλο το σαλόνι καθημερινά για δουλειά, έτσι μεταφέρθηκα στην κρεβατοκάμαρα που μοιραζόμουν με την κοπέλα μου», δηλώνει ο Δημήτρης (31). Οι απαιτήσεις χώρου που επέβαλε η εργασία από το σπίτι, οδήγησαν σε αναπροσαρμογή των δωματίων, όσο αυτό ήταν εφικτό λόγω των προκαθορισμένων χωρικών ορίων που εντοπίζονται σε ένα τυπικό διαμέρισμα πολυκατοικίας. Πολλά δωμάτια

επαναπροσδιορίστηκαν και αναθεωρήθηκαν ως προς την χρήση που αυτά εξυπηρετούσαν μέχρι και την προ covid περίοδο. «Τοποθέτησα το τραπέζι της βεράντας στο υπνοδωμάτιο. Το γραφείο δε χωρούσε να μπει. Τουλάχιστον τώρα είχα περισσότερο φως καθώς δούλευα δίπλα στο μπαλκόνι», αναφέρει ο Δημήτρης.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι δηλώσεις της Ιωάννας (42) που περιγράφει το πώς ο χώρος του σαλονιού «μετασχηματίστηκε» σε χώρο μαθημάτων για τις προπονήσεις kung fu. «Προσπαθούσα να κάνω πέρα ότι μπορούσε να μετακινηθεί. Κομοδίνα, καρέκλες. Δεν γλύτωνα από το να «βρω» σε κάποιο έπιπλο. Είχαμε αναπροσαρμόσει τις κινήσεις που μαθαίναμε ώστε να χωράνε στα υπνοδωμάτια, αλλά όταν κινείσαι και κλωτσάς στον αέρα, δεν γλυτώνεις τον τοίχο, το κρεβάτι, την καρέκλα». Σημαντική λεπτομέρεια που αναδείχθηκε από την συγκεκριμένη συνέντευξη είναι η διαφοροποίηση ως προς το αίσθημα οικειοποίησης που διαμορφώνει η επιτέλεση μιας φυσικής δραστηριότητας σε σύγκριση με μια ακαδημαϊκή ή σχολική διάλεξη, ακόμα κι αν πραγματώνεται μέσω ψηφιακής πλατφόρμας. «Καθώς γνωριζόμασταν με τα παιδιά σιγά σιγά, ένιωθα να σπάει ο πάγος. Τα παιδιά έκαναν πιο εύκολα πλάκα και γελούσαν πιο αυθόρμητα». Ιδιαίτερα σημαντικό είναι ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά επέλεγαν να εκδηλώσουν την όλο και πιο μεγάλη οικειότητα που ένιωθαν, αξιοποιώντας τους προσωπικούς τους χώρους και αντικείμενά τους και αποκαλύπτοντας το δικό τους «βασιλείο». «Μου έδειχναν τα δωμάτιά τους και μου έφερναν να γνωρίσω τις κούκλες και τα αγαπημένα τους παιχνίδια, ενώ όταν ήθελαν να «λουφάρουν» πήγαιναν σε συγκεκριμένες γωνίες που είχαν μάθει ότι δεν μπορούσα να δω καλά για να κλέψουν στην άσκηση», συνεχίζει η Ιωάννα (42). Το τελευταίο στοιχείο, υποδηλώνει την μεγάλη εξοικείωση των παιδιών με τον ψηφιακό χώρο που επέφερε η αυξανόμενη χρήση του διαδικτύου για το σύνολο σχεδόν των δραστηριοτήτων που επιτελούσαν σε καθημερινή βάση.

εικ. 23: Το σπίτι-νοικοκυράς

2.11.ε. Το σπίτι της νοικοκυράς

Η Γιάννα (43) στη συνέντευξή που παραχώρησε, επικεντρώνεται στις ποιοτικές διαφορές μεταξύ της πρώτης και της δεύτερης καραντίνας προσδιορίζοντας την πρώτη ως ένα ευχάριστο διάλειμμα όλης της οικογένειας μέσα στον οικείο χώρο του σπιτιού και τη δεύτερη ως ένα μόνιμο άγχος πολλαπλών υποχρεώσεων που βρέθηκε να κουβαλάει κυρίαρχα η ίδια. «Στην πρώτη καραντίνα, εγώ μπορούσα να δουλεύω από το σπίτι και τα κορίτσια δεν είχαν ξεκινήσει τηλεκαπαίδευση, οπότε τα πράγματα ήταν πολύ πιο ήρεμα και διαχειρίσιμα. Στην δεύτερη, η συνθήκη ήταν μακράν διαφορετική. Εγώ είχα πολλές εξωτερικές δουλειές με αποτέλεσμα τα παιδιά να μένουν ώρες μόνα στο σπίτι ενώ είχαν ξεκινήσει τηλεκαπαίδευση. Παράλληλα, ο σύζυγός δούλευε πολύ περισσότερο σε σχέση με πριν. Το βάρος της φροντίδας έπεσε σχεδόν αποκλειστικά σε μένα. Ξαφνικά έπρεπε να είμαι εργαζόμενη, μαμά, δασκάλα, «διασκεδάστρια» των παιδιών και νοικοκυρά στο σπίτι. Η μητέρα μου, έφυγε στο χωριό, ώστε να είναι πιο ασφαλής όσον αφορά τη νόσο, οπότε η βοήθεια σε ένα μαγειρέμα, σε ένα πλυντήριο, σε ένα καθάρισμα στο σπίτι χάθηκε».

Η παραπάνω μαρτυρία αναδεικνύει με τον πλέον χαρακτηριστικό τρόπο τις σύνθετες πολύμορφες και αυξημένες δραστηριότητες φροντίδας και άμισθης οικιακής εργασίας που συμπυκνώθηκε στο αφήγημα «μένουμε σπίτι». Η συρρίκνωση του οικιακού χώρου ήρθε σε σύγκρουση με τη διαστολή του χρόνου συμβίωσης της οικογένειας στην κλίμακα του σπιτιού. Το διαρκές άγχος φροντίδας της «φροντίστριας», διαπέρασε όλο το φάσμα δραστηριοτήτων που επιτελέστηκαν στα πλαίσια της παρατεταμένης συγκατοίκησης στο σπίτι. «Μένοντας Σπίτι οι συγκατοικούντες εικοσιτέσσερις ώρες επί επτά μέρες την εβδομάδα δημιουργούν περισσότερη ακαταστασία από «πριν» και ανάγκη καθαρισμού, ιδιαίτερα τώρα που χρειάζεται προσοχή στην υγιεινή, ξοδεύουν ενέργεια που αυξάνει τους λογαριασμούς κοινής ωφέλειας ενώ τα εισοδήματα μειώνονται, διεκδικούν προσωπικό χώρο και χρόνο, για δουλειά ή για χαλάρωση, επιδιώκουν να συγκροτήσουν νέες ρουτίνες για να αντέξουν τον εγκλεισμό», αναφέρει η Βαίου (Βαίου, 2020, σελ. 523). Η ίδια συνεχίζει επισημαίνοντας ότι «στην πατριαρχική κοινωνία για την ώρα(;), είναι γυναίκες εκείνες που επωμίζονται τα τρία τέταρτα της φροντίδας, και τον αυξημένο όγκο που επιφέρει το «μένουμε σπίτι» (ο.π.)

Η συνεχής επαγρύπνηση για την ετοιμασία του φαγητού και την διασφάλιση των ενδιάμεσων μικρογευμάτων, για το καθάρισμα, για την φροντίδα των μαθημάτων και την επίβλεψη των παιδιών, για την ψυχολογική υποστήριξη όλης της οικογένειας είναι ζητήματα που αναλαμβάνει να φέρει εις πέρας κυρίως η γυναίκα-νοικοκυρά του σπιτιού. Στην περίπτωση δε που στην εξίσωση μπαίνει και ο παράγοντας εργασία κατ' οίκον οι χρόνοι και οι χώροι εργασίας διασταυρώνονται με τους αντίστοιχους χώρους και χρόνους που διαμορφώνουν οι διακριτές ανάγκες πρακτικής και ψυχολογικής φροντίδας. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον στοιχείο που βάζει η Γιάννα είναι η συγκρότηση άτυπων δικτύων αλληλοϋποστήριξης που αναδύονται μεταξύ των αλληλέγγυων και συμπασχουσών υποκειμένων που αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα λόγω της έμφυλης διάρθρωσης των νοικοκυριών. Το στοιχείο αυτό το παρουσιάζει μέσω της σχέσης της με την αδερφή της. «Στην αρχή είχαμε επινοήσει ένα σύστημα με το οποίο μοιράζαμε τις μέρες της εβδομάδας που θα κρατούσε η καθεμιά όλα τα παιδιά, τα δικά της και της αδερφής. Τρεις

μέρες η μία τρεις μέρες η άλλη. Και τα παιδιά το έβλεπαν σαν κάτι καινούριο με το οποίο έφτιαχναν νέες καταστάσεις και παιχνίδια, κι εμείς είχαμε τον απαραίτητο χώρο και χρόνο στο σπίτι για να οργανώσουμε τις υπόλοιπες δουλειές».

Από την άλλη πλευρά η Τερέζα (37), ανέλαβε να σηκώσει το βάρος της μόνιμης απουσίας της από το σπίτι λόγω της φύσης της δουλειάς της τόσο στην πρώτη όσο και στην δεύτερη καραντίνα. «Ειδικά, στην πρώτη καραντίνα, οι επισκέψεις για καθάρισμα στα σπίτια που πήγαινα ήταν πιο συχνές. Αλλά και οι απαιτήσεις των αφεντικών για την απολύμανση του χώρου, ιδιαίτερα αυξημένες που δύσκολα τις σήκωνε ένα μόνο άτομο. Έφευγα από το σπίτι ξημερώματα και γύριζα βράδυ. Που χρόνος να βοηθήσω όπως μπορούσα τα παιδιά. Στα μαθήματα δεν μπορούσα. Οπότε φρόντιζα τουλάχιστον να τους ετοιμάσω φαγητό να έχουν. Τα Σαββατοκύριακα έφτιαχνα περισσότερα από δυο φαγητά για να μην χρειάζεται να ξημεροβραδιάζομαι όλες τις εργάσιμες στην κουζίνα». Η συγκεκριμένη μαρτυρία, αναδεικνύει την επιπλέον επιβάρυνση που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες λόγω της εθνοτικής διάκρισης, στοιχείο που συμπιέζει ακόμα περισσότερο την ταξική τους θέση προς τα κάτω, καθώς όντας μετανάστριες καθαρίστριες λαμβάνουν ιδιαίτερα πενιχρό εισόδημα ως αμοιβή για την πολύωρη κι έντονη σωματική εργασία που επιτελούν. Μέσω της Τερέζα τα λόγια της Βαίου επιβεβαιώθηκαν για άλλη μια φορά. «Τα παιδιά πρέπει να παρακολουθήσουν όσα μαθήματα το σχολείο καταφέρει να τους προσφέρει από απόσταση και αυτό δεν είναι κάτι που γίνεται «αυτόματα»: χρειάζονται επίβλεψη και βοήθεια που κάποιες μητέρες, μετανάστριες κι όχι μόνο, δεν μπορούν να τους προσφέρουν, ενώ οι τεχνικές και άλλες δυνατότητες αναδεικνύουν τις κοινωνικά άνισες συνθήκες ζωής (δημόσια/ιδιωτικά σχολεία, δυνατότητες του τεχνολογικού εξοπλισμού στο σπίτι, μορφωτικό επίπεδο των γονιών κλπ)» (Βαίου, 2020, σελ. 522).

Στις προαναφερθείσες μαρτυρίες, διαφαίνεται τόσο η έμφυλη διάσταση του οικιακού χώρου όσο και οι κοινωνικές διαφοροποιήσεις εντός των πατριαρχικά δομημένων νοικοκυριών, οι οποίες διαμορφώνονται λόγω διαφορετικής τάξης και φυλής της εκάστοτε νοικοκυράς. Για την Γιάννα να μην το σπίτι λειτούργησε ως σπίτι-κελί, στην δεύτερη φάση της καραντίνας, ωστόσο εντός αυτού διαμορφώθηκαν παράλληλα και ποιότητες συμβίωσης κατά την αρχική περίοδο του εγκλεισμού άμεσα συνυφασμένες με το σπίτι-καταφύγιο. Αντίθετα, για την Τερέζα, το σπίτι λειτουργεί με έναν πιο «μηχανικό» τρόπο, ως ο χώρος στον οποίο θα επιστρέψει και θα φροντίσει να επιτελέσει τις απαραίτητες φροντίδες για να μπορέσει να συνεχίσει να λειτουργεί με όσο το δυνατόν πιο ισορροπημένους όρους η ζωή των παιδιών εντός του οικιακού χώρου όταν η ίδια είναι απύσχα.

Τέλος, το σπίτι της νοικοκυράς επωμίζεται με ένα επιπλέον άγχος ιδιαίτερα βαρύνουσας σημασίας. Πρόκειται για το άγχος της φροντίδας των ηλικιωμένων γιαγιάδων και παππούδων. Η περιορισμένη βιβλιογραφική διερεύνηση δεν μας επιτρέπει να προχωρήσουμε σε περαιτέρω σχολιασμό της παραπάνω διαπίστωσης. Αξίζει ωστόσο, να παρουσιαστεί εν τάχει το σχόλιο της κυρίας Κούλας στην ερώτηση, ποιος φρόντιζε για τις εξωτερικές δουλειές και την φροντίδα του σπιτιού. Η συνοπτική απάντηση που έδωσε ήταν η εξής: «Όλο αυτό το διάστημα η κόρη μου ήταν το στήριγμα μου. Ήταν το δικό μου σπίτι». Η δήλωση αυτή, πέραν των άλλων, επαναφέρει στην επιφάνεια την σπουδαιότητα της έννοιας του οίκου που έρχεται να σχηματοποιήσει και να δώσει υπόσταση κάθε φορά με τρόπο μοναδικό στο αφήγημα του σπιτιού που συγκροτεί το εκάστοτε υποκείμενο βάσει των δικών του προσωπικών αναπαραστάσεων και ξεχωριστών βιωμάτων.

2.11.στ. Το σπίτι με κατοικίδιο

«Home is where the cat is», δηλώνει η Ιωάννα [42], απαντώντας στην ερώτηση για το τι σημαίνει για εκείνη σπίτι. Σε συνέχεια της προαναφερθείσας δήλωσης, η Γιάννα αναφέρει το εξής ενδιαφέρον: «Στη διάρκεια της δεύτερης καραντίνας αποφασίσαμε να πάρουμε κουτάβι. Αυτό συνέβη κυρίαρχα για να ενεργοποιησω τα κορίτσια, τα οποία περνώντας ο καιρός, αποχαυνώνονταν όλο και περισσότερο κάνοντας τα πάντα μπροστά σε μια οθόνη. Έπρεπε κάπως να της ενεργοποιήσω, να τους δώσω μια ασχολία. Χάρηκαν πολύ με το σκυλάκι, κι ανέλαβαν εξ ολοκλήρου την φροντίδα του. Καθάρισμα, φαγητό, βόλτες. Ήταν ανακουφιστικό να τις βλέπω να δραστηριοποιούνται μετά από τόσο καιρό και να αποκτούν ένα ενδιαφέρον». Η ύπαρξη κατοικιδίου στο σπίτι, φαίνεται να επηρέασε σε μεγάλο βαθμό με θετικό τρόπο την ψυχολογία κατά τη διάρκεια της καραντίνας, ενώ γέννησε νέες ρουτίνες φροντίδας, παιχνιδιού και ψυχαγωγίας εντός του οικιακού χώρου, ενισχύοντας έτσι το χαρακτήρα του σπιτιού-καταφυγίου και καλλιεργώντας παιγνιώδεις κινήσεις, καταστάσεις και δραστηριότητες εντός αυτού. Η ύπαρξη ενός φίλου, σε μόνιμη βάση, που δεν διεκδικεί με ανταγωνιστικούς όρους τον οικιακό χώρο, αλλά συμπεριφέρεται εντός αυτού σε μια παράλληλη κίνηση με τον άνθρωπο κάτοικο, δεν διαταράσσει στο ελάχιστο τις ισορροπίες συμβίωσης, αλλά περισσότερο συμβάλλει ώστε αυτές να διατηρηθούν.

Ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο επίσης που αξίζει να αναφερθεί, είναι η σωματική κίνηση που «απαιτεί» η φροντίδα ενός ζωντανού μέσω του παιχνιδιού και της βόλτας. Στην περίπτωση του σκύλου, μάλιστα, η βόλτα έξω από το σπίτι είναι μια λειτουργία απαραίτητη και άμεσα συνυφασμένη με τις βιολογικές ανάγκες που απαιτείται να επιτελέσει το ζωντανό για τον βιοπορισμό του. Ο σκύλος, λειτούργησε ως ένα «νομιμοποιημένο» εισιτήριο εξόδου στο δημόσιο χώρο της γειτονιάς. Ακόμα και την περίοδο της καραντίνας που ίσχυε ο περιορισμός στην ώρα κυκλοφορίας, η συνοδεία σκύλου μπορούσε να διασφαλίσει την κίνηση του συνοδού του καθόλη τη διάρκεια της ημέρας, οποιαδήποτε ώρα. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε που κατά τη διάρκεια της καραντίνας οι υιοθεσίες σκύλων αυξήθηκαν²³, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από την μαρτυρία Γιάννας [42].

²³<https://e-thessalia.gr/ayxithikan-oi-yiothesies-sky-lon-stin-karantina-antidoto-ston-egkleismo-kai-ti-monaxia/>

εικ. 24: Το σπίτι με το κατοικίδιο

Η επαφή του κατοικιδίου με τον άνθρωπο ήρθε να αντικαταστήσει και μια άλλη ανάγκη που στην περίοδο της καραντίνας (ιδιαίτερα στη δεύτερη) απονομιμοποιήθηκε. Πρόκειται για την ανάγκη του αγγίγματος. Σύμφωνα με τον κτηνίατρο Νίκο Γκόλφη «Την εποχή του κορωνοϊού, εποχή περίφραξης κι απόστασης, οι εσωτερικές περιφράξεις που έχουν χρόνια δημιουργηθεί λόγω της ψυχολογίας του “εγώ” γίνονται τώρα και χωροταξικές. Τα κατοικίδια είναι εκεί πάντα –χωρίς φραγές συναισθηματικές– άμεσα και δεκτικά. Την περίοδο αυτή που προστίθενται σε όλους μας πολλά μεγάλα «πρέπει», αυτά είναι μόνιμα εκεί με ένα «θέλω». Το ταξίδι με το χάδι και την αφή συνεχίζεται. Η ακινησία του χρόνου συνεχίζεται ενάντια στην τρομακτική ροή των πληροφοριών. Θα έλεγα πως, αυτή την περίοδο, τα ζωάκια είναι υποστηρικτικά, αγχολυτικά και αγχοδεκτικά»²⁴. Με την ύπαρξη των κατοικιδίων διασφαλίζεται εντός των στενών ορίων της κατοικίας, η ενσώματη επαφή και η συνδήλωση της οικειότητας, της στοργής και της φροντίδας, τα οποία δύναται να λειτουργήσουν καταπραϋντικά ακόμα και στο αφήγημα του εγκλεισμού ιδιαίτερα για ανθρώπους που μένουν μόνοι στην πλήρη

απομόνωση. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η συνθήκη της καραντίνας κυρίαρχα στην πρώτη περίοδο, σήμανε αλλαγές και στις ρουτίνες του ίδιου του κατοικιδίου, το οποίο κερδίζει τον φίλο-άνθρωπο σε μόνιμη βάση εντός του σπιτιού και γίνεται το επίκεντρο της προσοχής του καθώς και η κύρια συντροφιά του στο μεγαλύτερο κομμάτι της στοιχειώδους καθημερινής ζωής που επιτελούσε στο δημόσιο χώρο.

2.11.1α. Από το δωμάτιο στο κοινόβιο

Ο Ιάσοντας (21) χρονών είναι φοιτητής και ζει με τους γονείς του σε μονοκατοικία εκτός του κέντρου της Αθήνας. Το διάστημα της πρώτης καραντίνας η ζωή του, όπως την περιέγραψε ο ίδιος διαδραματίζονταν ως εξής:

«Το πρωί ξυπνούσα στο δωμάτιό μου. Έκανα καφέ στην κουζίνα. Επέστρεφα στο δωμάτιό μου. Διάβαζα στο δωμάτιό μου. Παρακολουθούσα μάθημα στο δωμάτιό μου. Έπαιζα κανά παιχνίδι στο δωμάτιό μου. Κατέβαινα για φαγητό στην τραπεζαρία και στη συνέχεια επέστρεφα στο δωμάτιό μου. Με έπαιρνε ο ύπνος στο δωμάτιό μου. Μιλούσα με φίλους στο δωμάτιό μου. Το απόγευμα ίσως έβγαινα λίγο στη γειτονιά με κανάν φίλο αλλά δεν καθόμουν ιδιαίτερα. Έπειτα, επέστρεφα σπίτι και κλεινόμουν πάλι στο δωμάτιό μου. Καμιά φορά για να σπάσει η μονοτονία κατέβαινα στην κουζίνα να πλύνω τα πιάτα (είχαμε βγάλει εναλλάξ βάρδιες με την αδερφή μου) και καθόμουν για λίγο με την οικογένεια στο σαλόνι. Μετά επέστρεφα στο δωμάτιό μου.»

Η παραπάνω περιγραφή, παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με το σχήμα που χρησιμοποιεί ο Perec για να σχολιάσει τις αλλοτρωμένες ρουτίνες του σπιτιού, για το οποίο έγινε λόγος στην αρχή της δεύτερης ενότητας. Αυτό το σημείο είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον στην περίπτωση του Ιάσωνα διότι χωρίς να το επιδιώκει, μέσω της περιγραφής που δίνει πραγματοποιεί μια ενδόμυχη κριτική ως προς την αλλοτρώωση που έχει αποκτήσει η καθημερινότητά μέσα στο σπίτι του.

²⁴ <https://www.lifo.gr/tropos-zois/living/me-ta-katoikidia-i-zoi-einai-pio-oraia-eidika-tora-8-filozooi-epibebaiouonyn>

Παρά την αντικειμενική άνεση χώρου που παρουσιάζει μια διώροφη μονοκατοικία στα προάστια σε σχέση με ένα στενόχωρο διαμέρισμα του κέντρου, ο εγκλεισμός στο πατρικό σπίτι και ο μοιραίος αποκλεισμός από ένα φάσμα δραστηριοτήτων αμιγώς συνδεδεμένων με την επιθυμία για ανεξαρτησία και απογαλακτισμό από τους γονείς πλέον εξαφανίζεται, ενώ η διπλή αναγκαιότητα από την μια για διαφυγή από τα δεσμά της οικογένειας και από την άλλη για προσωπικό χώρο, οδηγούν στην οργάνωση της καθημερινής ζωής του Ιάσονα στον μόνο χώρο που γνωρίζει ότι τον έλεγχο έχει ο ίδιος και κανένας άλλος. Το στοιχείο του ελέγχου, επαναφέρει στο προσκήνιο την προσέγγιση του σπιτιού σύμφωνα με την Douglas, η οποία παρουσιάστηκε ήδη στην πρώτη ενότητα της εργασίας και θίγει το ζήτημα της προσέγγισης του σπιτιού υπό τη σκοπιά της κυριαρχίας και της απόκτησης ελέγχου σε έναν χώρο όχι απαραίτητα μεγάλο. Το σπίτι επί της ουσίας συρρικνώνεται στην κλίμακα του υπνοδωματίου. Η αναγκαιότητα για επιτέλεση των πρακτικών εκείνων που θα νοηματοδοτήσουν την ύπαρξη του Ιάσονα και μέχρι πρότινος εγγράφονταν στην κοινωνική ζωή εκτός σπιτιού σε συνδυασμό με την στενότητα του χώρου που ορίζει η ζωή σε ένα δωμάτιο τον ωθούν στο να επιλέξει να περάσει τη δεύτερη καραντίνα στο σπίτι της κοπέλας του στο κέντρο της Αθήνας.

«Στη δεύτερη καραντίνα ήμασταν προετοιμασμένοι. Όσοι από την παρέα ζούσαμε στα πατρικά μας μεταφερθήκαμε σε σπίτια των φίλων ή των συντρόφων μας. Στο σπίτι της κοπέλας μου μαζευτήκαμε 5 άτομα. Το διαμέρισμα ήταν ιδιαίτερα ευρύχωρο και μας χωρούσε σχετικά άνετα. Ήταν σα να κάνουμε camping σε κλειστό χώρο. Προφανώς το ζήτημα της έλλειψης προσωπικού χώρου παρέμενε, αλλά τουλάχιστον τώρα είχα την επιλογή όταν ήθελα να απομονωθώ, να επιστρέψω στο πατρικό μου και να μένω στο δωμάτιό μου». Η επιλογή του Ιάσονα και των φίλων του να περάσουν διάστημα της δεύτερης καραντίνας συλλογικά, επανεγγράφει μια νέα μορφή κοινοβιακής κατοίκησης και συλλογικής ζωής εντός του χώρου της οικίας. Η συνάντηση της παρέας, η κοινωνικοποίηση, η χαλάρωση στα πλαίσια του «μαζί» και της φυσικής ενσώματης παρουσίας και συνύπαρξης στον ίδιο χώρο προσδίδουν στο σπίτι χαρακτηριστικά οργάνωσης

της καθημερινότητας παρόμοιας με αυτή που θα συναντήσει κανείς σε αυτοοργανωμένες καταλήψεις και συλλογικές δομές κατοίκησης από τα κάτω. Δεν μπορεί να προσομοιαστεί με μια ζωή σε κάποια δομή φιλοξενίας καθώς στη συγκεκριμένη περίπτωση οι όροι συγκατοίκησης και κοινής ζωής διαμορφώνονται από την συζήτηση και την σύγκλιση των υποκειμένων που διαμένουν στον χώρο. Ωστόσο, και στην περίπτωση των συλλογικών δομών κατοίκησης εντοπίζεται μια στοιχειώδης διαφορά. Τα περισσότερα υποκείμενα που κατοικούν εντός τέτοιων δομών, είναι κατά κανόνα άστεγοι, άνθρωποι δηλαδή χωρίς κανένα άλλο στοιχείο αναφοράς. Για τα άτομα αυτά, δεν υπάρχει η δυνατότητα επιστροφής στο πατρικό σπίτι της οικογένειας.

εικ. 25:

~~~~~ από το σπίτι δωμάτιο στο σπίτι κοινόβιο ~~~~~

2.11.ιβ. Το "υβριδικό σπίτι"

Η ταράτσα, το μπαλκόνι, η πιλοτή

Η ταράτσα

«Στην πρώτη каранτίνα ανακατασκευάσαμε την ταράτσα. Ήταν ένας χώρος του σπιτιού σε πλήρη αχρηστία εδώ και πολλά χρόνια. Τον χρησιμοποιούσαμε για παιχνίδι όταν οι δυο μου κόρες ήταν ακόμα αρκετά μικρούλες. Ωστόσο, επειδή δεν ήταν η πρώτη φορά που χρησιμοποιούνταν, διέθετε ορισμένες υποδομές κι εξοπλισμό από πριν, όπως κλειστό κουζινάκι, και αποθηκευτικό χώρο για τα παιχνίδια των παιδιών, τις καρέκλες και το τραπέζι. Έτσι, η ανακατασκευή δεν έγινε από το μηδέν αλλά με μικροπαραμβάσεις δικές μας. Το σπίτι μας είναι ισόγειο²⁵, οπότε δεν διαθέτει μπαλκόνι. Επιστρέψαμε λοιπόν, στις παλιές μας συνήθειες. Φτιάξαμε μια πέργκολα για να μπορούμε να τρώμε έξω και τις βροχερές μέρες, αγοράσαμε κούνια, ξεσκόνισαμε και βγάλαμε πάλι έξω το παλιό τραμπολίνο των κοριτσιών. Μεσημέρια, απογεύματα και βράδια όταν ο καιρός το επέτρεπε, ζούσαμε πρακτικά στην ταράτσα μας», περιγράφει η Γιάννα (42). Η μετατόπιση των χρονοχώρων της καθημερινότητας από το μέσα του σπιτιού στο έξω της ταράτσας, επανεγγράφει τα καθημερινά δρώμενα εντός ενός νέου χωρικού πλαισίου. «Το πάνω κατοικείται, μετατρέποντας την ταράτσα αρχικά σε συνέχεια και σταδιακά σε υποκατάστατο της κατοικίας» (Μπαρκούτα, 2018, σελ. 348). Έτσι λοιπόν η ταράτσα επανασχεδιάζεται κι επαναχρησιμοποιείται αποδίδοντας τα πολλαπλά επίπεδα ενοίκησης της.

«Παίζαμε, κοιμόμασταν στην κούνια, διαβάζαμε, τρώγαμε όλοι μαζί και όλα αυτά στον καθαρό αέρα», συνεχίζει η Γιάννα. Με την επανακατοίκηση της ταράτσας, οικιακές καθημερινές δραστηριότητες μετατοπίζονται σταδιακά «πάνω», σε έναν ανοιχτό, ιδιωτικό μεν χώρο που συγκροτείται όμως και με ορισμένα στοιχεία δημόσιου χαρακτήρα. Για παράδειγμα, η έκθεση στο γύρω περιβάλλον, στην προκειμένη στους ενοίκους των απέναντι ορόφων των πολυκατοικιών, ή αντίστοιχα η δυνατότητα θέασης τόσο των απέναντι όσο και των ανθρώπων στα χαμηλότερα επίπεδα μέχρι το δρόμο και τον ευρύτερο δημόσιο χώρο της γειτονιά, είναι ορισμένες από τις ποιότητες αυτές που καθιστούν τον συγκεκριμένο χώρο, έναν τόπο υβριδικό που

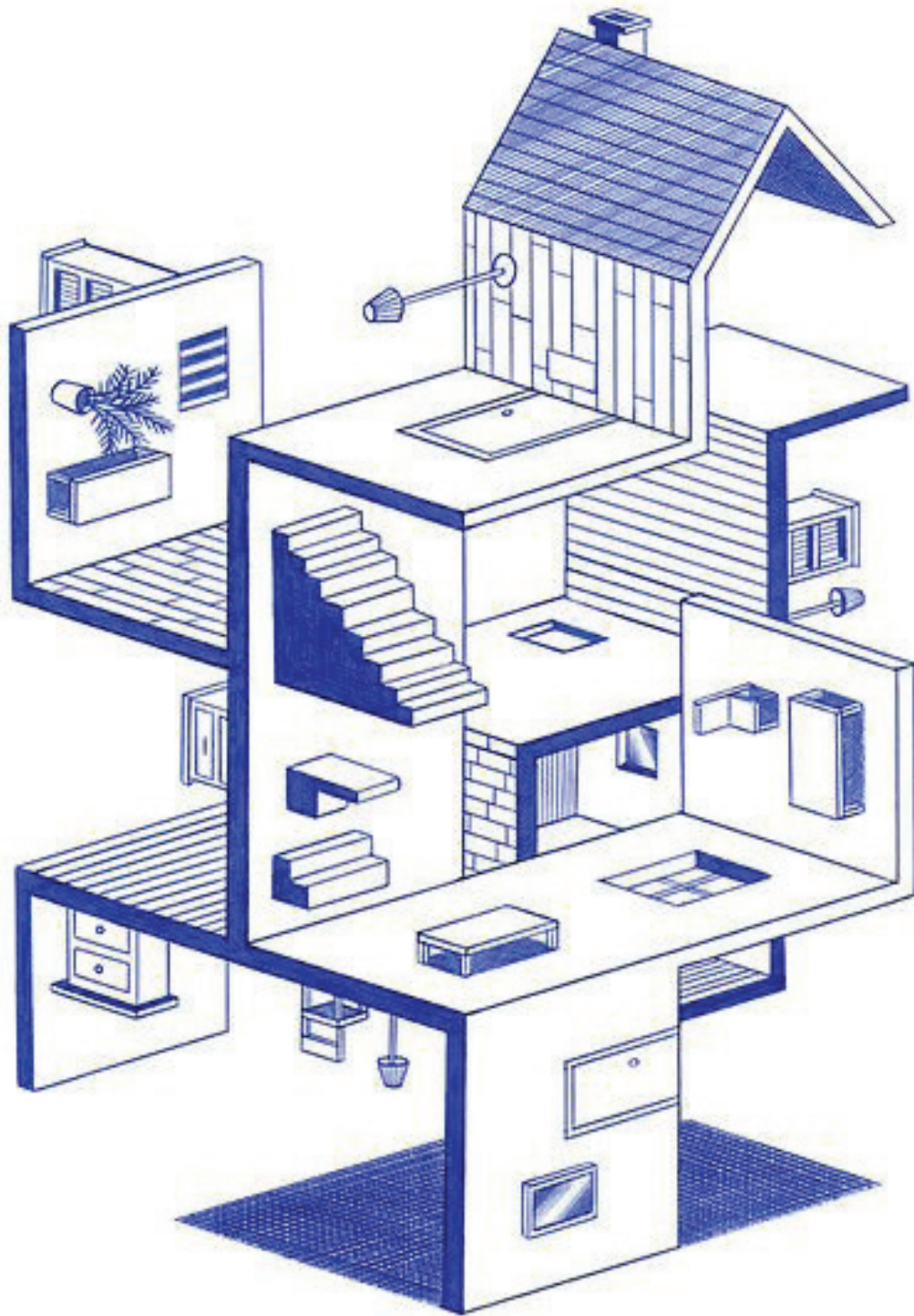
μετεωρίζει ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό. Το «πάνω» κι «έξω» της ταράτσας μετατρέπεται σε τμήμα και νοπή προέκταση του σπιτιού, ενώ με το πέρασμα από τον χειμώνα στην άνοιξη η χρήση του πάνω αυξάνεται ολοένα και πιο πολύ, υποκαθιστώντας σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό την κλειστή, ιδιωτική κατοικία. «Τοποθετήσαμε το τραμπολίνο και την κούνια από την πλευρά που βλέπαμε στον ποδηλατόδρομο ενώ την πέργκολα την κατασκευάσαμε στην απέναντι πλευρά της ταράτσας κοντά στο κουζινάκι και την αποθήκη. Όπως επισημαίνει και ο Gehl, το να βλέπεις καθίσταται ζήτημα απόστασης, ζήτημα φωτός, ζήτημα οπτικού πεδίου και εποπτείας. (Gehl, 2013, σελ. 171-173). Η χωροθέτηση των χρήσεων αποκτά χαρακτήρα αρχιτεκτονικής πράξης που επιζητά την ισορροπία ανάμεσα στη θέα και τη σχετική απομόνωση. Μέσω της κατοίκησης της ταράτσας, το σπίτι άνοιξε προς τα έξω και συνομήλυνε με την ευρύτερη γειτονιά (Βρυχέα- Χαιδοπούλου, 2020, σελ. 20). Ωστόσο, στην δεύτερη каранτίνα, η χρήση της περιορίστηκε και πάλι, καθώς ο ελεύθερος χρόνος περιορίστηκε αισθητά και όσος εναπόμεινε αξιοποιούνταν για «παράνομες» αποδράσεις στον δημόσιο χώρο, όπως αναφέρει η Γιάννα.

²⁵ Ο Hertzberger επισημαίνει στη δυνατότητα που παρέχουν οι υψομετρικές διαφορές στο επίπεδο της θέας. «Με την εισαγωγή των υψομετρικών διαφορών το φάσμα των δυνατοτήτων διευρύνεται, αλλά στα διαφορετικά επίπεδα θα πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη ότι αυτοί που στέκονται ψηλότερα κοιτούν "αφ' υψηλού" αυτούς που στέκονται χαμηλότερα: κατά συνέπεια οι θέσεις δεν είναι ίσες και θα πρέπει να φροντίζουμε, ώστε «οι από κάτω» να έχουν τη δυνατότητα να αποφεύγουν το βλέμμα των "από πάνω"». Hertzberger, 2002, σελ. 202.

εικ. 26: Το υβριδικό σπίτι / house elements

εικ. 27

Η πιλοτή

«Το Πάσχα της πρώτης καραντίνας οι γείτονες μας καλέσανε στην πιλοτή να φάμε παρέα. Είμαστε χρόνια φίλοι και ήταν από τα λίγα άτομα που συνεχίσαμε να βλέπουμε έστω και περιορισμένα εκείνους τους μήνες. Καθαρίσαμε την πιλοτή, ο Πάνος (γείτονας) έβγαλε στο δρόμο το αυτοκίνητο και στον χώρο που απέμεινε τοποθετήσαμε δυο μεγάλα τραπέζια κι ένα φορητό μπάρμπεκιου. Μπορεί να χάσαμε την εκδρομή στην εξοχή, κάναμε όμως Πάσχα έξω στη γειτονιά», σημειώνει η Τερέζα (37). Η ανακατάταξη του χώρου με την τοποθέτηση επίπλων και την απομάκρυνση του αυτοκινήτου, προσέδωσε μια νέα οπτική και χρήση ενός χώρου που μέχρι πρότινος αξιοποιούνταν καθαρά για χρηστικούς λόγους. Η επανεγγραφή της πιλοτής από χώρο πάρκινγκ σε χώρο τέλεσης γιορτινού τραπέζιου μετατόπισε την οικιακή δραστηριότητα τόσο του μαγειρέματος, ή έστω ενός τμήματος αυτού όσο και του μεσημεριανού φαγητού στον ημιυπαίθριο χώρο της πιλοτής. Σε αντίθεση με την ταρατσα, η πιλοτή τοποθετείται στο επίπεδο του δρόμου, γεγονός που διευρύνει την κλίμακα θέασης των χρηστών της από τους περαστικούς. Εκεί, δύναται να προκύψουν τυχαία συμβάντα, απρόσμενες συναντήσεις με φίλους και γνωστούς, περαστικούς και γείτονες ενώ μια

νέα γνωριμία κι εκδήλωση της γειτονιάς δύναται να προκύψει στα πλαίσια διεύρυνσης της κίνησης από την πιλοτή στο πεδίο του συνοικιακού δρόμου, εγγράφοντας έτσι μια νέα μορφή κατοίκησης του ημιυπαίθριου ιδιωτικού που φέρει λανθάνουσες κινήσεις οικειοποίησης του γειτονικού δημόσιου. «Περνούσαν γείτονες με τα σκυλιά τους που είχαμε να ιδωθούμε πάνω από μήνα και σταματούσαν στην είσοδο της πιλοτής για να μιλήσουμε μετά από τόσο καιρό. Το Πάσχα το θυμάμαι σαν μια όμορφη μέρα», συνεχίζει η Τερέζα.

Ωστόσο αξίζει να σημειωθεί ότι η έλλειψη μόνιμου επαρκούς εξοπλισμού και υποδομών καθιστά το χώρο λιγότερο εύχρηστο σε επίπεδο καθημερινής αξιοποίησης ως προς τις χρήσεις του οικογενειακού τραπέζιου. Ωστόσο, δημιουργήθηκε μια μοναδική αναπαράσταση αξιοποίησης ενός χώρου που μέχρι προσφάτως λειτουργούσε καθαρά με χρηστικούς όρους, διαμορφώνοντας έτσι ένα φάσμα διαφορετικών πιθανών χρήσεων και αξιοποίησής του. «Μετά το Πάσχα, τα παιδιά άφησαν ένα από τα τραπέζια κάτω για να μπορούμε να βρισκόμαστε κάνα Σάββατο καθώς ο καιρός «άνοιγε». Το τραπέζι μέχρι και σήμερα παραμένει στην πιλοτή».

Το μπαλκόνι

«Η κοπέλα μου και η Βιβή προσπαθούσαν να είναι πολύ ήσυχες και διακριτικές τις ώρες που εγώ έκανα μάθημα στο σαλόνι. Όταν δε ζέστανε ο καιρός, επινοήσαμε την εξής πατέντα. Προκειμένου το σαλόνι να μένει απομονωμένο από τα υπόλοιπα δωμάτια στα οποία κινούνταν τα κορίτσια και μοιραία κάναν θόρυβο, διατηρήσαμε την συρόμενη διαχωριστική πόρτα κλειστή απομονώνοντας το σαλόνι από το υπόλοιπο σπίτι. Αν κάποια ήθελε να έρθει μέσα μπορούσε να εισέλθει από την μισάνοιχτη μπαλκονόπορτα του σαλονιού, διασχίζοντας το μπαλκόνι στο οποίο μπορούσε να βγει από το δωμάτιο της κοπέλας μου», αναφέρει ο Δημήτρης (31). Ο ίδιος συνεχίζει λέγοντας «ειδικά στην πρώτη каранτίνα το μπαλκόνι το λιώσαμε τον ελεύθερο μας χρόνο. Καθόμασταν πολύ τα βράδια μετά τη δουλειά και σίγουρα τα Σαββατοκύριακα το μεσημέρι για καφέ και φαγητό. Όταν δε μαζευόταν και ένα δυο άτομα παραπάνω οι μισοί αράζαμε στο σαλόνι και οι άλλοι μισοί στο μπαλκόνι για να μην επικρατεί συνωστισμός. Ήταν παραδόξως διασκεδαστικό τώρα που το θυμάμαι».

Τόσο στην περίπτωση του Δημήτρη όσο και στις περισσότερες περιπτώσεις των διαμερισμάτων του κέντρου, τα μπαλκόνια των πολυκατοικιών είναι ιδιαίτερα στενά και δρομικά με περιορισμένο χώρο που δεν δίνει πολλές δυνατότητες ώστε να παραλάβει ποικιλία διαφορετικών χρήσεων όπως η πιλοτή ή η ταράτσα. Εντούτοις, η φαντασία και η ευρηματικότητα ανοίγουν νέους δρόμους επαναπροσδιορισμού ενός χώρου με πολύ αυστηρά προκαθορισμένα χωρικά χαρακτηριστικά, περικλείοντας ίχνη μετασχηματισμών των χώρων διαμονής και της καθημερινής επιτελεστικότητας της κατοίκησης. Σίγουρα η νοητή διεύρυνση των ορίων του σαλονιού μέσω της ανοιχτής μπαλκονόπορτας και της διάχυσης του χώρου ανάπαυσης και στον ημιυπαίθριο χώρο του μπαλκονιού είναι μια επινόηση ιδιαίτερα ευρηματική. Παρόλα αυτά, το στοιχείο που ιδιαίτερο ενδιαφέρον στη συγκεκριμένη περιγραφή που δίνει ο Δημήτρης είναι η επανεγγραφή μιας νέας κίνησης σε καθημερινή βάση που δίνει μια νέα χρήση στο μπαλκόνι ως μεταβατικό διάδρομο που λειτουργεί σαν πέρασμα από το οικιακό σπίτι, στο υβριδικό σπίτι της εργασίας στο σαλόνι. Η χρήση του εσωτερικού διαδρόμου του σπιτιού ως χώρος μετάβασης από τον ένα δωμάτιο στο άλλο, μετακυλά από μέσα έξω στο δρομικό στενό μπαλκόνι του διαμερίσματος.

Μια νέα κίνηση έγγραφεται, ή καλύτερα μια παλιότερη κίνηση επανεγγράφεται με νέες χωρικές αναφορές που αναδιοργανώνουν το αρχιτεκτονικό συντακτικό της κατοικίας. Έτσι λοιπόν, «το μπαλκόνι ως κάτι σαν διάδρομος συγκροτείται από τις λίγο διαφορετικές χρήσεις του που αποκλίνουν από τις συμβατικές αντιστοιχίες χρήσεων και λειτουργιών» (Μπαρκούτα, 2018, σελ. 143). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι διαδρομές να πολλαπλασιάζονται, με μια επανασύνταξη του χώρου της κατοικίας σύμφωνα με την κίνηση. Οι σκληρές και φαινομενικά άκαμπτες οριοθετήσεις και ταξινομήσεις αποκτούν πιο εύπλαστες ιδιότητες, διασφαλίζοντας παράλληλα λίγα περισσότερα λεπτά της καθημερινότητας στον έξω κόσμο της γειτονιάς σε επίπεδο οπτικής και όχι κυρίαρχα φυσικής ενσώματης παρουσίας. «Όποτε μπορούσαμε να βγαίνουμε στο μπαλκόνι, βγαίναμε, ήταν η ανάσα μας», επισημαίνει και πάλι ο Δημήτρης.

Παρατηρείται λοιπόν, πως η αναγκαστική παραμονή στο σπίτι κυρίως την περίοδο της πρώτης καραντίνας οδήγησε ορισμένες φορές σε επανασύνταξη του χώρου και επινόηση νέων πρακτικών κατοίκησης εντός των ορίων του εκάστοτε σπιτιού. Χώροι σε αχρηστία, χώροι που αξιοποιούνταν αμιγώς ως βοηθητικοί και δευτερεύοντες, αλλά και χώροι με αυστηρά καθορισμένα αρχιτεκτονικά όρια, επανεγγράφονται με έναν ευρηματικό τρόπο ως υβριδικοί, μεταβατικοί τόποι, που αφενός επαναπροσδιορίζουν την καθημερινότητα του νοικοκυριού αναδιατάσσοντας το συντακτικό οργάνωσης της κατοικίας και λειτουργώντας ως νοητές προεκτάσεις της υφιστάμενης οικίας, αφετέρου διανοίγουν νέες μορφές επικοινωνίας με το δημόσιο χώρο της γειτονιάς, σαν ιδιωτικά παράθυρα στη δημόσια σφαίρα ζωής τα οποία είτε σε μικρότερο (ταράτσα, μπαλκόνι) είτε σε μεγαλύτερο βαθμό (πιλοτή) διασφαλίζουν μια επικοινωνία με την γειτονιά και την εγγύς περιοχή.

2.11.1γ. Από το ιδιωτικό στο δημόσιο. Κατοικώντας στο σπίτι, στη γειτονιά στην πόλη.

«Αυτό που έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο για μένα και στην πρώτη αλλά κυρίως στη δεύτερη καραντίνα ήταν ο δημόσιος χώρος. Στην πρώτη καραντίνα έβγαινα τρεις φορές την εβδομάδα για τρέξιμο στο Λυκαβηττό μαζί με την φίλη μου και μετά πίναμε κανά καφέ πάνω να χαλαρώσουμε. Τα Σάββατα βέβαια ήταν τα καλύτερα. Έβρισκα την κολλητή μου, και πηγαίναμε για περπάτημα πόσες ώρες. Μας άρεσε πολύ να τριγυρνάμε στη γειτονιά ειδικά στη λαϊκή της Καλλιδρομίου και στα σκαλάκια στο Στρέφη, αλλά δεν μέναμε μόνο εκεί. Περπατούσαμε χιλιόμετρα προς όλες τις κατευθύνσεις. Ανακαλύπταμε σημεία που δεν τα είχαμε παρατηρήσει ξανά. Έμοιαζε να είναι άλλη πόλη», αναφέρει η Ιωάννα [42].

Ο Henry Lefebvre, αναλύοντας τον δημόσιο χώρο και τη σημασία της καθημερινότητας εντός αυτού, διατυπώνει τον όρο κοινωνικός χώρος. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκει να επισημάνει ότι ο χώρος αποτελεί μια κοινωνική σχέση. Παράγεται από τη διαλεκτική σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στις πρακτικές, τα βιώματα και τις αναπαραστάσεις (Lefebvre, 1991). Κατά την περίοδο της πρώτης καραντίνας, τόσο οι πρακτικές όσο και τα βιώματα και οι αναπαραστάσεις ανατράπηκαν. Ο μαζικός έγκλεισμός, είχε ως αποτέλεσμα την αισθητή

μείωση της κίνησης και του καυσαερίου στις μεγάλες μητροπόλεις, την απογύμνωση των πλατειών από τον καταναλωτικό χαρακτήρα που τους προσέδιδε η ύπαρξη τραπεζοκαθισμάτων εντός αυτών, την απώλεια της διαρκούς κίνησης και δραστηριοποίησης του κοινωνικού συνόλου στο πεδίο της δημόσιας σφαίρας. Με άλλα λόγια, η πρώτη καραντίνα οδήγησε στην αναδιοργάνωση κι επανατοποθέτηση της καθημερινής δραστηριότητας και ζωής. Η πόλη άλλαξε εμφανώς όψη και χαρακτήρα.

Οι γρήγοροι ρυθμοί έπεσαν. Οι λόφοι, τα πάρκα, οι πλατείες δόθηκαν με έναν παράδοξο τρόπο πίσω στη γειτονιά. Σύμφωνα με τον Σταυρίδη «ο άνθρωπος της μεγαλόπολης βιώνει το «μητροπολιτικό σοκ», καθώς οι καθημερινές κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται είναι πλήρως απρόσωπες, επικρατεί ο ατομικισμός και το προσωπικό συμφέρον και ο άνθρωπος νιώθει ξένος μεταξύ ξένων, χωρίς προοπτική για επικοινωνία και ουσιαστική αλληλεπίδραση με τους κατοίκους της ίδιας πόλης. Αυτό οδήγησε σταδιακά στην υποβάθμιση της αξίας της καθημερινής επαφής και στην ταύτιση μέχρι και των απλών καθημερινών σχέσεων με τη μιζέρια, το άγχος και τις υποχρεώσεις (Σταυρίδης, 1997).

Η απώλεια του μητροπολιτικού σοκ στο οποίο αναφέρεται ο Σταυρίδης, έχει ως αντίκτυπο την επανεγγραφή της σχέσης του κατοίκου της πόλης στο δημόσιο χώρο και οδηγεί το να αναδυθούν νέες πρακτικές επανοικειοποίησης και κατοίκησης του. Ο αποκλειστικός εγκλεισμός στο σπίτι και ο περιορισμός της κοινωνικής δράσης του ατόμου στα πλαίσια του ψηφιακού κόσμου, ανέδειξε τη σημασία της κοινωνικής ζωής στο δημόσιο χώρο ως ζωτικό κομμάτι για την ψυχική ισορροπία των ανθρώπων. Οι κάτοικοι, εκφράζοντας την ανάγκη για ζωή πέραν των ορίων της κατοικίας, αξιοποιούν τις «επιτρεπόμενες κινήσεις» για να βγούν «έξω» κι επιστρέφουν στις γειτονιές. Η προσπάθεια απόδρασης από το ιδιωτικό διαμόρφωσε νέες επαναχαράξεις κινήσεων στο δημόσιο επανοηματοδοτώντας τις πλατείες, τις παιδικές χαρές, τους λόφους, τους χώρους πρασίνου, τις γειτονιές, την πόλη. Είναι αναμφίβολο ότι η συνθήκη της καραντίνας μεν γέννησε μια δυστοπική πραγματικότητα με βασικά χαρακτηριστικά τον φόβο, την αβεβαιότητα, τη διαρκή επιτήρηση κι έλεγχο και την καταστολή. Ταυτόχρονα όμως, η έντονη επιθυμία διαφυγής

από τη συνθήκη αυτή πυροδότησε τομές και σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμα και ρίξεις με την υφιστάμενη ζοφερή πραγματικότητα της αποξένωσης και του εγκλεισμού. Η οικειότητα που άλλοτε αναπτύσσονταν στην ιδιωτική σφαίρα του σπιτιού, τώρα αποζητά να βρει έδαφος και να εκτονωθεί στον δημόσιο χώρο.

Φυσικά και μπορείς να ιδρύσεις μια ορχήστρα ή να δίνεις θεατρικές παραστάσεις στο δρόμο. αυτό που λένε: να ζωντανέψεις τη γειτονιά. να συγκολλήσεις τους ανθρώπους που ζουν στον ίδιο δρόμο ή στο ίδιο τετράγωνο, όχι μέσα από μια απλή συνηνοχή, αλλά μέσα από ένα κοινό αίτημα ή έναν αγώνα.

George Perec, Χορείες Χώρων, σελ. 81

«Το Σάββατο, όταν τελείωνα τα μαθήματα, βγαίναμε με την κοπέλα μου και την Βιβή στην λαϊκή της Καλλιδρομίου. Εκεί, περνούσαμε από τους διάφορους πάγκους αλληλεγγύης που στήνονταν από αλληλέγγυες και αλληλέγγυους για να συγκεντρώσουν τρόφιμα και άλλα είδη πρώτης ανάγκης που τα μοίραζαν σε όσο κόσμο γνώριζαν ότι είχε ανάγκη. Ήταν από τις πιο όμορφες στιγμές της πρώτης καραντίνας που έχω να θυμάμαι», αναφέρει ο Δημήτρης [31]. Η πανδημική κρίση πυροδότησε ένα νέο κύμα συλλογικών πρακτικών που εξέφρασαν την ανάγκη για μια διαφορετική κοινωνική οργάνωση. Πρωτοβουλίες γειτονιάς, καμπάνιες από τα κάτω, δράσεις αλληλεγγύης ήταν ορισμένες από τις βασικές πρακτικές συλλογικής φροντίδας που πραγματοποιούνταν σε μεγάλο βαθμό στο δημόσιο χώρο της πόλης, αλλά και σε πλήθος οργανωμένων συλλογικών χώρων από τα κάτω όπως εργατικές λέσχες, στέκια, καταλήψεις,.

Όπως σημειώνει και ο Σταυρίδης «Το κοινό αναδύεται ταυτόχρονα ως η μορφή και το περιεχόμενο άλλων κοινωνικών σχέσεων, σχέσεων που υπερβαίνουν τους περιορισμούς και τον κυνισμό της λατρευτικής εξύμνησης της αγοράς που αναπτύσσει ο σύγχρονος καπιταλισμός»²⁶. Οι πρακτικές αυτές εγγράφονται στους δρόμους και στις πλατείες της πόλης, και μετουσιώνονται σε καλάθια αλληλεγγύης, συλλογικές κουζίνες, μοιράσματα ειδών ανάγκης. Οι σχέσεις οικειότητας και ζεστασιάς που αναπτύσσονται στα πλαίσια αυτά, διαμορφώνουν μια νέα αφήγηση του «οίκου» και της συλλογικής κατοίκησης που επανασυντάσσει τη λειτουργία και το χαρακτήρα του δημόσιου χώρου ο οποίος πλέον θα έλεγε κανείς λειτουργεί

²⁶ Σταυρίδης Στ. (2020), Η Ζωή ως κοινό, Σφίγγα και άλλες χίμαιρες σε δύσκολους καιρούς.

σαν ένα ανοιχτό «καταφύγιο» για όσους και όσες το έχουν ανάγκη.

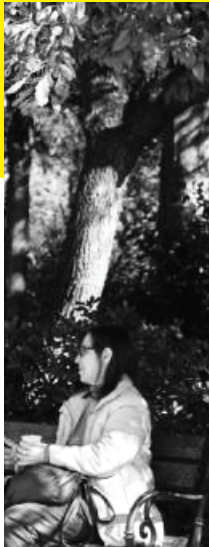
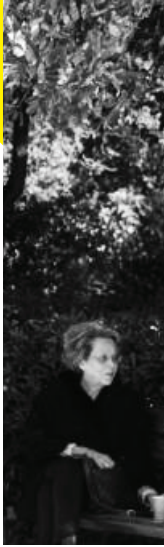
Ωστόσο, οι δράσεις αλληλεγγύης περιορίστηκαν αισθητά στη δεύτερη καραντίνα, μέσα στην οποία η «χαλάρωση» του κόσμου ως προς τα περιοριστικά μέτρα αυξήθηκε. «Στην δεύτερη καραντίνα, ήμασταν όλη την ώρα έξω. Πηγαίναμε στο Πεδίον του Άρεως και αράζαμε για ώρες. Προσπαθούσαμε να καλύψουμε τον χαμένο χρόνο. Κάναμε πικ νικ, ακούγαμε μουσική στα ηχείακια. Ήταν σαν να ήμασταν σε φεστιβάλ κάθε μέρα», επισημαίνει ο Νίκος (27). Η ψυχολογική εξάντληση που είχε επιφέρει η πρώτη καραντίνα, σε συνδυασμό με την δυσπιστία ως προς την αποτελεσματικότητα των ληφθέντων μέτρων περιορισμού είχε ως αντίκτυπο την διαφυγή από το σπίτι για μεγάλη μερίδα του κόσμου, ιδιαίτερα των νεότερων ηλικιών. Τα πάρκα και οι πλατείες αποτέλεσαν τους νέους τόπους συνάντησης της νεολαίας στους οποίους διαμορφώνονταν μια νέας μορφής καθημερινότητα.

Οι δημόσιοι χώροι των γειτονιών αποκτούν το χαρακτήρα ενός «ανοιχτού σπιτιού» μέσα στο οποίο επιδιώκεται να υλοποιηθεί κάθε λογής δραστηριότητα, ορισμένες από τις οποίες υπό «κανονικές» συνθήκες θα πραγματοποιούνταν στον ιδιωτικό χώρο του σπιτιού (διάβασμα βιβλίου και χαλάρωση, γεύμα ακόμα και ύπνος). Η νέα κοινωνικότητα που παράγεται από τους ίδιους του κατοίκους των γειτονιών θα γεννήσει ένα κοινό βίωμα επανοικειοποίησης του δημόσιου χώρου, το οποίο δε χωρά στο υφιστάμενο κοινωνικό σύστημα, γεγονός που επιβεβαιώνεται από τα πολυάριθμα περιστατικά στοχοποίησης και καταστολής των συναντήσεων της νεολαίας στις πλατείες της Αθήνας (χαρακτηριστικά τα παραδείγματα της καταστολής στην πλατεία Αγίου Γεωργίου της Κυψέλης, στην πλατεία Βαρνάβα του Παγκρατίου, αλλά και στην πλατεία Νέας Σμύρνης)²⁷. Ωστόσο, οι συλλογικές απαντήσεις που δόθηκαν από μεγάλη μερίδα του κόσμου, μέσω των μαζικών πορειών που ξέσπασαν ως απαντήσεις στα προαναφερθέντα γεγονότα, υποδεικνύουν μια ζωντανή μορφή διεκδίκησης και υπεράσπισης του δημόσιου χώρου της πόλης ως έναν χώρο για τον κάτοικο της γειτονιάς και τον καθημερινό άνθρωπο²⁸.

²⁷ Για πλατεία Αγίου Γεωργίου: https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/242617_dynamiki-syggkentrosi-kai-poreia-stin-kypseli-meta-tin-epiheirisi-katastolis, Για πλατεία Βαρνάβα: <https://www.protothema.gr/greece/article/1115684/adeiase-i-plateia-varnava-kai-gemise-o-pezodromos-tis-valtetsiou-kai-to-kolonaki/> Για πλατεία Νέας Σμύρνης: https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/284948_xespasma-orgis-kai-agriais-katastolis-sti-n-smyrni

²⁸ Η ανάγκη των ανθρώπων να δημιουργήσουν χώρους εκτός σπιτιού, που θα ελέγχονται και θα εξυπηρετούν τους ίδιους πυροδοτεί τη δημιουργία «κοινών χώρων», όπως του αποκαλεί ο Σταυρίδης. Σύμφωνα με τον ίδιο, οι κοινοί χώροι διαφοροποιούνται από τους υπόλοιπους με όρους ιδιοκτησίας, καθότι μετεωρίζουν ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό και είναι συνήθως επεκτάσεις του σπιτιού, εσωτερικές αυλές, ακάλυπτοι, κοινόχρηστοι χώροι στην πόλη κτλ. Υπή αυτή την έννοια οι δημόσιοι χώροι των πλατειών των πάρκων και των λόφων δεν υπάγονται σε αυτή την κατηγορία. Ωστόσο, οι κοινοί χώροι διαχωρίζονται και εννοιολογικά καθότι «ηροτάσσουν έναν άλλο τρόπο κοινωνικής οργάνωσης, έναν τρόπο ζωής από κοινού, εγκαθιδρύοντας κοινωνικές σχέσεις που ξεπερνούν όρια επιβεβλημένα από τα κυρίαρχα πρότυπα κοινωνικότητας» (Σταυρίδης, 2018). Υπή αυτή την έννοια θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι έστω και προσωρινά για το διάστημα της καραντίνας, οι λόφοι, οι πλατείες και τα πάρκα, επανεγγράφηκαν στη συλλογική μνήμη ως κοινοί χώροι, όπως τους προσεγγίζει ο Σταυρίδης. Ωστόσο, με το «άνοιγμα» της εστίασης και του λιανεμπορίου, η κατοίκηση του δημόσιου άρχισε να φθίνει.

εικ. 29:
γεμάτο ζωή

2.12. Προσεγγίζοντας το “μη σπίτι”

Ο κύριος Μιχάλης (64), εργάζεται ως πωλητής του περιοδικού δρόμου «Σχεδία», ενώ τα πρωινά του Σαββάτου αναλαμβάνει να πραγματοποιήσει ως ξεναγός τις «αόρατες διαδρομές» γνωστοποιώντας έτσι στον κόσμο που συμμετέχει στην ξενάγηση, την «έτερη» πλευρά του κέντρου της Αθήνας. Ξενώνες αστέγων, τοξικοεξαρτημένοι, πορνεία, συσσώπια του δήμου είναι ορισμένα από τα σημεία που συνθέτουν την άλλη οπτική της πόλης. Ο Κύριος Μιχάλης είναι άστεγος. Συγκεκριμένα υπάγεται στην κατηγορία των νεοαστέγων, της νέας γενιάς αστέγων, ανθρώπων δηλαδή που φτωχοποιήθηκαν βίαια και βρέθηκαν αιφνίδια σε κατάσταση απόλυτης ένδειας και έλλειψης στέγης, όντας γνήσιοι απότοκοι και θύματα της οικονομικής κρίσης²⁹.

Ο κύριος Μιχάλης ενέπνευσε στη συγκεκριμένη κατηγορία το 2013. «Εμεινα 42 μέρες στο δρόμο. Το μυαλό δεν δούλευε. Προσπαθούσα να βρω φαγητό και κάποια γωνιά να κοιμηθώ. Στο διάστημα αυτό έκανα δύο απόπειρες αυτοκτονίας», αναφέρει ο ίδιος. Σύμφωνα με τον Fox, η ανασφάλεια και η έλλειψη ελέγχου είναι οι πιο βασικοί παράγοντες κακής ψυχικής υγείας του άστεγου πληθυσμού (Fox, 2006, σελ. 182-183). Μετά από 42 μέρες στο δρόμο ο Μιχάλης γνωρίζει τη «Σχεδία» ενώ στη συνέχεια έρχεται σε επαφή με το Κέντρο Υποστήριξης Αστέγων του Δήμου Αθηναίων (ΚΥΑΔΑ), στο οποίο καταφέρνει να εξασφαλίσει χώρο διαμονής. Στο διαμέρισμα που του παραχωρήθηκε από το ΚΥΑΔΑ, πέρασε το διάστημα τόσο της πρώτης όσο και της δεύτερης καραντίνας.

2.12.α. Χρήσιμες επισημάνσεις:

Σε αυτό το σημείο αξίζει να μπει μια άνω τελεία προκειμένου να πραγματοποιηθούν ορισμένες διευκρινίσεις, οι οποίες αν και δεν σχετίζονται άμεσα με το συγκεκριμένο χρόνο της πανδημίας τον οποίο μελετάμε, κρίνονται απαραίτητες για να φωτίσουν την γκρίζα ζώνη του μη σπιτιού, αναδεικνύοντας το χρόνιο ζήτημα της αστεγίας, το οποίο προϋπάρχει της πανδημίας και στα πλαίσια αυτής καθίσταται ακόμα πιο πολύπλοκο.

Ο όρος άστεγος

Η πρώτη επισήμανση αποσκοπεί να αναδείξει την δυσκολία που εντοπίζεται στην προσπάθεια απόδοσης ενός επαρκούς ορισμού της κοινωνικής ομάδας των αστέγων, καθώς μια απλοϊκή προσέγγιση που περιλαμβάνει αποκλειστικά όσους διαβιούν στο δρόμο αγνοεί ένα ευρύτερο φάσμα βαθμών έλλειψης στέγης. Διερευνώντας την τυπολόγηση που πραγματοποιεί ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός FEANTSA (European Federation of National Organization working with the Homeless) διαφαίνεται ότι στον επίσημο λόγο της ευρωπαϊκής επικράτειας το πεδίο προσέγγισης του αστέγου διευρύνεται κι επαναπροσδιορίζεται σε ορισμένες κατηγορίες στις οποίες υπάγονται τα άτομα που διαβιούν στο δρόμο (απόλυτη αστεγία), τα άτομα που δεν έχουν σπίτι αλλά διαμένουν σε κάποιο ίδρυμα ή δομή αλλά και τα άτομα που ζουν σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης³⁰.

Βάσει της συγκεκριμένης τυπολόγησης, προκύπτει ότι άστεγος δεν είναι αποκλειστικά ο άνθρωπος που διαμένει στο δρόμο. Άστεγος μπορεί να είναι ένας αντίστοιχος κύριος Μιχάλης που ζει σε δομή φιλοξενίας, ωστόσο δεν έχει το δικό του προσωπικό ιδιωτικό χώρο. Άστεγη μπορεί να είναι μια προσφύγισσα, μετανάστρια που ζει σε camp ή σε σκηνή στο κέντρο μιας αστικής πλατείας, άστεγος μπορεί να είναι ακόμα κι ένας εργαζόμενος που τη δεδομένη στιγμή ναι μεν διαθέτει σπίτι, όμως ο ανεπαρκής μισθός και οι επισφαλείς συνθήκες εργασίας που αντιμετωπίζει του καλλιεργούν τον φόβο και την ανασφάλεια να ανταπεξέλθει στις οικονομικές απαιτήσεις που του επιβάλλει η διασφάλιση μιας κατοικίας με αποτέλεσμα την πιθανή απώλεια αυτής. Οι προσεγγίσεις των πολλαπλών μορφών αστεγίας δεν περιορίζονται στη συγκεκριμένη τυπολόγηση. Πλήθος ερευνητών κι ερευνητριών έχει καταπιαστεί με το εν λόγω ζήτημα, διαμορφώνοντας διαφορετικές κατηγοριοποιήσεις αναλόγως το κριτήριο που θέτουν. Ωστόσο επιλέγεται να σχολιαστεί η παραπάνω καθώς πρόκειται για την επίσημη τοποθέτηση της αστεγίας σε ευρωπαϊκή εμβέλεια. Το θέμα, ωστόσο περιλαμβάνει έναν βιβλιογραφικό πλούτο στοιχείων κι ερευνών, η διερεύνηση των οποίων δεν εξυπηρετεί αυτή τη στιγμή τους σκοπούς της συγκεκριμένης έρευνας. Παρόλα αυτά, διαμορφώνει ένα ακόμα πεδίο περαιτέρω αναστοχασμού το οποίο θα μπορούσε να διερευνηθεί στο μέλλον.

29 Η συγκεκριμένη επισήμανση έχει νόημα να σχολιαστεί διότι θίγει το ζήτημα ότι ο άστεγος πληθυσμός δεν αποτελεί ενιαία κοινωνική ομάδα. Βασικό στοιχείο διαχωρισμού στο εσωτερικό της αποτελεί ο χρόνος παραμονής στην κατάσταση του αστέγου. Σε αντίθεση με τους μακροχρόνια άστεγους, οι νεοάστεγοι παρουσίαζαν ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο μέχρι πρότινος, μέτριο μορφωτικό επίπεδο, ενώ η δυνατότητα επανένταξης τους σε περίπτωση επαναστέγασης εμφανίζεται μεγαλύτερη συγκριτικά με τους μακροχρόνιους άστεγους. Ωστόσο, όσο περισσότερο το άτομο παραμένει στην κατάσταση αυτή υιοθετεί τα χαρακτηριστικά των μακροχρόνια αστέγων(Κλίμακα,2011, σελ.3)

30 Σύμφωνα με την αναλυτική κατηγοριοποίηση που πραγματοποιεί ο FEANTSA, η έλλειψη στέγης προσεγγίζεται βάσει τριών διαφορετικών διαστάσεων της έλλειψης κατοικίας:

- 1.φυσική διάσταση: η πρόσβαση σε οίκημα ή χώρο στον οποίο το άτομο ή η οικογένεια έχει την αποκλειστική κυριότητα
- 2.κοινωνική/πολιτιστική διάσταση: ποιότητα χώρου τέτοια ώστε το άτομο να μπορεί να απολαμβάνει τις προσωπικές του σχέσεις
- 3.νομική διάσταση: η ύπαρξη νόμιμου τίτλου ιδιοκτησίας

Μέσα από τις διαστάσεις αυτές προκύπτει, μια τυπολογία της έλλειψης στέγης που ονομάζεται ETHOS :European Typology of Homelessness and Housing Exclusion και ορίζει τις εξής κατηγορίες:

- 1.Απόλυτη αστεγία (κανένα είδος καταφυγίου και διαβίωση στο δρόμο) Περιλαμβάνει τόσο άτομα που διανυκτερεύουν στο δρόμο όσο και άτομα που κοιμούνται περιστασιακά για μια νύχτα σε φτηνά ξενοδοχεία.
- 2.Άτομα που στερούνται κατοικίας. Έχουν ένα χώρο για να κοιμηθούν σε κάποιο ίδρυμα ή ξενώνα αστέγων αλλά δεν έχουν δική τους κατοικία.
- 3.Άτομα που ζουν σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης. Απειλούνται με αποκλεισμό εξαιτίας επισφαλούς μίσθωσης, έξωσης ή οικογενειακής βίας.4. Άτομα που διαβιώνουν σε ανεπαρκή - ακατάλληλα καταλύματα. Διαβίωση σε τροχόσπιτα, παράνομους χώρους κατασκήνωσης, ακατάλληλα καταλύματα, ακραίες συνθήκες συνωστισμού(MPHASIS, 2009, σελ. 11-12)

εικ. 30:
Ο άστεγος

Ο όρος άστεγος στην Ελλάδα

Η δεύτερη επισήμανση αφορά το ζήτημα της προσέγγισης της αστεγίας σε εγχώριο επίπεδο. Στην Ελλάδα, η κοινωνική κατηγορία «άστεγοι» δεν ήταν θεσμικά αναγνωρισμένη μέχρι και τον Φεβρουάριο του 2012 με το νόμο 4050/12 (ΦΕΚ 41 Α') οπότε και ψηφίστηκε νόμος ο οποίος όριζε ότι:

Στους άστεγους περιλαμβάνονται ιδίως αυτοί που διαβιούν στο δρόμο, σε ξενώνες, αυτοί που φιλοξενούνται από ανάγκη προσωρινά σε ιδρύματα ή άλλες κλειστές δομές, καθώς και αυτοί που διαβιούν σε ακατάλληλα καταλύματα. Οι άστεγοι αναγνωρίζονται ως ευπαθής κοινωνική ομάδα, στην οποία παρέχεται κοινωνική προστασία (Κουσιδώνης, 2013, σελ. 263).

Αν και καθυστερημένα, το κράτος αναγνώρισε την κοινωνική ομάδα των αστέγων ως ευπαθή, ωστόσο δεν συμπεριέλαβε τους μη νόμιμους κατοίκους της χώρας. Επιπλέον, ο νόμος εμφανίζεται θολός ως προς το ποια είναι τα συγκεκριμένα μέτρα ενίσχυσης της κοινωνικής ομάδας και ακριβώς λόγω απουσίας συγκεκριμένων πολιτικών πρωτοβουλιών ο νόμος μέχρι σήμερα αποτελεί κενό γράμμα (Alamanou et al., 2013, σελ. 205-206). Κυρίαρχο πρόβλημα στην περιγραφή και την κατανόηση του προφίλ που εμφανίζει ο άστεγος πληθυσμός στην Ελλάδα είναι η απουσία στατιστικών στοιχείων. Στοιχεία που αναφέρονται στον Οκτώβρη του 2012, υπολογίζουν τον αριθμό των αστέγων να ανέρχεται στα 40000 άτομα, τα περισσότερα εκ των οποίων συναντώνται στα αστικά κέντρα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης (Κουσιδώνης, 2013, σελ 263). Ο καταμερισμός των αστέγων στην ελληνική επικράτεια μπορεί να πραγματοποιηθεί στις εξής τρεις κατηγορίες:

1. Άστεγοι λόγω συνδυασμού των παρακάτω παραγόντων: ανεργία, χαμηλά εισοδήματα, ψυχικές νόσοι, εθισμοί (αλκοόλ, ναρκωτικά, τζόγος) και απουσία υποστηρικτικού πλαισίου.
2. Η νέα γενιά αστέγων-νεοάστεγοι.
3. Μετανάστες, αιτούντες άσυλο, πρόσφυγες σε μεταβατικό στάδιο.³¹

³¹Ο καταμερισμός των αστέγων στην ελληνική επικράτεια μπορεί να πραγματοποιηθεί στις εξής τρεις κατηγορίες:

1. Άστεγοι λόγω συνδυασμού των παρακάτω παραγόντων: ανεργία, χαμηλά εισοδήματα, ψυχικές νόσοι, εθισμοί (αλκοόλ, ναρκωτικά, τζόγος) και απουσία υποστηρικτικού πλαισίου. Οι άνθρωποι που εντάσσονται σε αυτή την κατηγορία είναι κυρίως μακροχρόνια άστεγοι Έλληνες και μετανάστες (όσον αφορά στους μετανάστες αυτοί προέρχονται κυρίως από χώρες της πρώην ΕΣΣΔ και των Βαλκανίων)

2. Η νέα γενιά αστέγων-νεοάστεγοι. Σε αυτή την κατηγορία συναντώνται κυρίως Έλληνες αλλά και μετανάστες που όμως είχαν κατακτήσει ένα καλό επίπεδο κοινωνικής ένταξης πριν χάσουν την κατοικία τους.

3. Μετανάστες, αιτούντες άσυλο, πρόσφυγες σε μεταβατικό στάδιο. Τα άτομα αυτά αντιμετωπίζουν έντονα στεγαστικά προβλήματα. Συνήθως βρίσκονται σε απόλυτη αστεγία για μικρό χρονικό διάστημα, όμως αντιμετωπίζουν για μεγάλο χρονικό διάστημα προβλήματα ακατάλληλων ή υπερσυρυστισμένων συνθηκών στέγασης. (οι κύριες χώρες προέλευσης των πληθυσμών αυτών είναι το Αφγανιστάν, το Πακιστάν, το Ιράκ, το Μπαγκλαντές, το Σουδάν, και το Μαρόκο) (Alamanou et al., 2013: 206).

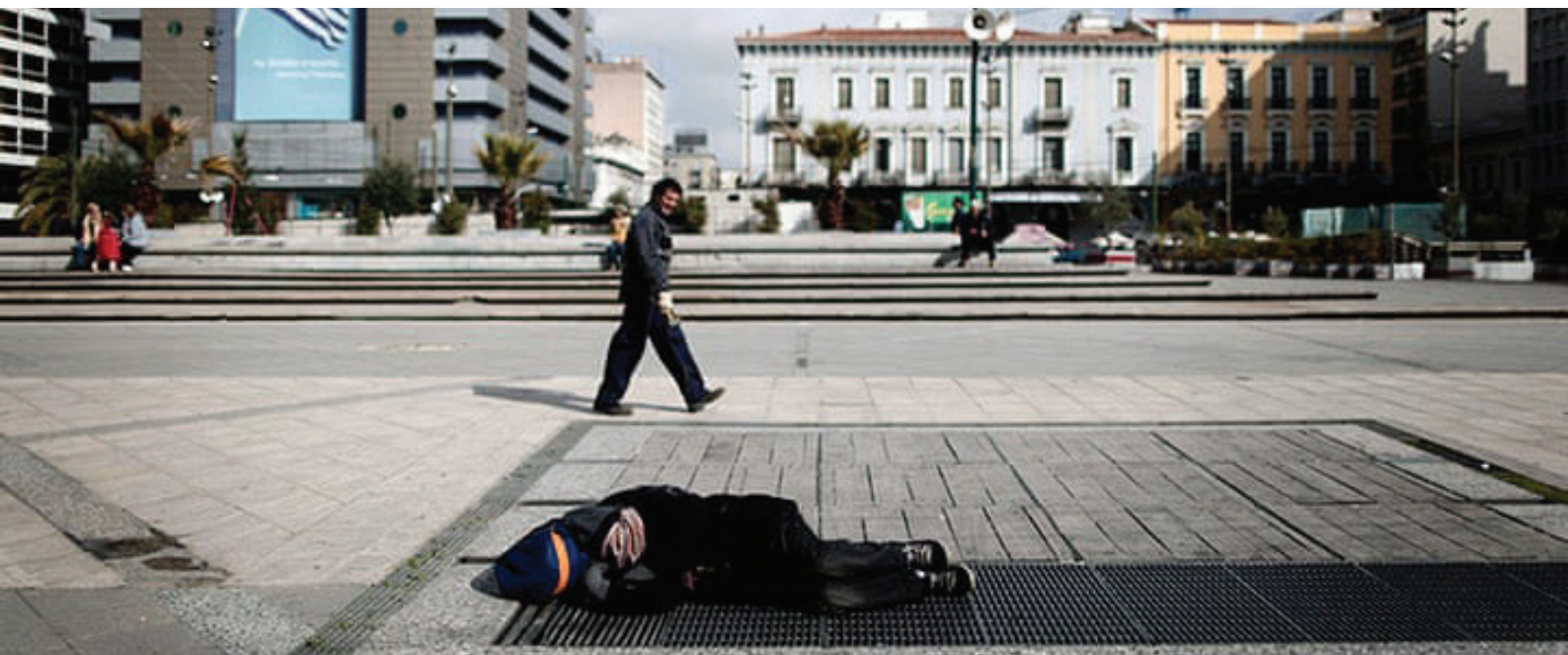

Οι παραπάνω επισημάνσεις χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής και σημασίας, διότι αναδεικνύουν την πολυπολοκότητα του ζητήματος της αστεγίας τόσο σε εγχώριο όσο και σε διεθνές επίπεδο, καθώς και το πόσο ασαφές είναι το πεδίο των αόρατων αυτών ομάδων για τις οποίες το κράτος λαμβάνει ελάχιστη μέριμνα με αποτέλεσμα την εξώθηση τους στην απόλυτη φτώχεια και την επισφάλεια. Χαρακτηριστικά τα λόγια του κύριου Μιχάλη, τεκμηριώνουν την παραπάνω διαπίστωση: «Υπάρχει δικαίωμα στο σπίτι, θα έπρεπε να παρέχεται δωρεάν, όχι να πληρώνουμε ενοίκια. Το σπίτι είναι βασική ανάγκη του κάθε ανθρώπου. Τι τα θες όμως; Αν περίμενα από το κράτος θα ήμουν ακόμα στο δρόμο». Το ζήτημα της αστεγίας, καθότι ιδιαίτερα πολύπλοκο και πολυπαραγοντικό, αναδεικνύει ένα ευρύ πεδίο ζητημάτων άξια προς περαιτέρω διερεύνηση και ανασκόπηση. Παραδείγματος χάρη, τι ποιότητες χώρου διαμορφώνει η συνθήκη της αναγκαστικής κατοίκησης του αστέγου στον δημόσιο χώρο, τι συμβαίνει όταν διαρρηγνύεται η σχέση του μέσα με το έξω με μόνιμα χαρακτηριστικά και όχι με χαρακτηριστικά πρόσκαιρης συνθήκης όπως αυτή της καραντίνας κι ένα σωρό άλλα ζητήματα.

Εντούτοις, η επισκόπηση που θα πραγματοποιηθεί παρακάτω θα επικεντρωθεί κυρίως στην αφήγηση του κύριου Μιχάλη ως προς την τωρινή συνθήκη αστεγίας που βιώνει και στο πως αυτή ήρθε να συρρικνώσει σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό τον ήδη συρρικνωμένο χώρο διαμονής στον οποίο ζει. Δεν θα εμείνουμε, στο σχολιασμό της απόλυτης αστεγίας που βίωσε, και στην ανάλυση της ιδιωτικής ζωής στο πεδίο του δρόμου, καθώς η συγκεκριμένη θεματική διαρρηγνύει τα χρονικά όρια και το κέντρο μελέτης της έρευνας που εκπονείται στην παρούσα φάση. Αξίζει ωστόσο, να σημειώσουμε πως η περιγραφή της ζωής στο δρόμο που ο ίδιος μοιράστηκε, συνέβαλε ώστε να ανακαλέσουμε την τοποθέτηση που κάνει ο Χρήστος Χρυσόπουλος, σε μια προσπάθεια απόδοσης της συγχώνευσης των σημασιών του ιδιωτικού και του δημόσιου στη διαβίωση στο δρόμο:

«Η πόλη μοιάζει να έχει γυρίσει το μέσα – έξω. Όπως βάζουμε το χέρι για να γυρίσουμε μια κάλτσα. Όσα προορίζονταν κάποτε για τον προστατευμένο από τον δημόσιο βλέμμα χώρο, όλα εκείνα που παρέμεναν κρυφά -ή μάλλον ιδιωτικά- μέσα στους τέσσερις τοίχους των σπιτιών, τώρα γίνονται δίχως καμία προφύλαξη καταμεσής του δρόμου. Η κηδεμονία του σώματος, οι βασικές λειτουργίες, όπως ο ύπνος και το φαγητό, οι διαπληκτισμοί, και οι ερωτοτροπίες τώρα πλέον ξεχύνονται με απελπισία ολόγυρά μας, όχι με αιδημοσύνη ούτε με το θράσος της απόλαυσης, αλλά με ένα νευρικό σπασμό» (Χρυσόπουλος, 2012, σελ. 33-34).

εικ. 31:
Το κρεβάτι του αστέγου

«Σπίτι δεν είναι τέσσερις τοίχοι. Σπίτι είναι η ασφάλεια, ο χώρος που θα ριλαξάρεις μετά από μια δύσκολη μέρα ή μετά από μια εύκολη μέρα. Αυτό μου λείπει. Μπορεί να έχω δωμάτιο μαζί με έναν κύριο αλλά δεν είναι σπίτι. Δεν μπορώ να πω ότι έχω σπίτι»

Μιχάλης, 64 χρονών

Τα λόγια του Μιχάλη συγκλίνουν κατά πολύ στον όρο που δίνει η Ravenhill για το σπίτι, όρος ο οποίος αναλύθηκε ήδη στην πρώτη ενότητα της εργασίας. Για τον ίδιο το σπίτι μεταφράζεται έξω από τη χωρική διάσταση ενός αποκλειστικά λειτουργικού χώρου που εξυπηρετεί την επιτέλεση στοιχειωδών λειτουργιών επιβίωσης όπως ο ύπνος, το φαγητό, η τουαλέτα, η προστασία από καιρικά φαινόμενα, Το αφήγημα του Μιχάλη για το νόημα του σπιτιού συνδέεται άρρηκτα με τη δυνατότητα ύπαρξης προσωπικού χώρου. «Μένω σε ένα διαμέρισμα, με δυο υπνοδωμάτια, μια κουζίνα, ένα μπάνιο κι ένα δωμάτιο-ντουλάπα. Το διαμέρισμα το μοιράζομαι με άλλα τρία άτομα και το δωμάτιο στο οποίο κοιμάμαι με ένα εκ των τριών. Τα πάω καλά με τον συγκατοικό μου, είμαι τυχερός σε αυτό. Όμως αυτό δε σημαίνει ότι νιώθω τον χώρο σαν σπίτι. Δεν μπορώ να έχω πουθενά την ιδιωτικότητά μου. Η πρώτη каранτίνα ήταν η χειρότερη γιατί κλειστήκαμε μέσα τις περισσότερες ώρες της ημέρας, σε ένα δωμάτιο. Στην πρώτη каранτίνα, η Σχεδιά σταμάτησε να λειτουργεί, έτσι έμεινα χωρίς δουλειά, και χωρίς εισόδημα. Δεν έχεις ιδέα τι σημαίνει αυτό για έναν άστεγο. Αυτό που μου έλειψε ωστόσο πιο πολύ ήταν η επαφή μου με τους ανθρώπους. Είναι τρομερή απώλεια, να χάνεις το χαμόγελο και την καλημέρα που είχες μάθει να ακούς μέχρι τώρα». Ο Somerville, αναγνωρίζοντας την πολύπλοκη συνθήκη του ορισμού του σπιτιού και του αστέγου επιδιώκει ενδεχομένως όχι με απόλυτη επιτυχία μια κατηγοριοποίηση των διαστάσεων που προσλαμβάνει η έννοια του σπιτιού. Η κατηγοριοποίηση του, καταλήγει σε ένα πολύ χρήσιμο κατάλογο που δομείται σύμφωνα με επτά έννοιες-κλειδιά, καθεμιά από τις οποίες φέρει τις δικές της ξεχωριστές συνδηλώσεις, παράλληλα όμως, συδιαλέγεται με τις υπόλοιπες. Οι έννοιες-κλειδιά είναι:

- 1.«καταφύγιο» _ υλικές συνθήκες της κατοικίας
- 2.«εστία» _ ψυχολογική και σωματική ευημερία
- 3.«καρδιά» _ σχέσεις αγάπης και φροντίδας
- 4.«ιδιωτικότητα» _ έλεγχος και προσωπικός χώρος
- 5.«κατάλυμα» _ μια στέγη, ένα μέρος όπου μπορεί κανείς να κοιμηθεί
- 6.«ρίζες» _ η αίσθηση της ταυτότητας
7. «παράδεισος» _ η αίσθηση του ιδανικού σπιτιού που διαχωρίζεται από την πραγματική εμπειρία του σπιτιού(Somerville,1992:532).

Έννοια κλειδί	Συνδήλωση	Ασφάλεια	Σε σχέση με το άτομο	Σε σχέση με τους άλλους
Shelter καταφύγιο	υλικότητα	φυσική	προστασία	στέγαση
Hearth εστία	ζεστασιά	ψυχολογική	χαλάρωση	οικειότητα
Heart καρδιά	αγάπη	συναισθηματική	χαρά	σταθερότητα
Privacy ιδιωτικότητα	έλεγχος	εδαφική	κατοχή	αποκλεισμός
Roots ρίζες	ταυτότητα	οντολογική	νόημα	αναφορά
Abode κατάλυμα	τόπος	χωρική	ξεκούραση	στέγη
Paradise παράδεισος	ιδανικό	πνευματική	ευτυχία	μη ύπαρξη (:)

Πίνακας 2 // Το νόημα του σπιτιού (πηγή Somerville, 1992)

Ο άστεγος δεν βιώνει τις σωματικές, ψυχολογικές και συναισθηματικές λειτουργίες το σπιτιού, αλλά τις αντιλαμβάνεται ως ανάγκη με αποτέλεσμα να αναπτύσσει ενδεχομένως μηχανισμούς για να υποκαταστήσει τα ελλείματα που βιώνει στην ακραία συνθήκη της έλλειψης κατοικίας. Ανατρέχοντας στον κατάλογο παραπάνω, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι κατά τη διάρκεια της πρώτης καραντίνας, παρόλο που για τον Μιχάλη η ανάγνωση του σπιτιού ως κατάλυμα καλύπτονταν, η προσέγγιση του σπιτιού ως «καρδιά» που επιτυγχάνονταν μέσω της κοινωνικής συναναστροφής με τον κόσμο χάθηκε. Τα στοιχεία του δικού του «οίκου», που σε προηγούμενη φάση της ζωής του υποκαθίσταντο μέσω της επικοινωνίας, πλέον αμφισβητούνται με αποτέλεσμα το νόημα του σπιτιού να εγκλωβίζεται σε μια στεία αναπαράσταση μιας μικρής «οικίας» την οποία αφενός μοιράζεται, αφετέρου δεν είναι καν δική του με όρους ιδιοκτησίας. Η απώλεια του οίκου του Μιχάλη, της δράσης του δηλαδή στο δημόσιο χώρο και της κοινωνικοποίησής του εντός αυτού λειτουργεί με αλλοτριωτικό τρόπο στην ήδη αλλοτριωμένη ζωή του κι έχει ως αποτέλεσμα τον απόλυτο εγκλωβισμό στους τέσσερις τοίχους του ενός άψυχου ξενώνα φιλοξενίας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο επαναπροσδιορισμός της χρήσης των χώρων που επιτελεί ο Μιχάλης, προκειμένου να διατηρήσει τις ισορροπίες της συγκατοίκησης εντός δωματίου. «Επειδή μέσα στην πρώτη καραντίνα, έκανα πολλά zoom και συμμετείχα σε εκπομπές για την αστεγία, μεταφερόμουν συχνά στην κουζίνα, απέναντι από το δωμάτιό μου, για να μην ενοχλώ τον συγκατοίκο». Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο χρονοχώρος χαλάρωσης και ξεκούρασης του συγκατοίκου συνέπιπτε αναπόφευκτα με τον χρονοχώρο δραστηριοτήτων επικοινωνίας και κοινωνικοποίησης του Μιχάλη, η οποία ενδεχομένως να λειτουργούσε ως υποκατάστατο της «καρδιάς» που έχασε. Οι χρονοχώροι του διαδικτύου σε αυτή την περίπτωση λειτούργησαν καταπραϋντικά και ανακουφιστικά.

«Να σου πω γιατί έχει κάγκελα το δωμάτιο αυτού του ξενώνα; Μοιάζει με φυλακή, όμως στη συγκεκριμένη περίπτωση τα κάγκελα λειτουργούν αποτρεπτικά για όποιον επιδιώξει να κάνει απόπειρα αυτοκτονίας. Αυτό το πράγμα γίνεται συχνά και στην πρώτη καραντίνα ακόμα συχνότερα».

Η εικόνα του απόλυτου εγκλεισμού που περιγράφει ο Μιχάλης, προσομοιάζει στο μέγιστο βαθμό το βίωμα του σπιτιού ως σπίτι-κελί. Μόνο που στη συγκεκριμένη περίπτωση ο χώρος δεν βιώνεται καν σαν οικείος. Πρόκειται για έναν μη-σπιτι-κελί. Η συγκεκριμένη αναπαράσταση είναι ενδεικτική ώστε να γίνει αναφορά σε ένα σημαντικό σημείο που εμμέσως αναφέρθηκε ήδη στις αρχικές επισημάνσεις περί αστεγίας. Το σχόλιο αφορά στην μερική φροντίδα που παρέχεται από το κράτος στους ανθρώπους που μένουν στο δρόμο αλλά και στις πολιτικές που το ίδιο εφαρμόζει για την αντιμετώπιση της αστεγίας οι οποίες μοιάζουν να είναι πλήρως ελλιπείς. Το εν λόγω παράδειγμα αναδεικνύει τον μηχανιστικό τρόπο διαχείρισης του προβλήματος με την μορφή «μπαλώματος» αλλά και με χειρισμούς που δεν λαμβάνουν υπόψιν τη συνολική επανένταξη του αστέγου στα κοινωνικά πεπραγμένα, αλλά περιορίζονται στην διασφάλιση μιας υποτυπώδους στέγης για ορισμένη μάλιστα μερίδα της κοινωνικής αυτής ομάδας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποίησε το ΚΥΑΔΑ στο διάστημα Ιουνίου-Αυγούστου το 2013, 54% του ποσοστού των ερωτηθέντων δεν επιθυμεί να στεγαστεί αλλά προτιμά κυρίως να λυθεί το ζήτημα της προσωπικής υγιεινής και της ένδυσης. Σύμφωνα με τον Hopper, «πολλοί άστεγοι αρνούνται να μείνουν σε ξενώνες για μια σειρά από λόγους (βία, ασθένειες, συμπεριφορά προσωπικού). Μάλιστα θεωρούν ότι η ζωή στο δρόμο σε σύγκριση με την ζωή σε ένα ξενώνα προσφέρει μεγαλύτερη αυτονομία και τους κάνει να αισθάνονται αξιοπρεπέστεροι. Ένα ακόμα στοιχείο σύμφωνα πάντα με τον Hopper που ωθεί τους άστεγους να αρνούνται τη διαμονή σε ξενώνα είναι ο φόβος τους να μην χάσουν της «γωνιές» τους, δηλαδή τα ιδιαίτερα σημεία στην πόλη που έχουν εντοπίσει ως πιο φιλόξενα και έχουν καταφέρει να κατοχυρώσουν άτυπα ως δικά τους (Hopper, 2003). Η διαπίστωση αυτή έχει βαρύνουσα σημασία καθώς το ζήτημα του «προσωπικού χώρου» όπως ήδη αναφέρθηκε, είναι μια από τις πιο βασικές διαστάσεις του σπιτιού. Αυτή η συνθήκη φαίνεται να ισχύει και στην περίοδο της καραντίνας, «Με τις εθελοντικές αποστολές του ΚΥΑΔΑ, βγαίναμε στο δρόμο για να γνωστοποιήσουμε σε όσους αστέγους μπορούσαμε, τη δυνατότητα να φιλοξενηθούν σε δομές, οι ίδιοι όμως προτιμούσαν τα σημεία που είχαν «κερδίσει» έξω. Ήταν το σπίτι τους.

Η αλλαγή της συνθήκης του απόλυτου εγκλεισμού που επέφερε η δεύτερη καραντίνα, λειτούργησε ανακουφιστικά για τον Μιχάλη. Η συνεχής δράση του Μιχάλη μέσω της δουλειάς του, στο πεδίο του δημόσιου χώρου είχε ως αντίκτυπο την οικειοποίηση διαδρομών τις οποίες ο ίδιος πραγματοποιούσε κατά τη την προ covid περίοδο αλλά και στη διάρκεια της δεύτερης καραντίνας. Διαδρομές που του εξασφάλιζαν την επαφή με συγκεκριμένα σημεία της πόλης τα οποία βίωνε ως οικεία, αλλά και με συγκεκριμένους ανθρώπους-συνδρομητές του περιοδικού, που λειτουργούσαν ως άτυποι ψυχοθεραπευτές με την έγνοια που εξέφραζαν προς τον Μιχάλη μέσω μιας καλημέρας. «Επιτέλους πήρα πίσω τη δουλειά μου, και βγήκα στο δρόμο, τώρα νιώθω σίγουρα καλύτερα». Ωστόσο, η απώλεια της οικείας, του οικείου εκείνου χώρου διαβάζεται ως βασικό έλλειμμα που επηρεάζει καθοριστικά την ποιότητα και την πορεία ζωής του ανθρώπου αυτού. Παρά την όποια προσωπική του διάθεση για την αναζήτηση της ευτυχίας, παραμένει εγκλωβισμένος σε μια μορφή φυλακής 300 ανθρώπων που ζώντας στο κοινωνικό περιθώριο.

«Ο συγκάτοικός μου δε θέλει να με ακούει όταν μιλάω στο zootη κυρίως γιατί δεν φοβάμαι να δηλώσω ότι είμαι άστεγος. Εκείνος όμως, όπως οι περισσότεροι εκεί μέσα δεν το έχει αποδεχθεί. Δεν φεύγει εύκολα από πάνω σου το βάρος του στίγματος». Σύμφωνα με τη Σιανού, η αποσύνδεση του ζητήματος της κοινωνικής περιθωριοποίησης από το γενικότερο ζήτημα των κοινωνικών ανισοτήτων, τελικά νομιμοποιεί την αναπαραγωγή και τη διεύρυνσή τους γιατί μεταθέτει τα γενεσιουργά αίτια του από το πεδίο της ταξικής σύγκρουσης στην ιδιωτική σφαίρα ή στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο σχεδόν αφηρημένα (Σιανού, 198, σελ. 624). Η συγκεκριμένη τοποθέτηση, επισημαίνει τον κίνδυνο που ελλοχεύει στο να αποδοθούν τα αίτια αστεγίας στα προσωπικά χαρακτηριστικά κι επιλογές των περιθωριοποιημένων ομάδων, με κίνδυνο την ενοχοποίηση των ίδιων για την κατάσταση στην οποία βρίσκονται, αναδεικνύοντας κυρίως την ατομική ευθύνη των ανθρώπων αυτών, πολιτική ιδιαίτερα οικεία στο σήμερα και στον τρόπο που ερμηνεύτηκε το «Μένουμε Σπίτι» για το σύνολο της κοινωνίας.

«Το πραγματικό Μένουμε Σπίτι για μένα δεν ήταν το Μένουμε Σπίτι της Κυβέρνησης, αλλά το Μένουμε Σπίτι, που αποτυπώθηκε στο εξώφυλλο της Σχεδιάς το διάστημα εκείνο. Ένας άστεγος να στριμώχνεται με τον σκύλο του σε ένα χαρτόκουτο, ενώ την ίδια ώρα στα μεγάφωνα της πόλης δίνονταν η εντολή Μια εντολή ανυπόστατη και ψεύτικη. Ειρωνεία ε;».

εικ. 32:

Μείνετε σπίτι ακόμα κι αν δεν έχετε

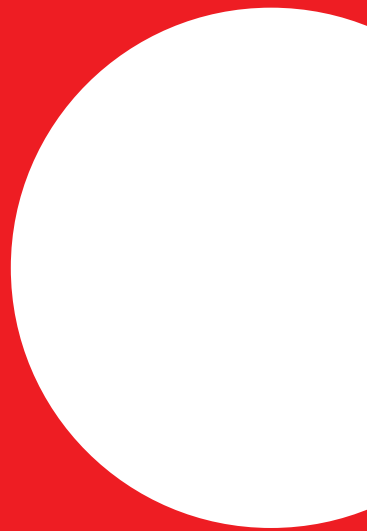
#80

σχεδία

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΔΡΟΜΟΥ • 4€ — 2.50€* ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΩΛΗΤΗ • ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2020

συμπεράσματα

Το μη κατοικήσιμο: θάλασσες-βόθροι, ακτές με συρματοπλέγματα, χερσότοποι, μαζικοί τάφοι, στοιβαγμένα φορτία, βουρκονέρια, πόλεις που ζέχνουν
Το μη κατοικήσιμο: η αρχιτεκτονική της απαξίωσης και της επίδειξης, η ματαιόδοξη μετριότητα των πύργων και των ουρανοξυστών, χιλιάδες κλουβιά σωριασμένα το ένα πάνω στ' άλλο, η αγελαία αλαζονεία των πολυτελών συγκροτημάτων
Το μη κατοικήσιμο: το στενεμένο, το πνιχτό, το μίζερο, το μαζεμένο, το μικρό, το ίσα ίσα
Το μη κατοικήσιμο: το περίφρακτο, το απαγορευμένο, το εγκλωβισμένο, το αμπαρωμένο, οι φράχτες με γυαλιά από σπασμένα μπουκάλια, τα «ματάκια», οι θωρακισμένες πόρτες
Το μη κατοικήσιμο: σκουπιδότοποι, παραγκουπόλεις Το εχθρικό, το γκρίζο, το άσχημο, το ανώνυμο, οι διάδρομοι του μετρό, δημόσια λουτρά, αποθήκες, πάρκινγκ, κέντρα διαλογής, ταμεία, δωμάτια ξενοδοχείων φάμπρικες, στρατόπεδα, φυλακές, άσυλα, γηροκομεία, λύκεια, δικαστήρια, οι αυλές των σχολείων ο γλίσχρος χώρος της ατομικής ιδιοκτησίας, διασκευασμέ η σοφίτα, κουκλίσιτικη γκαρσονιέρα, κοκέτικο στούντιο με φυτά εσωτερικού χώρου, τρία χολ, μεγάλο αίθριο, απρόσκοπτη θέα, διαμπερές, δέντρα, δοκάρια, χαρακτήρας, εσωτερική διακόσμηση από εσωτερικό διακοσμητή, μπαλκόνι, τηλέφωνο, ήλιος, διάδρομοι, αληθινό τζάκι, υπόστυλο, διπλός νεροχύτης (ανοξείδωτος), ησυχία, ιδιωτικός κηπάκος, τιμή εξαιρετικώς συμφέρουσα Παρακαλείσθε, μετά τις 10 μ.μ., ν' αφήνετε τ' όνομα σας

(George Perec, Χορείες Χώρων. Σελ. 125-126)

Βαδίζοντας προς την ολοκλήρωση της εργασίας, κρίνεται αναγκαίο να πραγματοποιηθεί μια εκ νέου συμπύκνωση της φύσης και των σκοπών που επιδιώχθηκαν μέσα από τη συγκεκριμένη έρευνα. Πρόκειται στην ουσία, για μια απόπειρα ερμηνείας των πολλαπλών νοημάτων που συμπυκνώνονται στον όρο σπίτι καθώς επίσης, και για μια προσπάθεια ανάδειξης των ρόλων που το ίδιο επιτελεί ως δομικό κύτταρο οργάνωσης της κοινωνικής ζωής, από την προϊστορική περίοδο μέχρι και σήμερα. Μέσα από την βιβλιογραφική διερεύνηση κι επισκόπηση που εκπονήθηκε στην πρώτη ενότητα της εργασίας, γίνεται αντιληπτό ότι στο νόημα του σπιτιού συμπυκνώνεται ένα ευρύ φάσμα ερμηνειών και επιστημονικών αναλύσεων που αναδεικνύουν την σημασία που επιτελεί για την ανθρώπινη ύπαρξη.

Το σπίτι δεν αποτελεί μόνω ένα κατασκευασμένο οικοδόμημα που έρχεται να στεγάσει τον άνθρωπο ώστε αυτός να επιτελέσει τις βιολογικές του ανάγκες και να διασφαλίσει την επιβίωσή του. Το σπίτι είναι ένα πολυσύνθετο και πολυπαραγοντικό αφήγημα, το οποίο τοποθετείται στο χώρο και πλάθεται από τα βιώματα, τις αναμνήσεις και την καθημερινή κατοίκηση του ανθρώπου μέσα από την οποία θα αναπτυχθεί η οικειότητα και θα δομηθεί το αίσθημα του οικείου. Παράγεται στα πλαίσια της διαλεκτικής σχέσης που αναπτύσσεται ανάμεσα στον οργανωμένο, δομημένο χώρο της οικίας και το σύνολο των στοιχείων που συνθέτουν τον μοναδικό οίκο, την ψυχή, του κάθε ανθρώπου, όπως ενδεχομένως να υποστήριζε και ο Τερζόγλου.

Η έννοια του σπιτιού προσεγγίζεται παράλληλα και μέσα από μια φιλοσοφική σκοπιά, ως βασική ανάγκη και επιθυμία που αποκτά υπόσταση και ουσία με τρόπο ξεχωριστό για κάθε άνθρωπο, αναλόγως τα σημεία αναφοράς και τις αναπαραστάσεις του κάθε υποκειμένου. Οι αναπαραστάσεις αυτές δεν γίνεται να είναι ενιαίες καθώς στο υφιστάμενο καπιταλιστικό σύστημα, οι κοινωνικές ανισότητες που αναπαράγονται και συντηρούνται συστηματικά εντείνουν τους ταξικούς, έμφυλους και εθνοτικούς διαχωρισμούς, με αποτέλεσμα να συγκροτούνται κοινωνικές ομάδες άνισες μεταξύ τους, με τις πιο αδύναμες να περιθωριοποιούνται και να αποκλείονται από την πρόσβαση σε κοινωνικά αγαθά και δομές. Σε αυτή την περίπτωση το ζήτημα του δικαιώματος στην κατοικία τίθεται υπό αμφισβήτηση.

Η οργάνωση της ζωής σύμφωνα με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής επέφερε την γέννηση της μητροπολιτικής συνθήκης και των εμφανίσεων των μεγαλουπόλεων. Στα πλαίσια αυτά, η κατοικία, ως δομικό στοιχείο παραγωγής των αστικών κέντρων, υπάγεται στις επιταγές της αγοράς και του ιδιωτικού κεφαλαίου, με αποτέλεσμα να αποκτά ανταλλακτική αξία. Η μετατροπή της κατοικίας από αγαθό σε εμπόρευμα, διαμορφώνει μια επισφαλή συνθήκη ως προς τη διασφάλιση ενός σπιτιού για το σύνολο της κοινωνίας. Ο παράγοντας αυτός σε συνδυασμό με την επέλαση του κεφαλαίου στον κατασκευαστικό τομέα, διαμορφώνει μια αντιφατική πραγματικότητα μέσα στην μητροπολιτική ζωή. Από την μία μεριά, ένα μεγάλο οικιστικό απόθεμα διαμορφώνεται, από την άλλη μεγάλο κομμάτι του κοινωνικού συνόλου φτωχοποιείται βίαια λόγω της οικονομικής κρίσης με αποτέλεσμα σε πολλές περιπτώσεις να χάνει το σπίτι του και να καταλήγει στο δρόμο. Γεννιούνται νέες περιφράξεις και αποκλεισμοί εντός κι εκτός των μητροπόλεων, γεγονός που οδηγεί στην όλο και μεγαλύτερη περιθωριοποίηση κι εξαθλίωση.

Το ξέσπασμα της πανδημικής κρίσης έρχεται να αναδείξει σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό την συγκεκριμένη ανισότητα η οποία εγγράφεται και σε χωρικό επίπεδο, τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο χώρο της πόλης. Η συνθήκη της καραντίνας, επαναφέρει στο προσκήνιο την αόρατη κλίμακα του σπιτιού η οποία αποκτά κεντρικό ρόλο στην διάρθρωση της νέας καθημερινότητας που πλέον εκτυλίσσεται εντός της οικιακής σφαίρας και παράγει νέες ρουτίνες. Ρουτίνες οι οποίες κρύβουν μέσα τους τις ήδη υφιστάμενες κοινωνικές ανισότητες και αποκλεισμούς που ενυπάρχουν και συντηρούνται στον καπιταλισμό. Όπως επισημαίνουν και οι Λαφαζάνη-Χατζημιχάλης: «Πόσους ταξικούς, εθνικούς και έμφυλους αποκλεισμούς και διαχωρισμούς υποκρύπτει το «μένουμε σπίτι»; Είναι διαφορετικό το «μένουμε σπίτι» αν ζεις σε μια ευρύχωρη μονοκατοικία με αυλή και διαφορετικό αν ζεις σε ένα ημιπρόγειο 25 τετραγωνικών στα Σεπόλια με δυο παιδιά που έχουν «λαλήσει» από το μέσα. Αν για κάποιους και κάποιες (ίσως για την πλειοψηφία όσων διαβάσουν εντέλει αυτό το κείμενο) είναι όντως το σπίτι ένας ασφαλής χώρος για πόσους και κυρίως πόσες άλλες το σπίτι και η οικογένεια αποτελούν χώρους που διέποντονται από πολλαπλές σχέσεις ιεραρχίας, επιβολής, καταναγκασμού και βίας. Δεν προσφέρουν όλοι οι οικιακοί χώροι ασφάλεια και προστασία γιατί είναι διαποτισμένοι με άνισες κοινωνικές σχέσεις και ασύμπτωτες συμπεριφορές τις οποίες φωτίζει ο εγκλεισμός.» (Λαφαζάνη-Χατζημιχάλης, 2020, σελ. 447-448).

εικ. 33:
Το σπίτι στα Σεπόλια

«Δεν είναι όλες οι καραντίνες ίδιες. Οι άνθρωποι αυτοί μου επέτρεψαν να φωτογραφίσω το μοναδικό παράθυρο της ημιπρόγειας γκαρσονιέρας τους, τα είπαμε και λίγο. Το σπίτι είναι 28 τετραγωνικά, η σύζυγος δούλευε σε καφετέρια που τώρα είναι κλειστή, ο σύζυγος απολύθηκε λίγο πριν ξεκινήσει αυτή η κρίση, δούλευε σε εταιρεία security & ακόμα περιμένει την αποζημίωσή του. Έχουν 2 παιδιά 3 & 9 ετών. Έχουν μία τηλεόραση παμπάλαια, δεν έχουν internet, έχουν όμως ένα κινητό τηλέφωνο, το δεύτερο είναι κομμένο. Ευτυχώς ο Δήμος τούς φέρνει φαγητό και είδη πρώτης ανάγκης καθημερινά. Δεν τους έχει πάρει κανείς συνέντευξη, δεν έχουν παίξει και σε σποτάκια για το “Μένουμε σπίτι”».

Πηγή: Χάρης Παπαδημητράκοπουλος

Η αναμέτρηση με την πληθώρα κοινωνικών ανισοτήτων που εγκολπώνονται στο αφήγημα του «Μένουμε Σπίτι» αποτέλεσε το κυρίαρχο επίδικο της εργασίας, μέσα από την μελέτη του οποίου τελικά αναδύθηκαν νέα ερωτήματα και προβληματισμοί ως προς το πόσο ευρύ μπορεί να είναι το φάσμα των πολλαπλών διακρίσεων και των διαφορετικών νοηματοδοτήσεων που δύναται να λάβει το εν λόγω αφήγημα. Μελετώντας και αναλύοντας το σύνολο των διαφορετικών οπτικών όπως αυτές παρουσιάστηκαν μέσα από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν σε ανθρώπους που ανήκουν σε μεσαία και λαϊκά κυρίως στρώματα, γεννήθηκαν πεδία αναζήτησης που θα μπορούσαν να πυροδοτήσουν περαιτέρω έρευνα ως προς την ανάλυση των νοημάτων που διαμορφώθηκαν γύρω από το «Μένουμε Σπίτι» για μια σειρά διαφόρων κοινωνικών ομάδων που ζουν σε ακόμα πιο δυσμενείς και αντίξορες συνθήκες και αντιμετωπίζουν ένα σύνολο αποκλεισμών που τους εξωθούν στην περιθωριοποίηση. Τέτοιες ομάδες μπορεί να είναι οι πρόσφυγες, οι άστεγοι του δρόμου, ορισμένα lgbtqi+ υποκείμενα που βίωσαν την καραντίνα σε σπίτια μέσα στα οποία δεν ήταν αποδεκτά λόγω της σεξουαλικής τους ταυτότητας.

Ωστόσο, στα πλαίσια εκπόνησης της εν λόγω έρευνας, δόθηκε μια μοναδική ευκαιρία πέραν των άλλων να συνομιλήσουμε με το νόημα που απέκτησε το αφήγημα του «Μένουμε Σπίτι» για έναν άνθρωπο ο οποίος δεν είχε δικό του σπίτι να μείνει. Η ευκαιρία αυτή διασφαλίστηκε μέσω της προσωπικής ιστορίας του κύριου Μιχάλη. Η συγκεκριμένη αφήγηση κατάφερε να μας φέρει σε επαφή έστω και σε ένα πρώτο επίπεδο με τη σημασία που έχει η ύπαρξη ενός σπιτιού στη ζωή του ανθρώπου, ειδικά σε μια συνθήκη όπου το σπίτι καθίσταται αναγκαίο για την προστασία από τον αόρατο εχθρό. Οι ολιγάριθμες δομές φιλοξενίας σε συνδυασμό με τις ανεπαρκείς συνθήκες διαβίωσης εντός των δομών αυτών, αναδεικνύουν, την έλλειψη ιεράρχησης από πλευράς της κυβέρνησης και των δημοτικών αρχών σε σχέση με την φροντίδα για ουσιαστική επανένταξη και ενεργοποίηση των ανθρώπων που έχουν χάσει το καταφύγιό τους και πασχίζουν με κάθε τρόπο να επιβιώσουν σε μια συνθήκη ιδιαίτερα δυσμενή που με τη πραγματικότητα της καραντίνας καθίσταται ακόμα δυσμενέστερη. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την στοχοποίηση και την σκληρή καταστολή που υφίστανται οι από τα κάτω χώροι φιλοξενίας, όπως καταλήψεις και

αλληλέγγυες δομές αστέγων, συμβάλλουν στο να γεννηθούν ερωτήματα σχετικά με το δικαίωμα στην κατοικία και στην αναζήτηση του τρόπου υπεράσπισής του δικαιώματος αυτού, στα πλαίσια μιας συλλογικής διεκδίκησης της κατοικίας ως κοινωνικό αγαθό που θα παρέχεται σε κάθε άνθρωπο αυτού του κόσμου.

Ταυτόχρονα, η πραγματικότητα της αστεγίας σε συνδυασμό με τη διαμονή μεγάλης μερίδας της κοινωνίας σε σπίτια που παρουσιάζουν ανεπάρκειες και προβληματικές ως προς την κατασκευαστική και την αρχιτεκτονική τους ποιότητα κι επιμέλεια, γεγονός που φάνηκε ιδιαίτερα και στην καραντίνα, γεννά έναν επιπλέον προβληματισμό που σχετίζεται με το ποιος τελικά μπορεί να είναι ο ρόλος του αρχιτέκτονα στην υφιστάμενη συνθήκη ζωής. Πώς μπορεί η αρχιτεκτονική πράξη να αποκτήσει ριζοσπαστική φωνή και λόγο, ξεφεύγοντας από τα δεσμά που ορίζονται από τις κεντρικές πολιτικές οι οποίες εγγράφονται και στο χωρικό πεδίο; Καθώς η παραγωγή του χώρου, δημόσιου και ιδιωτικού, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τους νόμους της αγοράς και την καπιταλιστική διάρθρωση της κοινωνίας, τα όρια και οι περιορισμοί που δύναται να συναντήσει μια αρχιτεκτονική με ριζοσπαστικό περιεχόμενο στο σήμερα είναι σίγουρα πολλά. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει τη διάσταση της αρχιτεκτονικής ως κοινωνική αλλά και πολιτική επιστήμη που συνδέεται άρρηκτα με το υφιστάμενο πλαίσιο οργάνωσης της κοινωνίας, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορεί να προτάσσει οράματα και αφηγήσεις που να αμφισβητούν, να σχολιάζουν, να απορρίπτουν ή ακόμα και να συγκρούονται με τα κυρίαρχα πρότυπα οργάνωσης και σχεδιασμού της πόλης και των στοιχείων που τη συνθέτουν και τη συγκροτούν, από το πεδίο του δημόσιου χώρου μέχρι και την οικιακή κλίμακα του σπιτιού. Τέτοιου είδους ανησυχίες, αναδεικνύονται ακόμα περισσότερο σε «έκτακτες» συνθήκες όπως η περίοδος της πανδημίας και του εγκλεισμού, όπου τόσο ο οικιακός χώρος όσο και οι δημόσιοι χώροι της πόλης και των γειτονιών απέκτησαν κυρίαρχο ρόλο στην οργάνωση της καθημερινότητας επηρεάζοντας σε δραματικό βαθμό και με καθοριστικό τρόπο την ψυχολογία και τη διάθεση.

Η ιστορία του Μιχάλη και των υπόλοιπων υποκειμένων που μοιράστηκαν τις εμπειρίες τους και τα βιώματά τους κατά τη διάρκεια της υποχρεωτικής παραμονής τους στο σπίτι συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στην προσπάθεια αποδόμησης του δόγματος «Μένουμε Σπίτι» όπως αυτό προωθούνταν από την επίσημη διαφημιστική καμπάνια και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Οι συνεντεύξεις αυτές «φώτισαν» σημαντικές «λεπτομέρειες της καθημερινότητας» και βοήθησαν να σχηματοποιηθούν ορισμένες από τις πιο χαρακτηριστικές αναπαραστάσεις σπιτιών που αναδύθηκαν μέσα στην πρώτη και στη δεύτερη καραντίνα: Το σπίτι λειτούργησε με τρόπο διπλό και αντιφατικό, άλλοτε σαν σπίτι-κελί, άλλοτε σαν σπίτι-καταφύγιο. Οι αντικρουόμενες αυτές τάσεις, μπορούν να ενυπάρχουν στον ίδιο χώρο και να εναλλάσσονται διαρκώς σύμφωνα με τους εκάστοτε χρονοχώρους που διαμορφώνονται και σε ορισμένες περιπτώσεις αλληλοσυγκρούονται εντός του οικιακού χώρου.

Το αφήγημα του σπιτιού-κελιού, αποκτά πολλαπλές ερμηνείες και προσδιορίζεται ανάλογα με το υποκείμενο που κατοικεί. Για παράδειγμα, το σπίτι-κελί μιας εργαζόμενης μητέρας, μπορεί να συγκροτείται μέσα από τις παράλληλες αφηγήσεις του σπιτιού της νοικοκυράς, του σπιτιού τηλεργασίας και του σπιτιού τηλεεκπαίδευσης³². Αντίστοιχα το σπίτι-κελί για έναν φοιτητή που δεν έχει δικό του σπίτι και μοιραία στερείται προσωπικού χώρου, μπορεί να συγκροτείται μέσα από το αφήγημα του πατρικού σπιτιού και του σπιτιού-δωματίου. Από την άλλη μεριά, το σπίτι-καταφύγιο μπορεί να εγγράφεται στο χώρο ως σπίτι με κατοικίδιο, ως σπίτι-κοινόβιο, ως σπίτι στην τσάντα, ως σπίτι στην γειτονιά. Με την ρευστοποίηση των ορίων του δημόσιου και του ιδιωτικού, το σπίτι καλείται να στεγάσει ένα σύνολο δημόσιων δραστηριοτήτων που πλέον δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν στο δημόσιο χώρο της πόλης.

Διαμορφώθηκαν έτσι νέες επινοήσεις κατοίκησης της κάθε οικίας. Το αρχιτεκτονικό συντακτικό αναδιατυπώθηκε με αποτέλεσμα το σπίτι σε πολλές περιπτώσεις να «ανοίξει» προς τα έξω συνομιλώντας με τη γειτονιά. Ο επαναπροσδιορισμός του σπιτιού ως χώρος διευρυμένος που αξιοποιεί κάθε ενδιαμέσο αρχιτεκτονικό στοιχείο όπως το μπαλκόνι, την τσάντα, την πιλοτή για να επικοινωνήσει με το «έξω», λειτουργεί με τρόπο καταπραϊντικό ως υποκατάστατο της δημόσιας ζωής και δράσης που ιδιαίτερα στην πρώτη καραντίνα περιορίστηκε αισθητά.

Η κατοίκηση δεν αποτελεί πρακτική που εσωκλείεται στους τέσσερις τοίχους ενός σπιτιού. Επηρεάζει το σύνολο της δράσης του ανθρώπου στο πεδίο της πόλης και διαμορφώνεται μέσω της οικειότητας που θα γεννηθεί και θα αναπτυχθεί σε έναν χώρο στην εκάστοτε στιγμή. Στην πρώτη καραντίνα, οι δράσεις αλληλεγγύης αποτέλεσαν πρακτικές που επαναπροσδιόρισαν τα επίπεδα οικειοποίησης του δημόσιου χώρου της πόλης. Τα συσσίτια και τα μοιράσματα ειδών πρώτης ανάγκης στις λαϊκές και στα διάφορα σημεία των γειτονιών, ενίσχυσαν ένα κοινοτικό δίκτυο αλληλεγγύης το οποίο επανεγγράφηκε και σε χωρικό επίπεδο γεννώντας νέες αφηγήσεις και αναπαραστάσεις συλλογικής κατοίκησης στο «δημόσιο σπίτι» της πόλης. Αναπαραστάσεις που δύναται να λειτουργήσουν ως κατώφλια, ως τόποι μεταβατικοί που ψυγματικά εναποθέτουν τα ίχνη τους στο δυσμενές τώρα, γεννώντας νέες προϋποθέσεις και προοπτικές για ένα καλύτερο αύριο. Το αν αυτές οι προοπτικές θα αξιοποιηθούν στο μέλλον αποτελεί ένα ζωντανό ερώτημα το οποίο δεν δύναται να απαντηθεί στη δεδομένη στιγμή, σίγουρα όμως αξίζει να προβληματιστούμε πάνω σε αυτό και να αναλογιστούμε τι παρακαταθήκες άφησε η συνθήκη του εγκλεισμού και της υποχρεωτικής διαμονής στο σπίτι. Ποιο είναι άραγε το ιδανικό σπίτι για καθένα και καθεμία από εμάς; Είναι ζήτημα καθαρά χωρικών χαρακτηριστικών, ή τελικά πρόκειται για ένα ζήτημα κοινωνικό ο επαναπροσδιορισμός του οποίου σχετίζεται άμεσα με ένα συνολικότερο αφήγημα για μια άλλη κοινωνία δίχως αποκλεισμούς και ανισότητες;

Η ανάγκη για συλλογική ζωή αναδιαμόρφωσε νέες αφηγήσεις και αναπαραστάσεις τόσο του οικιακού όσο και του δημόσιου χώρου της πόλης. Ο καθημερινός άνθρωπος, προκειμένου να

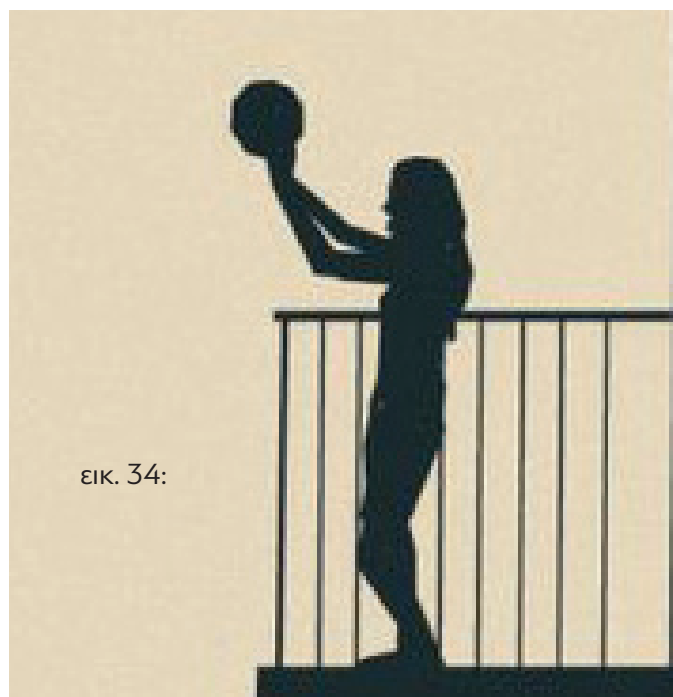
³²Ξαφνικά ο οικείος χώρος του σπιτιού, που άλλοτε λειτουργούσε ως χώρος χαλάρωσης και αποσυμπίεσης, μέσα στην καραντίνα μεταυσιώνεται σε χώρο εργασίας για τους ενήλικες και σε αίθουσα σχολείου για τα παιδιά και τους εκπαιδευτικούς. Η διαρκής επιτήρηση των αφεντικών σε συνδυασμό με τη ρευστοποίηση των ωραρίων διαμόρφωσαν μια καθημερινότητα η οποία περιγράφεται με πολύ γλαφυρό τρόπο στο περιοδικό των New York Times που κυκλοφόρησε τον Οκτώβριο του 2017. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο άρθρο, μέσω της τηλεργασίας, «πολλοί και πολλές από εμάς αναμετρηθήκαμε με τον εφιάλτη του: «ήρθα στο σχολείο γυμνός». Ξαφνικά το αφεντικό έχει πρόσβαση στον προσωπικό χώρο του εργαζόμενου, ο οποίος νιώθει διαρκώς εκτεθειμένος ζώντας με ένα μόνιμο άγχος να διατηρήσει μια όσο το δυνατόν πιο εξωραϊσμένη εικόνα του χώρου στον οποίο ζει και εργάζεται καθόλη τη διάρκεια της ημέρας. Παράλληλα, για το παιδί, τον έφηβο και τον φοιτητή, η εκπαιδευτική διαδικασία χάνει τον φυσικό χώρο εκτύλιξης με αποτέλεσμα να αποκτά διεκπαιρωτικό χαρακτήρα όπου κυριαρχεί η αποχαύνωση και η κόπωση λόγω της παρατεταμένης χρήσης του υπολογιστή ή του κινητού.

απεγκλωβιστεί από τα στενά όρια του ιδιωτικού ενεργοποιεί την φαντασία του και βγαίνει «έξω». Στην περίπτωση της πρώτης καραντίνας, κυνηγάει διαφυγή στις λαϊκές, στα πάρκα και στις πλατείες με τρόπο διστακτικό ενδεχομένως και φοβικό. Καθώς όμως το διάστημα εγκλεισμού παρατείνεται και η αμφιβολία ως προς την αποτελεσματικότητα του δόγματος «Μένουμε Σπίτι» αυξάνει, ο καθημερινός άνθρωπος επιδιώκει πιο δυναμικά να κατοικήσει στον ανοιχτό χώρο της πόλης και να οικειοποιηθεί και πάλι τα πάρκα, τους λόφους και τις πλατείες επανανοηματοδοτώντας εκ νέου τους χώρους αυτούς και επαναπροσδιορίζοντάς τους ως «χώρους κοινούς». Σύμφωνα με τον Περικλή Παυλίδη «[...] ειδοποιό γνώρισμα της φαντασίας είναι η νοητή απομάκρυνση από την πραγματικότητα [...] η φαντασία λειτουργεί ως συνεκτικός δεσμός μεταξύ των επιθυμιών μας για συγκεκριμένα πράγματα ή καταστάσεις και των ανεπαρκών δυνατοτήτων μας να τις ικανοποιήσουμε» (Παυλίδης, 2010-2011). Η διαπίστωση αυτή στην πρώτη καραντίνα αποτυπώνεται μέσω των αυξημένων δράσεων αλληλεγγύης και την επιστροφή στη γειτονιά έστω και με όρους διστακτικούς, ενώ στη δεύτερη αποτυπώνεται μέσω της δυναμικής επαναδιεκδίκησης του δημόσιου χώρου με σκοπό την εκ νέου κατοίκησης του. Το αίσθημα της απαγόρευσης και της στέρησης του δικαιώματός στην πόλη είναι που ενεργοποιεί τη δράση του ανθρώπου να διεκδικήσει το δημόσιο χώρο ως χώρο συλλογικής κατοίκησης, ως χώρο των καθημερινών ανθρώπων, ως έναν ενδιάμεσο χώρο μέσα στον οποίο δύναται να συγκροτηθούν αντιστάσεις που ενδέχεται να συγκροτηθούν νέες αναπαραστάσεις ελευθερίας.

Το αν αυτές οι αναπαραστάσεις θα γείρουν προς τη χειραφετητική πλευρά ή όχι μένει να απαντηθεί στο μέλλον. Η «εξαιρετικότητα» της καραντίνας και του «Μένουμε Σπίτι» βιώθηκε σίγουρα με πολλαπλούς τρόπους τόσο για το άτομο μεμονωμένα, όσο και για τις διάφορες κοινωνικές ομάδες. Η παρούσα εργασία δεν επιδίωξε να δώσει σαφείς απαντήσεις σχετικά με το ζήτημα του εγκλεισμού και με το πώς αυτός εντυπώθηκε στις πολλαπλές κλίμακες του χώρου για τις διάφορα κοινωνικά στρώματα. Κυρίαρχος στόχος αποτέλεσε η προσπάθεια ανάδειξης της αντίφασης ανάμεσα στην εικονική και την πραγματική διάσταση του αφηγήματος «Μένουμε Σπίτι» με σκοπό να εκφραστεί παράλληλα κι ένας προσωπικός προβληματισμός της γραφούσας ως προς τις ανισότητες που ηθλημένα

υποκρύπτονται πίσω από υπεραπλουστευμένα επικοινωνιακά σχήματα-«βιτρίνες» τα οποία κυρίαρχα αξιοποιούνται με σκοπό την επίτευξη των εκάστοτε πολιτικών σκοπιμοτήτων. Είναι άλλωστε ιδιαίτερα οξύμωρο το πόσο γρήγορα πραγματοποιήθηκε το πέρασμα από το «Μένουμε Σπίτι» στο «Εκκενώστε το Σπίτι» το περασμένο καλοκαίρι κατά την περίοδο των μεγάλων πυρκαγιών που ξέσπασαν σε πανελλαδικό επίπεδο, όπου βασική πολιτική αντιμετώπισης της κατάστασης αποτέλεσε η εκκένωση περιοχών με ελάχιστη φροντίδα και μέριμνα για προστασία της φύσης και των περιουσιών των κατοίκων στις πυρόπληκτες περιοχές. Όλα αυτά σε μια περίοδο όπου η πανδημική κρίση δεν έχει ξεπεραστεί ακόμα και η ανάγκη για στέγη και προσωπικό χώρο προστασίας τίθεται πιο επιτακτική από ποτέ.

Καθότι, η συνθήκη της πανδημίας είναι ακόμα εν εξελίξει και τα στοιχεία διαρκώς εμπλουτίζονται και αναθεωρούνται, γίνεται αντιληπτό ότι όποιες απαντήσεις αποπειράθηκαν να σκιαγραφηθούν κατά τη διαδικασία εκπόνησης της εργασίας, τοποθετούνται σε επίπεδο ανοιχτών ερωτημάτων και αναστοχασμού για την πιθανή έκβαση των μελλοντικών πεπραγμένων. Με την ελπίδα ότι, οι όποιες θετικές αφηγήσεις ως προς την επανοικειοποίηση του δημόσιου χώρου και την διεκδίκηση του δικαιώματος στην πόλη και σε αξιοπρεπές σπίτι που μπορεί να προέκυψαν κάτω από τις συγκεκριμένες αντίξοες συνθήκες θα αποτελέσουν αφορμή για μια νέα επαγρύπνηση της συλλογικής σκέψης και δράσης. Άλλωστε, όπως επισημαίνει και ο Lefebvre, «δεν υπάρχει σκέψη που δεν εξερευνά μια πιθανότητα, που δεν προσπαθεί έναν προσανατολισμό». (Lefebvre, 2007, 243).

εικ. 34:

IGNO”

«Η αρχιτεκτονική θέλει αξιοπρεπή στέγαση, αλλά το νεοφιλελεύθερο σύστημα δεν το επιτρέπει». Αυτό ήταν ένα από τα συνθήματα που γράφτηκαν κατά τη διάρκεια της δράσης που πραγματοποίησαν συλλογικά αρχιτέκτονες και φοιτητές/τριες αρχιτεκτονικής από διαφορετικά σχολεία και πανεπιστήμια στις 30 Οκτωβρίου στην Plaza Italia, στο Σαντιάγο της Χιλής.

Εκτός από τη σειρά διαδηλώσεων και διαμαρτυριών που πραγματοποιήθηκαν τις τελευταίες ημέρες σε αρκετές πόλεις της Χιλής κατά της τρέχουσας κυβέρνησης και, γενικά, του νεοφιλελεύθερου συστήματος, σχεδίασαν σε κλίμακα 1: 1 σπίτια που, πέραν του εξαιρετικά μικρού τους μεγέθους, προσφέρονται από τους διαχειριστές ακινήτων σε εξαιρετικά υψηλές τιμές που είναι ανέφικτο να καλυφθούν από την πλειοψηφία του πληθυσμού.

για μια αξιοπρεπή κατοικία

βιβλιογραφία

Αθανασίου Α. & Τσιμουρής Γ. (2013), Χαρτογραφώντας τη Βιοπολιτική των συνόρων: σώματα, τόποι, απεδαφοποιήσεις στο Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 140 - 14, (Β' - Γ'), σελ. 3 - 37.

Αίσωπος, Γ. και Σημαιοφορίδης, Γ. (επιμ.) (2001), Η Σύγχρονη (Ελληνική) Πόλη, Αθήνα: IMetropolis Press.

Alamanou, A., Jheodorikakou, O., Stamatogiannopoulou, E., Tourkou, A., Karydi, K., Sarantidis, D., Katsadoros K., 2012, Homelessness in Greece - 2012: An In-depth Research on Homelessness in the Financial Crisis, από τα πρακτικά του συνεδρίου European Research Conference Access to Housing for Homeless People in Europe

Ascensao E., Rodrigues N. (2020), After the Lockdown: Towards an Urban Politics of Care or Back to Evictions as Usual?, article in the *ijuur* magazine, available at <https://www.ijurr.org/the-urban-now/after-the-lockdown-towards-an-urban-politics-of-care-or-back-to-evictions-as-usual/>

Βαΐου, Ντ. (2000), «Πόλη και πολίτες. Η καθημερινή ζωή και το 'δικαίωμα στην πόλη'», στο Μ. Μοδινός και Η. Ευθυμίου (επιμ.) Η Βιώσιμη Πόλη, Αθήνα: Στοχαστής/ ΔΙΠΕ, σελ. 204-216

Βαΐου, Ντ., Μαντουβάλου, Μ. 2001, Επιλεκτική αναδρομή στη μελέτη της πόλης 'μετά το 1968', Σύγχρονα Θέματα, τ. 76-77, Ιανουάριος-Ιούλιος

Βαΐου, Ντ., Καλαντίδης, Α. (2011), Πόλεις των «άλλων»: Δημόσιος χώρος και καθημερινές πρακτικές, από πρακτικά συνεδρίου ΤΕΕ με τίτλο: Δημόσιος χώρος, αναζητείται, Θεσσαλονίκη

Βαΐου, Ντ.-Χατζημιχάλης (2012), Ο χώρος στην αριστερή σκέψη, Νήσος: Αθήνα

Βαΐου, Ντ. (2020), Μένουμε Σπίτι»: συρρίκνωση του χώρου και ψηφίδες μιας δύσκολης καθημερινότητας, άρθρο που δημοσιεύθηκε στο ανθολόγιο κειμένων, Άρθρο από συλλογικό έργο με τίτλο: Τοπικά Ιθ' - Αποτυπώσεις σε στιγμές κινδύνου

Βαταβάλη, Φ. και Χατζηκωνσταντίνου Ε. (2016), Χαρτογραφώντας την ενεργειακή φτώχεια στην Αθήνα της κρίσης, στο Μαλούτας Θ., Σπυρέλλης Σ. (επιμ.) Κοινωνικός άτλαντας της Αθήνας, Ηλεκτρονική συλλογή κειμένων και εποπτικού υλικού (<http://www.athenssocialatlas.gr/άρθρο/χαρτογραφώντας-την-ενεργειακή-φτώχεια-στην-Αθήνα-της-κρίσης>).

Βρυχεία Α., (2003), Κατοίκηση και Κατοικία, διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Bachelard G. (2014), Η ποιητική του χώρου, Χατζηνικόλη, Φεβρουάριος

Botticello, J. (2007), Lagos in London: finding the space of home. available at <https://doi.org/10.2752/174063107780129671>.

Braudel F. (1995), Υλικός Πολιτισμός, Οικονομία και Καπιταλισμός (15ος-18ος αιώνας), τομ. Α': Οι δομές της καθημερινής ζωής, το δυνατό και το αδύνατο, Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα

Brun, C. & A. Fabos (2015), Making homes in limbo? A conceptual framework. available at <https://refuge.journals.yorku.ca/index.php/refuge/article/view/40138>

Burkhalter, L., και Castells, M. (2009) Beyond the crisis: Towards a new urban paradigm. Proceedings of the 4th international conference of the international forum on urbanism, Amsterdam: Mimeo, σσ. 21–44.

Carsten, J. (1997), *The heat of the hearth: the process of kinship in a Malay fishing community*. Oxford: Clarendon Press.

Castells, M. (2010) *The information age: economy, society and culture. Volume III: End of Millennium*. New Jersey: Wiley-Blackwell

Crary J. (2014), *Ο ύστερος καπιταλισμός και το τέλος του ύπνου*, μτφ. Άγγελος Φιλιππάτος, εκδόσεις Λιβάνι

Δεσποτόπουλος, Ι. (1997), *Η ιδεολογική δομή των πόλεων*, μτφ. Κ. Σερράος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα.

Dripps R. D, (1999), *The First House, Myth, Paradigm, and the Task of Architecture*, Cambridge Massachusetts, and London England: The MIT Press

Douglas, M. (1991), *Purity and Danger: An analysis of the concepts of pollution and taboo*, London: Routledge

Engels F. (2012), *Για το ζήτημα της κατοικίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή Gombrich E.H, 1966, *Norm and Form*, London: Phaidon

Ζήση, Α. (2005), *Υγεία: Μια κοινωνικο-ψυχολογική προσέγγιση*. Ιατρική, 87 (1), σελ. 22-32.

Fennell, C. (2011), *Project heat and sensory politics in redeveloping Chicago publichousing*

Gehl, J. (2013), *Η Ζωή Ανάμεσα στα Κτήρια: Χρησιμοποιώντας το Δημόσιο Χώρο*, μτφ. Γ. Κατσαβουνίδου & Π. Ταρανή, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Gurney, C. (1990) *The meaning of home in the decade of owner- occupation: towards an experiential perspective*, Working Paper 88, School of Advanced Urban Studies, University of Bristol

Harvey, D. (1972), *Society, the City and the Space Economy of Urbanism*, Resources

Harvey, D. (2001), *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*, New York, Routledge.

Harvey, D. (2012), *Εξεγερμένες πόλεις: Από το δικαίωμα στην πόλη στην επανάσταση της πόλης*, μτφ. Κ. Χαλμούκου, ΚΨΜ.

Heidegger M. (1987), *Επιστολή για τον «Ανθρωπισμό»*, Μετάφραση Γιώργος Ξηροπαίδης, Δοκίμια 3, Αθήνα: Εκδόσεις Ροές

Heidegger M. (2008), *Κτίζειν, Κατοικείν, Σκέπτεσθαι, Εισαγωγή και μετάφραση*

Hobsbawm, E. (1999) *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, Αθήνα: Θεμέλιο

- Humphrey, C. 1988. No place like home: the neglect of architecture. *Anthropology Today* 4(1), 16-8.
- Hopper, K. (2003), *Reckoning with Homelessness*, Ithica : Cornell University Press
- Ιονέσκο Ε. (2009.), *Το παιχνίδι της σφαγής* (1970), μετ. Μπελιές Ερρίκος, Κέδρος, Αθήνα
- Κουναλάκη, Ξ. (2020), *Γυναίκες σε παρατεταμένη Καραντίνα*, άρθρο από το τεύχος της Διεθνούς Αμνηστίας με τίτλο: *Αγώνας σε καιρούς αβεβαιότητας: ανθρώπινα δικαιώματα και πανδημία*
- Κουσιδώνης, Χ., 2013, 'Αναδίπλωση, κατακερματισμός, αναδιάταξη του χωρικού συστήματος: Μια ασαφής παλινδρόμηση', στο (επιμ.)Μανωλίδης, Κ., τεύχος πρακτικών συνεδρίου: *Μεταβολές και ανασηματοδοτήσεις του χώρου στην Ελλάδα της κρίσης*, Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας Διαθέσιμο και στο: <http://www.arch.uth.gr/crisisconference/proceedings/LettersPDF/K.pdf>
- ΚΥΑΔΑ,(2013), Έρευνα: καταγραφή προφίλ άστεγων που διαβιούν στο δρόμο-street work, Διαθέσιμο στο: courses.arch.ntua.gr/fsr/145465/KYADA%20homeless%20oct13.pdf
- Κυπριανός, Π. (2020). *Να σκεφτόμαστε, να ονειρευόμαστε και στο σπίτι*. Αορτή 04.04.2020., <https://aor-tipatras.blogspot.com/2020/04/pic-kamila-kansy.html>
- Κυριακόπουλος Λ. (2020), *Λικές Οικονομίες*, άρθρο που δημοσιεύθηκε στο ανθολόγιο κειμένων, Άρθρο από συλλογικό έργο με τίτλο: *Τοπικά Ιθ'-Αποτυπώσεις σε στιγμές κινδύνου*
- Κωνστατινίδης Ά (1992), *Η Αρχιτεκτονική της Αρχιτεκτονικής, ημερολογιακά σημειώματα*, Αθήνα: Άγρα
- Κωτσάκης Δ., (2006), *Η παραγωγή του Αρχιτεκτονικού χώρου, Σημειώσεις του εργαστηρίου πολεοδομικού σχεδιασμού*, Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ
- Λαφαζάνη Ο.-Χατζημιχάλης Κ. (2020), *Οι άνισοι χώροι της πανδημίας*, άρθρο που δημοσιεύθηκε στο ανθολόγιο κειμένων, *Τοπικά Ιθ'- Αποτυπώσεις σε στιγμές κινδύνου*
- Λεοντίδου Λ., (1990), *Πόλεις της Σιωπής: Εργατικός εποικισμός της Αθήνας και του Πειραιά, 1909-1940*, Αθήνα: ΕΤΒΑ
- Le Corbusier (2005), *Για μια αρχιτεκτονική*, μτφρ Παναγιώτης Τουρνικιώτης, εκδ. Εκκρεμές,
- Lefebvre H. (2007), *Δικαίωμα στην πόλη. Χώρος και πολιτική*. Μτφρ. Τουρνικιώτης Π., Αθήνα, Κουκίδα
- Lefebvre H. (1991), *The production of space*, Blackwell Publishers, Massachussets,
- Leontidou L., (1990), *The Mediterranean City in Transition: Social Change and Urban Development*, Cambridge: Cambridge University Press
- Μαλούτας, Θ. – Σπυρέλλης, Σ. (2015), *Η πολυκατοικία της αντιπαροχής και ο κάθετος κοινωνικός διαχωρισμός*, διαθέσιμο στο: www.athenssocialatlas.gr/
- Μαλούτας, Θ. (1990), *Αθήνα, Κατοικία, Οικογένεια: ανάλυση των μεταπολεμικών πρακτικών στέγασης*, Αθήνα: ΕΚΚΕ-Εξάντας.

Μαντουβάλου, Μ., Μαυρίδου, Μ. (1989), Επίδραση των διαδικασιών παραγωγής και της οργάνωσης της αγοράς ακινήτων στις τιμές της γης στην Πρωτεύουσα, δημοσιευμένο στο Αστική γαιοπρόσδοος και αγορές γης και κατοικίας σε περιοχές κατοικίας της μεταπολεμικής Αθήνας, Έρευνα κατ' ανάθεση της Γ.Γ.Ε.Τ. στον Τομέα Πόλη και Κοινωνικές Πρακτικές, Ε.Μ.Π.

Μαρξ Κ. (1978), Το κεφάλαιο, τομ. Γ., Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα

Μαυρίδης Η. (2004), Η έννοια της καθημερινότητας στην κοινωνική θεωρία, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Τόμος 114, <http://doi.org/10.12681/grsr.9280>, σ. 43

Μηνακάκης Β. (2020), Μετά την πανδημία COVID-19, ΚΨΜ, Αθήνα

Μπαμπινιώτης Γεώργιος Δ. (1998), Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας ΕΠΕ, Αθήνα, σελ. 1252.

Μπάλτερ, Τ. (2011), Επιτελεστικότητα και επισφάλεια: Η Τζούντιθ Μπάλτερ στην Αθήνα, Α. Αθανασίου (επιμ.), Νήσος, Αθήνα

Mallett, S. 2004. Understanding home: a critical review of the literature. available at <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2004.00442.x>

MPHASIS (2009), Αμοιβαία πρόδοος στο θέμα των αστέγων μέσω της προώθησης και της ενίσχυσης των συστημάτων πληροφοριών, <http://www.trp.dundee.ac.uk/research/mpphasis/Greece.html>

Neate, R., (2014), Scandal of Europe's 11m empty homes, available at: www.theguardian.com

Πορτάλιου, Ε. (2014), Κοινωνικές και χωρικές ανατροπές στην Αθήνα της κρίσης στο Γεωγραφίες, 24, σσ. 16-24.

Perec G. (1974), Χορείες Χώρων, μτφ. Κυριακίδης Α., Αθήνα: ύψιλον/βιβλία

Ravenhill, M. (2008), The culture of Homelessness, Ashgate Publishing Limited

Σταυρίδης Στ. (2020), Η ζωή ως κοινό, Σφίγγα και άλλες χίμαιρες σε δύσκολους καιρούς

Σταυρίδης Στ. (1996), Διαφήμιση και το νόημα του χώρου, Στάχυ, Αθήνα

Σταυρίδης, Σταύρος (1997), Εμπειρία της μεγαλούπολης και ετερότητα, Ουτοπία, Τεύχος 23, Αθήνα, σ. 55-70.

Σταυρίδης Στ. (2018), Κοινός χώρος. Η πόλη ως τόπος των κοινών, Angelus Novus, Αθήνα

Samanani F., Lenhard J. (2019), House and Home, available at <https://www.anthroencyclopedia.com/entry/house-and-home>

Somerville, P., 1992, 'Homelessness and the meaning of Home: Rooflessness or Rootlessness?', International Journal of Urban and Regional Research, τ:16

Strava, C. (2017) At home on the margins: care giving and the 'un-homely' among Casablanca's working poor.

Τζανάκης-Παπαδάκης Ν. (2020), Πανδημία και εξαίρεση: γυμνή ή ασπική ζωή; , Άρθρο από συλλογικό έργο με τίτλο: Τοπικά Ιθ'/Αποτυπώσεις σε στιγμές Κινδύνου

Veness, A.R. (1993). Neither homed nor homeless: contested definitions and the personal worlds of the poor. available at [https://doi.org/10.1016/0962-6298\(93\)90044-8](https://doi.org/10.1016/0962-6298(93)90044-8).

Vernant J. (1989), Μύθος και Σκέψη στην Αρχαία Ελλάδα, Μέρος Α', μετάφραση Στέλλα Γεωργούδη, Αθήνα: εκδόσεις «Δαίδαλος» - Ι. Ζαχαρόπουλος

Vitruvius (1997), Δέκα Βιβλία, Απόδοση-Επιμέλεια Στέλιος Χ. Ζερεφός, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής

Φιλιππίδης Χ (2020), Είμαστε σε πόλεμο με έναν αόρατο εχθρό Πανδημία, Βιοπολιτική και Αντιεξέγερση, futura, Αθήνα

Χαϊδοπούλου-Βρυχεία Μ. (2020), Χρονο-χώροι της καθημερινότητας στην εποχή του κορωνοϊού: Διδάγματα μετά την καραντίνα, Ινστιτούτο Νίκος Πουλάντζας, διαθέσιμο και στο <https://roulantzas.gr/yliko/maria-chaidoroulou-vrychea-chronochori-tis-kathimerinotitas-stin-epochi-tou-korono-iou-didagmata-meta-tin-karantina/>

Χαϊδοπούλου-Βρυχεία Μ., Για τη σημασία της καθημερινότητας, Νήσος, Αθήνα, 2013

Χρυσόπουλος, Χ. (2012), Φακός στο Στόμα: Ένα χρονικό για την Αθήνα, Πόλις, Αθήνα

Χτούρης Σ., Ζήση Α. (2020), Ο κοινωνικός μας εαυτός, η οικογένεια και οι κοινωνικές στάσεις την περίοδο των περιορισμών της πανδημίας Covid-19 το 2020, The Greek Review of Social Research, Horning R

Χτούρης Σ., Ζήση Α. (2020), Η πανδημία Covid-19: Επιταχυντής των ανισοτήτων και εγκαταστάτης νέων μορφών ανισοτήτων, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, διαθέσιμο και στο <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/view/23229>

Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία

Άδειασε η πλατεία Βαρνάβα και γέμισε ο πεζόδρομος της Βαλτετσίου και το Κολωνάκι, <https://www.protothema.gr/greece/article/1115684/adeiase-i-plateia-varnava-kai-gemise-o-pezodromos-tis-valtetsiou-kai-to-kolonaki/>

Αυξήθηκαν οι υιοθεσίες σκύλων στην καραντίνα – Αντίδοτο στον εγκλεισμό και τη μοναξιά , <https://e-thessalia.gr/ayxithikan-oi-yiothesies-skylon-stin-karantina-antidoto-ston-egkleismo-kai-ti-monaxia/>

Αυτή είναι η εταιρία που μοίρασε τα 20 εκατομ. Ευρώ στα ΜΜΕ, για την καμπάνια «Μένουμε Σπίτι» και «Μένουμε ασφαλείς, <https://bit.ly/3BCJdd8>

After the Lockdown: Towards an Urban Politics of Care or Back to Evictions as Usual? <https://www.ijurr.org/the-urban-now/after-the-lockdown-towards-an-urban-politics-of-care-or-back-to-evictions-as-usual/>

Αρουντάτι Ρόι: Η πανδημία είναι μια θύρα για τον καινούργιο κόσμο <https://info-war.gr/aroyntati-roi-i-pandimia-einai-mia-thyr/>

Covid-19: Στην Initiative η καμπάνια των 11 εκατ. Ευρώ,
<https://www.advertising.gr/advertising-2/media-agencies/covid-19-stin-initiative-i-kampania-ton-11-ekat-evro/>

Δυναμική συγκέντρωση και πορεία στην Κυψέλη μετά την επιχείρηση καταστολής
https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/242617_dynamiki-sygmentrosi-kai-poreia-stin-kypseli-meta-tin-epiheirisi-katastolis

Δυτική Απτική: Ασύδοτες οι φάμπρικες, στη «μέγγενη» ο λαός <https://bit.ly/3ar70AL>

David Harvey: Το δικαίωμα στην πόλη,
<https://kompreser.espvblogs.net/2011/04/02/dikaioma-stin-poli-david-harvey/>

Fitness apps grew by nearly 50% during the first half of 2020, study finds
<https://www.weforum.org/agenda/2020/09/fitness-apps-gym-health-downloads/>

Η πολυκατοικία της αντιπαροχής και ο κάθετος κοινωνικός διαχωρισμός, Μαλούτας, Θ. – Σπυρέλλης, Σ. (2015), διαθέσιμο στο: www.athenssocialatlas.gr/

How a single New Yorker cover seemingly validated an entire nation
<https://www.msnbc.com/opinion/how-single-new-yorker-cover-seemingly-validated-entire-nation%20n1250073>

How to Combat Zoom Fatigue,
<https://bond.edu.au/nz/files/4829/How%20to%20Combat%20Zoom%20Fatigue.pdf>

Καραντίνα πολυτελείας σε ξενοδοχεία στην Ελβετία, εφ. Η Καθημερινή <https://www.kathimerini.gr/economy/international/1072109/karantina-polyteleias-se-xenodocheio-tis-elvetias/>

Κορωνοϊός-Forbes: Κρούσις σαλπάρουν με γιοτ-νοσοκομεία
https://www.economistas.gr/diethni/25010_koronoios-forbes-kroisoi-salparoun-me-giot-nosokomeia

Με τα κατοικίδια, η ζωή είναι πιο ωραία. Ειδικά τώρα. 8 φιλόζωοι το επιβεβαιώνουν,
<https://www.lifo.gr/tropos-zois/living/me-ta-katoikidia-i-zoi-einai-pio-oraia-eidika-tora-8-filozoi-epibebaioun>

Netflix and Quarantine: How Have Streaming Services Fared During the Pandemic?,
<https://www.resonate.com/blog/netflix-and-quarantine-how-have-streaming-services-fared-during-the-pandemic/>

NEW YORKER COVER GOES VIRAL FOR BEING RELATABLE: 'I FEEL SEEN',
<https://www.independent.co.uk/life-style/new-yorker-cover-illustration-pandemic-adrian-tomine-b1764740.html>

Ξέσπασμα οργής και άγριας καταστολής στη Ν. Σύμυνη, https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/284948_xespassma-orgis-kai-agrias-katastolis-sti-n-symyri

Ο άνθρωπος δημιουργεί τα μονοποτία μιας επιδημίας, Φρανκ Σνόουντεν,
<https://www.kathimerini.gr/opinion/interviews/1074411/frank-snooynten-stin-k-o-anthropos-dimioyrgei-ta-monopatia-mias-epidimias/>

Όταν ο συνωστισμός μεταφέρθηκε στο σπίτι, Κανδύλης Γ.
<https://www.kathimerini.gr/society/1074716/otan-o-synostismos-metafertike-sto-spiti/>

Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ : Ο κοροναϊός θα αυξήσει την πείνα στον αναπτυσσόμενο κόσμο,
<https://www.in.gr/2020/04/13/world/pagkosmio-oikonomiko-foroum-o-koronaios-tha-ayksi-sei-tin-peina-ston-anaptyssomeno-kosmo/>

Πόλεις και επιδημίες, διάλεξη του Καλαντίδη Ά. (2021), στα πλαίσια των διαδικτυακών διαλέξεων των τετραδίων ριζοσπαστικής γεωγραφίας <https://fb.watch/8Au5HJGqLE/>

Πώς ταξιδεύουν οι επιδημίες στους αιώνες, Μπελαβίλας Ν.
<https://paratiritirio.edu.gr/nikos-belavilas-epidimies/>

<https://panorama.statistics.gr/>
Preparing Cities for Epidemics: Lessons from the COVID19 Outbreak
<https://www.ijurr.org/the-urban-now/preparing-cities-for-epidemics/>

Το 74% των εργοδοτών θα διατηρήσει την τηλε-εργασία και μετά τον κορονοϊό
<https://www.kathimerini.gr/pages/e-ergasia/1075221/to-74-ton-ergodoton-tha-diatirisei-tin-tile-ergasia-kai-meta-ton-koronoio/>

The reason Zoom calls drain your energy
<https://www.bbc.com/worklife/article/20200421-why-zoom-video-chats-are-so-exhausting>

The Spatiality of Street Protests before and during Covid-19
<https://www.ijurr.org/spotlight-on/urban-revolts/the-spatiality-of-street-protests-before-and-during-covid-19/>

We're Not Going to Work Through Coronavirus
<https://www.jacobinmag.com/2020/03/coronavirus-strikes-italy-workers-health-fiat-auto-plant>

Χάρβει Ντ. "Η πανδημία αποδιάρθρωνει τον παγκόσμιο καπιταλισμό" <https://poulantzas.gr/anadimosiefsi-nt-charvei-i-pandimia-apodiarthroni-ton-pagkosmio-kapitalismo/>

Εργασίες:

Μπαρκούτα Γ. (2018), Η κατοίκηση σε συνθήκες έκτακτης ανάγκης. Το παράδειγμα της Αθήνας στην εποχή της κρίσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Τριχιός Κ. (2017), Κρίση και Κατοικία, Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

- εικ. 1 <https://blog.geographydirections.com/2020/07/08/stay-home-stay-safe-a-political-geography-of-home-in-covid-times/>
- εικ. 2 <https://gr.pinterest.com/pin/310748443047091422/>
- εικ. 3 <https://juliaritson.com/2011/07/29/rear-window/>
- εικ. 4 <https://socks-studio.com/2015/11/28/fragments-of-a-dream-like-city-collages-by-tali-bayer/>
- εικ. 5 <http://www.soccersuck.com/boards/topic/1326748>
- εικ. 6 <https://www.theguardian.com/artanddesign/gallery/2014/oct/01/below-the-poverty-line-slum-britain-in-the-1960s-in-pictures>
- εικ. 7 <https://www.nytimes.com/interactive/2020/03/23/world/coronavirus-great-empty.html>
- εικ. 8 <https://www.behance.net/gallery/82196047/Those-Were-The-Days>
- εικ. 9 <https://socks-studio.com/2015/11/28/fragments-of-a-dream-like-city-collages-by-tali-bayer/>
- εικ. 10 <http://kora.matrix.msu.edu/files/21/120/15-78-1DB-22-1855-01-SnowMCC2-map1-rev.pdf>
- εικ. 11 <https://www.behance.net/gallery/95036479/Quarantine-Diaries>
- εικ. 12 <https://www.kathimerini.gr/world/561344896/india-apo-tin-epitychia-stin-tragodia-me-ochimaton-efisychasmo/>
- εικ. 13 <https://www.nytimes.com/2020/05/22/magazine/behind-the-cover-quarantine-journal.html>
- εικ. 14 <https://www.filmfestival.gr/el/professionals-gr/press/news-press-el/27235-premiera-kanei-simera-sto-youtube-tou-festival-to-xoroi-1>
- εικ. 15 https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/235901_astegoi-eyalotoi-egkleistoi-dipla-ektetheimenoi-ston-koronoio
- εικ. 16 <https://www.thepressroom.gr/ellada/elas-i-apantisi-gia-tin-mi-syllipsi-toy-odigoy-toy-trohaioy-exo-apo-ti-boyli>
- εικ. 17 <https://menoumespiti.gr/>
- εικ. 18 <https://www.in.gr/2020/04/26/life/fizz/spyros-papadopoulos-ti-zitise-na-allaksei-sto-spot-menoume-spiti/>
- εικ. 19 https://www.ebp.org.br/correio_express/indice-no017/
- εικ. 20 <https://parathyro.politis.com.cy/2020/12/koronoios-to-eksofylo-tou-new-yorker-synopsizei-oli-tizoi-mas-stin-karantina/>
- εικ. 21 <https://www.wemadethis.co.uk/blog/2011/09/paul-finn-on-george-perec/>
- εικ. 22 <https://themindsjournal.com/caption-this-24-march-2020/>
- εικ. 23 <https://www.theguardian.com/world/2020/jul/07/how-coronavirus-is-widening-the-uk-gender-pay-gap>
- εικ. 24 <https://www.pinterest.fr/pin/855402522967575277/>
- εικ. 25 <https://cristianacouceiro.com/>
- εικ. 26 https://78.media.tumblr.com/46d9e2b9d4579deee2713f949fb1bf1c/tumblr_p2sk5kZ2yW1qzi-2aeo5_1280.jpg
- εικ. 27 <https://www.flickr.com/photos/102823049@N03/32853943474/in/dateposted-public>
- εικ. 28 <https://www.anaireseis.gr/>
- εικ. 29 προσωπικό κολλάζ με αξιοποίηση φωτογραφιών από <https://left.gr/en/node/348505>
- εικ. 30 <https://www.aa.com.tr/fr/analyse/la-pand%C3%A9mie-de-coronavirus-met-en-lumiere-les-in%C3%A9galit%C3%A9s-sociales-/1819434>
- εικ. 31 <https://www.in.gr/2013/02/26/greece/ftwxeia-i-koinwnikos-apokleismos-apeiloynto-31-twn-ellinwn>
- εικ. 32 <https://www.all4fun.gr/portal/news/23869-to-periodiko-dromou-sxedia-anastellei-prosorina-tin-kykloforia-tou-eksaitias-tou-koronoioy.html>
- εικ. 33 <https://www.bovary.gr/living/health-diary/karantina-se-ena-imiyogeio-28-tetragonikon>
- εικ. 34 <https://www.talenthouse.com/i/united-nations-global-call-out-to-creatives-help-stop-the-spread-of-covid-19/submissions>
- εικ. 35 <https://www.arquine.com/por-un-habitar-digno/>

